

ด้านการผังเมือง

อำนาจชีวะเหนือผังเมือง: การเผยตัวของทุนนิยมและการพัฒนา
ในสุญญากาศของผังเมืองรวมเมืองพะเยา
Bio-power Above City Plans: The Revelation of Capitalism
and the Development in the Vacuum of the City Plans of Muang Phayao

ผศ. มนตรา พงษ์นิล

Asst. Prof. Montra Pongnil

คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

E-mail: montra.po@up.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการเสนอให้เห็นทุนนิยมและการพัฒนากระแสหลักซึ่งเป็นอำนาจชีวะที่แทรกซึมอยู่ในทุกอณูของชีวิตทางสังคมและจะเผยตัวเด่นชัดเมื่ออยู่ในบริบทสุญญากาศของการควบคุมโดยกฎหมาย กรณีเมืองพะเยา พบว่า ช่องว่างของการเปลี่ยนผ่านในการปรับปรุงผังเมืองรวมเมืองพะเยากลายเป็นพื้นที่ของปฏิบัติการอัตโนมัติของการพัฒนากระแสหลัก สิ่งปลูกสร้างและกิจกรรมที่เป็นสัญลักษณ์ของทุนนิยมและการพัฒนากระแสหลักต่างเข้ามาครอบครองพื้นที่ที่ต้องห้ามในผังเมืองรวมเมืองพะเยาอย่างคล้อยตามแรงปรารถนาของชีวิตทางสังคมเมืองพะเยา ความสมดุลระหว่างอนุรักษ์และพัฒนาในผังเมืองรวมจึงไม่อาจต้านทานได้ ผู้วิจัยต้องการอภิปรายถึงการเล็ดลอดออกจากกรงขังผังเมืองรวมของทุนนิยมและการพัฒนาในฐานะเป็นอำนาจชีวะ

คำสำคัญ: ผังเมือง พะเยา อำนาจ ทุนนิยม การพัฒนา

Abstract

This article has the purpose to show that capitalism and grand development, which are parts of bio-power that is embedded into every parts of social life, will emphatically reveal itself when presented in the vacuum context of control by law. In Muang Phayao case study, it is found out that the empty area of change by the development of Phayao city plans has turned into an area of automatic practices of grand development. Architecture and activities which has turned into a symbol of capitalism and grand development which are occupy prohibited areas in Phayao by their social desires, between conservation and development Balanced in the city plans which didn't resist it. Researchers will have to describe about the creep from the cages of city plans of capitalism and the development base on the bio-power.

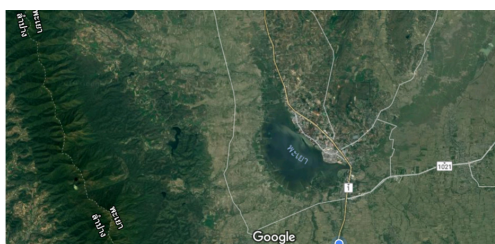
Keywords: City Plan, Phayao, Power, Capitalism, Development

1. บทนำ

ตั้งแต่มีพระราชบัญญัติการผังเมืองพ.ศ. 2518 กลไกรัฐและความเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านผังเมืองได้สถาปนาบทบาทในการจัดทำและบริหารจัดการผังเมืองรวมในภูมิภาคต่าง ๆ พื้นที่ทางกายภาพของจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะและการพัฒนาที่มีความเป็นเมือง ถูกนิยามจากผังเมืองเพื่อกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินในเมืองโดยจำแนกเป็นการใช้ประโยชน์ประเภทต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับบริบทของเมืองนั้น ๆ โดยมีการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมจากการแสดงความคิดเห็นต่อผังเมืองที่ได้ร่างขึ้นจากโยธากิจการและผังเมือง

ในประเทศไทยโดยความหมายแล้วแนวคิดของผังเมืองวางอยู่บนการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และพัฒนาในบริบทที่ความทันสมัยและทุนนิยมมีอิทธิพลในการกำหนดวิถีชีวิตทางสังคมเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเมื่อสังคมไทยก้าวเข้าสู่กระบวนการโลกาภิวัตน์ด้วย

เมืองพะเยามีการจัดทำผังเมืองรวมเมืองพะเยาตั้งแต่ พ.ศ. 2539 ครอบคลุมพื้นที่ 7 เขตที่มีความสำคัญด้านต่าง ๆ ในมิติการเป็นแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณสถานเมืองพะเยา แหล่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ลุ่มน้ำอิงและกว๊านพะเยา) พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่พักอาศัย พื้นที่เชิงพาณิชย์และสถานที่ราชการ

ที่มา: Google Map

รูปที่ 1 แผนที่เมืองพะเยา

การเจริญเติบโตของเมืองพะเยาที่เพิ่มขึ้นทำให้มีการพยายามร่างผังเมืองรวมเมืองพะเยาฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2548 และหมดอายุลงใน พ.ศ. 2555 ซึ่งในระหว่าง พ.ศ. 2555 - ปัจจุบันร่างผังเมืองฉบับปรับปรุงยังไม่สามารถประกาศบังคับใช้ได้ ปัญหาดังกล่าวนับเป็นสัญญาภาคของการกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินในบริเวณเมืองพะเยา ซึ่งมีคำถามที่ตามมาว่า ภายใต้สภาวะสัญญาภาคของการบังคับใช้ผังเมืองรวมเมืองพะเยา การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในเมืองพะเยามีมากน้อยเพียงใดและการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวกำลังสะท้อนให้เห็นมโนทัศน์ใดที่มีพลังขับเคลื่อนอยู่ในสภาวะสัญญาภาค

บทความนี้ให้ความสนใจความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจชีวะกับกฎหมายผังเมืองเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ ในประเด็นเรื่องอำนาจมิเชล ฟูโกต์ (Foucault, 1926-1984) ได้อธิบายถึงความหมายของอำนาจชีวะ (bio-power) ไว้ว่าเป็นอำนาจของรัฐบาลสมัยใหม่และความเป็นทุนนิยมที่มีพลังแผ่ซ่านแทรกซึมเข้าไปจัดระเบียบปฏิบัติการของสถาบันและกลไกต่าง ๆ ของสังคมสมัยใหม่ (Foucault, 1994) และมีอำนาจบังคับอยู่ในทุกอณูของชีวิตทางสังคมของมนุษย์ (Karskens, 2009) อย่างไม่รู้ตัวและทำให้กลายเป็นเรื่องปกติวิสัยของชีวิตแบบสมัยใหม่ที่ผู้คนปรารถนาจะเป็น (Rose & Rabinow, 2006)

การอธิบายอำนาจชีวะเช่นนี้จะเป็นการรอบคอบทำความเข้าใจการทำงานของอำนาจชีวะในรูปการขยายตัวของทุนและธุรกิจในสภาวะที่ไร้การควบคุมบังคับจากกฎหมายผังเมืองว่าก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินที่สะท้อนให้เห็นความปรารถนาในการพัฒนาแบบทุนนิยมของผู้คนในพื้นที่เช่นไร่บ้าง

ในขณะเดียวกัน บทความนี้ต้องการที่จะอธิบายให้เห็นว่า อำนาจชีวะข้างต้นเป็นพลังที่แผ่ซ่านแทรกซึมได้อย่างสมบูรณ์จริงและมากน้อยเพียงใดหรือไม่อย่างไรเมื่ออยู่ภายใต้สภาวะสุญญากาศของผังเมืองรวมเมืองพะเยา

2. วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งใช้การสืบค้นจากกฎหมายผังเมืองรวมเมืองพะเยาฉบับต่างๆ เอกสารชั้นต้นและแหล่งเทคโนโลยีสารสนเทศที่เกี่ยวข้อง เช่น ข่าวเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านผังเมืองรวมเมืองพะเยาและปัญหาที่เกิดขึ้น โดยมีพื้นที่การศึกษาในเขตผังเมืองรวมเมืองพะเยา

การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยนำมาเรียบเรียงและวิเคราะห์ในเชิงพรรณนาเพื่อแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของการจัดทำผังเมืองรวมเมืองพะเยาและปัญหาที่เกิดขึ้นจากผังเมือง โดยเฉพาะการขาดอายุในการบังคับใช้ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินซึ่งสะท้อนให้เห็นสภาวะสุญญากาศของผังเมืองรวมเมืองพะเยาที่แสดงทิศทางการพัฒนาเมืองพะเยา

3. ผลการศึกษา

3.1 พัฒนาการของการใช้ประโยชน์พื้นที่กับการเปลี่ยนแปลงของผังเมืองรวมเมืองพะเยา

การจัดทำผังเมืองรวมเมืองพะเยา พ.ศ. 2539 ครอบคลุมพื้นที่การปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองพะเยาและพื้นที่บางส่วนของตำบลท่าวังทอง บ้านต๋อม บ้านตุน สันป่าม่วง สันเวียงใหม่ บ้านสางและแม่ใสแล้ว ยังสัมพันธ์กับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำคัญ คือ กว๊านพะเยาและลุ่มน้ำอิงตอนกลาง

พื้นที่ทางการเกษตรและแหล่งโบราณสถานสำคัญมากมายในฐานะที่เป็นพื้นที่ตั้งของอาณาจักรกุกกวมยาวในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของเมืองพะเยาด้วย

ดังนั้น นอกเหนือจากการประกาศใช้ผังเมืองรวมเมืองพะเยา พ.ศ. 2539 แล้ว ยังมีกฎหมายระเบียบ ข้อบังคับ อนุสัญญาต่างๆ ที่บังคับใช้กับอาณาบริเวณที่อยู่ในเขตผังเมืองรวมเมืองพะเยาที่สัมพันธ์กับการกำหนดการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับกว๊านพะเยา ลุ่มน้ำอิงและแหล่งโบราณสถานบริเวณต่างๆ ได้แก่ การประมงและพื้นที่ชุ่มน้ำ การควบคุมความสูงของอาคารและการอนุรักษ์โบราณสถานเมืองเก่า เป็นต้น

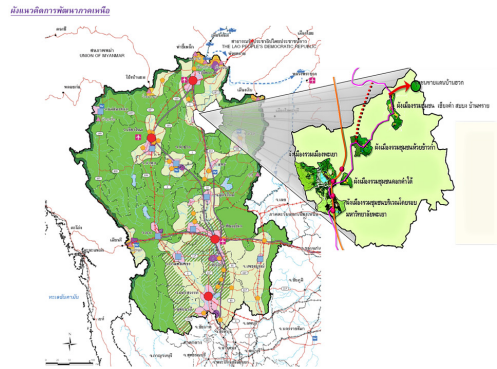

รูปที่ 2 ผังเมืองรวมเมืองพะเยา พ.ศ. 2539

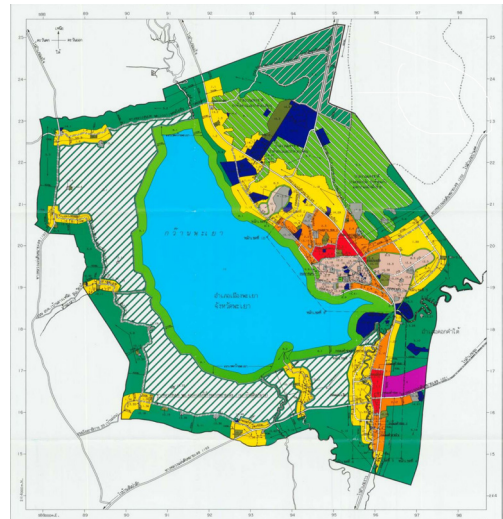
ต่อมาแนวคิดการเชื่อมต่อการพัฒนาโครงข่ายการคมนาคมในแผนความร่วมมือ “สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ” เพื่อเปิดเส้นทางค้าขายระหว่างประเทศในลุ่มน้ำโขงตอนบน ส่งผลให้จังหวัดพะเยากลายเป็นพื้นที่หนึ่งที่พยายามพัฒนาเพื่อตอบสนองต่อความเจริญเติบโตและการขยายตัวของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการค้าในระหว่างประเทศข้างต้นด้วยเช่นกัน

แนวทางการพัฒนาพื้นที่ของจังหวัดพะเยา มีการกำหนดให้พื้นที่ในเทศบาลเมืองพะเยา ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการบริการร่วมกับการพัฒนาเพื่อยกระดับชุมชนที่มีแนวโน้มการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูงให้เป็นชุมชนเมืองแห่งใหม่ โดยทำหน้าที่เป็นกลไกในการแพร่กระจายการพัฒนาการบริการต่าง ๆ จากชุมชนเมืองลำดับสูงไปสู่ชุมชนเมืองลำดับรอง โดยเฉพาะพื้นที่ด้านตะวันออกของจังหวัดพะเยา ได้แก่ ดอกคำใต้ แม่ใจ และเชียงคำ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในการขยายตัวทางเศรษฐกิจของจังหวัดพะเยาเพื่อไปเชื่อมกับแผนการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงไปสู่อำเภอเชียงของและอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย (รูปที่ 3)

อิทธิพลดังกล่าว ทำให้มีการปรับปรุงผังเมืองรวมเมืองพะเยาใน พ.ศ. 2548 เกิดขึ้นโดยกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินให้ครอบคลุมพื้นที่มากขึ้น ในบริเวณที่มีการขยายตัวของชุมชนที่หนาแน่นไปทางทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศใต้ เพื่อเชื่อมต่อกับโครงข่ายคมนาคมในสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจของอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ตลอดจนมีปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์พื้นที่ในอาณาบริเวณกว๊านพะเยาให้สนองตอบต่อความต้องการทางด้านนันทนาการและการท่องเที่ยวมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็กำหนดแหล่งสำคัญทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่อยู่ในเขตเมืองพะเยา (เมืองโบราณเวียง) เป็นพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานด้วยเช่นกัน (รูปที่ 4)

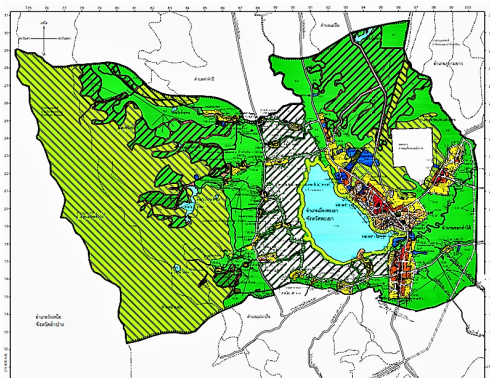

ที่มา: สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดพะเยา
รูปที่ 3 โอกาสในการพัฒนาของจังหวัดพะเยาในเส้นทาง
การคมนาคมนโยบายสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ

รูปที่ 4 ผังเมืองรวมเมืองพะเยา ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2548

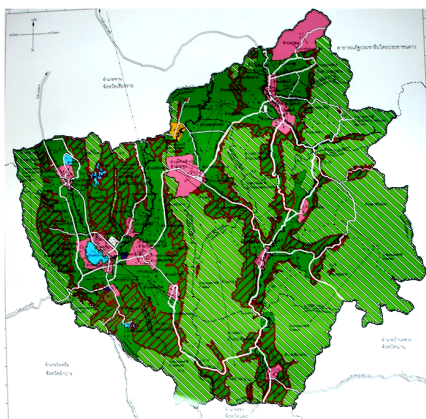
อย่างไรก็ตาม เมื่อผังเมืองรวมเมืองพะเยา ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2548 (รูปที่ 5) หดอายุลงเมื่อ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2555 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงพยายามจัดทำร่างผังเมืองตามกระบวนการและขั้นตอนเพื่อให้มีผลบังคับใช้ แต่ในปัจจุบันก็ยังไม่สามารถประกาศผังเมืองรวมเมืองพะเยาฉบับใหม่ได้เช่นเดียวกับผังเมืองจังหวัดอื่น ๆ อีก 95 ผัง ใน 215 ผังที่หมดอายุลงเช่นเดียวกัน (โสภณ พรโชคชัย, 2558)

ที่มา: สำนักงานโยธาธิการและผังเมือง จังหวัดพะเยา

รูปที่ 5 ร่างผังเมืองรวมเมืองพะเยา พ.ศ. 2558

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ส่งผลให้ในบริเวณที่เคยถูกกำหนดด้วยผังเมืองรวมเมืองพะเยา กลายเป็นสัญญาณการกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน แต่อย่างไรก็ตาม ในระดับจังหวัดก็มีการกำหนดผังเมืองรวมจังหวัดพะเยาขึ้นใน พ.ศ. 2556 (รูปที่ 6) เพื่อกำหนดและควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินในระดับภาพรวมของจังหวัด

ที่มา: สำนักงานโยธาธิการและผังเมือง จังหวัดพะเยา

รูปที่ 6 ผังเมืองรวมจังหวัดพะเยา พ.ศ. 2556

ในขณะเดียวกัน หลังจากผังเมืองรวมเมืองพะเยาที่หมดอายุลงก็มีการประกาศของส่วนท้องถิ่นบางแห่งที่มีพื้นที่อยู่ในผังเมืองรวมเมืองพะเยาได้ออกข้อบัญญัติ/เทศบัญญัติเพื่อกำหนด

บริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง หรือเปลี่ยนการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภทในท้องที่ช่วงปลาย พ.ศ. 2556 ได้แก่ เทศบาลตำบลบ้านสา เทศบาลตำบลสันป่าม่วง องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ใสและในระยะต่อมาเทศบาลเมืองพะเยาก็ออกเทศบัญญัติดังกล่าวใน ปี พ.ศ. 2558 และ พ.ศ. 2559 เป็นแห่งสุดท้าย

3.2 การแทรกซึมของการพัฒนานิคมในเมืองพะเยา

ในบริบททางประวัติศาสตร์ พัฒนาการของผังเมืองรวมเมืองพะเยามีความสัมพันธ์กับการพัฒนาในพื้นที่เมืองพะเยาอย่างมาก ซึ่งเมื่อพิจารณาจากเหตุการณ์ตั้งแต่ก่อนมีการบังคับใช้ผังเมืองรวมเมืองพะเยา พ.ศ. 2539 นั้น เมื่อ พ.ศ. 2533 กลุ่มนักลงทุนท้องถิ่นเตรียมที่จะเข้ามาลงทุนด้านโรงแรม บริเวณใกล้เทศบาลเมืองพะเยาและตั้งแต่ พ.ศ. 2539-2548 ก็มีความพยายามนำเสนอแนวคิดการพัฒนาพื้นที่รอบและในอาณาบริเวณกว๊านพะเยาให้กลายเป็นพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว (มนตรา พงษ์นิล, 2553, น. 307) จนก่อให้เกิดกระแสความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอนุรักษ์และกลุ่มที่ต้องการพัฒนาให้เมืองพะเยาเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัด

อย่างไรก็ตาม หนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา อาณาบริเวณกว๊านพะเยาซึ่งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองพะเยามีการปรากฏตัวขึ้นของกระแสการพัฒนาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างมาก เช่น การสร้างถนนลาดยางรอบกว๊านพะเยาการพัฒนาโบราณสถาน วัดติโลกอารามกลางกว๊านพะเยาเป็นแหล่งท่องเที่ยวและการจัดงานประเพณีทางศาสนา นอกจากนั้น มีการพัฒนาและปรับปรุงร้านค้าและร้านอาหารที่อยู่บริเวณริมกว๊านพะเยาชุมชนเมืองที่มีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น

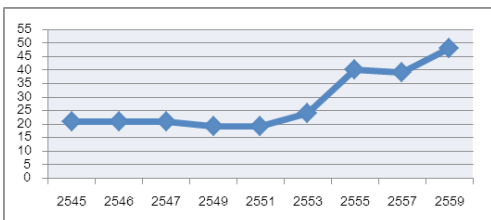

ที่มา: <https://www.reviewthaitravel.com>

รูปที่ 7 ร้านอาหารริมกว๊านพะเยา

และเมื่อพิจารณาข้อมูลของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ชี้ให้เห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวในจังหวัดพะเยาที่เพิ่มขึ้นหลังพ.ศ. 2553 โดยระบุว่า มีผู้มาเยือนในจังหวัดพะเยาจำนวน 62,045 คนในพ.ศ. 2553 เพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 105,710 คนใน พ.ศ. 2554 และมีจำนวน 131,236 คนใน พ.ศ. 2555

ในขณะที่ก่อนพ.ศ. 2553 มีโรงแรมในจังหวัดพะเยา 19 แห่ง แต่เมื่อ พ.ศ. 2553 มีโรงแรมในจังหวัดพะเยาเพิ่มขึ้นจำนวน 24 แห่ง และหลังจากนั้นจำนวนโรงแรมก็เพิ่มเป็นจำนวนมากถึงเกือบหนึ่งเท่าตัว กล่าวคือ พ.ศ. 2555, 2557 และ 2559 มีจำนวน 40, 39 และ 48 แห่งตามลำดับ (แผนภูมิที่ 1)

แผนภูมิที่ 1 จำนวนโรงแรมในจังหวัดพะเยา พ.ศ. 2545-2559

จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พ.ศ. 2554 เป็นช่วงเวลาสำคัญที่มีความสอดคล้องกันระหว่างจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นในจังหวัดพะเยา

เป็นหนึ่งในเท่าตัว พร้อมๆ กับที่โรงแรมก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นใน พ.ศ. 2553 และเพิ่มอีกเกือบหนึ่งเท่าตัวใน พ.ศ. 2555

จากการสำรวจข้อมูลของสำนักงานกีฬาและการท่องเที่ยวจังหวัดพะเยา พบว่า จำนวนโรงแรมที่ขึ้นทะเบียนและไม่ขึ้นทะเบียนในอำเภอเมืองพะเยามีทั้งหมด 49 แห่ง และในจำนวนทั้งหมดนี้ มีโรงแรม/ที่พักในพื้นที่บริเวณรอบกว๊านพะเยา จำนวน 13 แห่ง และมีคอนโดมิเนียม จำนวน 4 แห่ง ที่เริ่มดำเนินการก่อสร้างตั้งแต่ พ.ศ. 2553-2556

ที่มา: ชายสามหยด ZogZagTravelling

รูปที่ 8 สถาปัตยกรรมสูงริมกว๊านพะเยา

ในช่วงสุญญากาศของผังเมืองรวมเมืองพะเยาปรากฏว่ามีอาคารสูงเกิดขึ้น ซึ่งถึงแม้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวจะมีการร้องเรียนจากกลุ่มประชาชนต่อความไม่ชอบมาพากลของการก่อสร้างโรงแรมและคอนโดมิเนียม (ผู้จัดการออนไลน์, 2555; ชาวไทยพีบีเอส, 2556; โพสต์ทูเดย์, 2556) ทั้งในด้านพื้นที่ตั้ง การถมที่ริมกว๊านพะเยา ขนาด และความสูงของอาคาร และการขออนุญาต และการบรรจุข้อเสนอหนึ่งในธรรมนูญกว๊านพะเยาของกลุ่มเครือข่ายภาคประชาชนลุ่มน้ำอิงและกว๊านพะเยาที่ระบุว่าให้นำผังเมืองรวมเมืองพะเยา พ.ศ. 2548 มาบังคับ

ใช้ในระหว่างที่กฎหมายผังเมืองหมดอายุจาก
เวทีสมัชชาสุขภาพจังหวัดพะเยา (สหทัย วิเศษ
และชัยวัฒน์ จันธิมา, 2559, น. 48)

แต่การชี้แจงของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
(สำนักงานเทศบาลตำบลบ้านต๋อม อำเภอเมือง
จังหวัดพะเยา, 2556; สำนักโยธาธิการและผังเมือง
จังหวัดพะเยา, 2556) ซึ่งอนุมัติให้มีการก่อสร้าง
ได้ในช่วงสัญญาภาคผังเมืองรวมเมืองพะเยา
ประกอบกับธรรมนูญกว๊านพะเยาที่มีการ
เสนอถึงจังหวัดพะเยาก็ไม่ได้รับการตอบรับจึง
ทำให้ปัญหาดังกล่าวหายไปจากความรับรู้ของ
สาธารณะ

ในขณะที่เทศบาลเมืองพะเยาซึ่งเป็นอีก
พื้นที่หนึ่งที่อยู่ในสัญญาภาคผังเมืองรวมเมือง
พะเยาก็เพิ่งออกเทศบัญญัติเพื่อห้ามก่อสร้าง
และควบคุมอาคารในปีพ.ศ.2558และพ.ศ. 2559
หลังจากที่มีการก่อสร้างโรงแรมและคอนโดมิเนียม
ก่อนหน้านี้แล้ว (รูปที่ 9)

ที่มา: ปิ่น บุตรี ใน ผู้จัดการออนไลน์
รูปที่ 9 การก่อสร้างอาคารสูงริมกว๊านพะเยา พ.ศ. 2558

การลงทุนเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของ
นักลงทุนทั้งภายในและภายนอก และกลายเป็น
รูปธรรมความสำเร็จในการลงทุนทางธุรกิจ เช่น
โรงแรมและคอนโดมิเนียมที่เป็นอาคารสูง ถือเป็น
ผู้กระทำการ (agency) ของการพัฒนาและทุน-

นิยมที่เผยแพร่ระหว่างที่ผังเมืองรวมเมืองพะเยา
หมดอายุ

ในขณะที่การพัฒนาอาณาบริเวณกว๊าน
พะเยาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและการจัดงาน
เทศกาลประเพณี การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน
โดยรอบกว๊านพะเยาและการก่อสร้างและพัฒนา
ร้านอาหารริมกว๊านพะเยา ถือได้ว่าเป็นการส่งเสริม
ให้อาณาบริเวณกว๊านพะเยาที่อยู่ในเขต
ผังเมืองรวมเมืองพะเยาเพิ่มพูนความสำคัญในมิติ
ของการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยใหม่แบบทุนนิยม
ขึ้นอย่างมาก

รูปธรรมของการพัฒนาแบบทุนนิยมสมัย
ใหม่ดังกล่าว โดยเฉพานายทุนนักธุรกิจที่เข้า
มาลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์รอบกว๊านพะเยา
ถึงแม้จะเป็นผู้กระทำการที่ชัดเจนของการ
พัฒนาแบบทุนนิยมสมัยใหม่ แต่ประชาชนกลุ่ม
อื่นๆ เช่น ธุรกิจการค้าและการบริการรายย่อย
รอบกว๊านพะเยาที่สัมพันธ์กับการท่องเที่ยวต่าง
ได้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับการเกิดขึ้นของการ
ลงทุนก่อสร้างอาคารสูงด้วยเช่นกัน

ดังนั้น ถึงแม้จะมีกลุ่มประชาชนที่ตั้งข้อ
สังเกตและเรียกร้องให้มีการตรวจสอบความชอบ
ธรรมต่อการก่อสร้างอาคารสูงริมกว๊านพะเยา
แต่พลังของอำนาจชีวะในรูปการพัฒนาแบบ
ทุนนิยมที่ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียส่วนใหญ่
ในเขตผังเมืองรวมเมืองพะเยาซึ่งมีท่าทีที่เงียบ
เฉยต่อการลงทุนทางธุรกิจของนายทุนนักธุรกิจ
ในช่วงสัญญาภาคผังเมืองรวมเมืองพะเยา จึงชี้
ให้เห็นลุ่มเสี่ยงในความเงียบที่ดังและกลบทับ
เสียงคัดค้านหรือตั้งข้อสังเกตของประชาชนอีก
กลุ่มหนึ่งเสียสิ้น

4. อภิปรายผลการศึกษา

การขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การลงทุนก่อสร้างอาคารในเชิงพาณิชย์บริเวณริมกว๊านพะเยาในสภาวะสุญญากาศผังเมืองรวมเมืองพะเยา สะท้อนให้เห็นถึงพลังอำนาจของระบบทุนนิยมที่แผ่ซ่านกระจายอยู่ทั้งในเชิงพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ทางอารมณ์ของประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นกลางและนายทุนในเมืองพะเยาตลอดจนประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

เมื่อพิจารณาชุดคำอธิบายที่ว่า ผังเมืองไม่ได้มีบทบาทเพียงแค่ควบคุมบังคับการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างสมดุลเท่านั้น แต่มีบทบาทที่สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ทำให้ความเป็นเมืองมีการขยายตัว (สุธาพิทย และปรกรณ์, 2560, น. 284-297) อย่างไม่สมดุล และเป็นผลลบมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากผังเมืองขาดอายุการใช้งานก็กลายเป็นช่องทางที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเมืองอย่างไร้ทิศทาง (สุตารัตน์ อุทธารัตน์ สุรีย์บุญญาพงศ์ และอาภากร บัวคล้าย, 2557, น. 118-131) และมีผลกระทบต่อความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยิ่ง ตลอดจนเป็นเพราะความ 'ไม่รู้หรือจงใจทำผิด' ของประชาชนและเจ้าหน้าที่ในการฝ่าฝืนกฎหมายผังเมืองหรือกฎหมายควบคุมอาคาร (เจนศักดิ์ คชนิล, 2558, น. 51-64)

ถึงแม้ว่าการศึกษาของสุตารัตน์ สุรีย์และอาภากรกับการศึกษาของเจนศักดิ์จะสะท้อนความกังวลต่อการพัฒนาที่ไร้ทิศทาง แต่จากการศึกษากรณีของผังเมืองพะเยา จะพบว่าสถานะที่การพัฒนาแบบทุนนิยมและความทันสมัยเข้ามาจากกรณีปัญหาผังเมืองที่ไม่สามารถบังคับใช้ได้ นั่น กลับกลายเป็นสิ่งที่อย่างน้อยนั้น ปฏิกริยาของสังคมเมืองพะเยาต่างปรารถนาเห็นภาพ

การขยายตัวของเมืองที่มีทิศทางการพัฒนาแบบทันสมัยและมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ทุนนิยมเชิงรูปธรรมมากขึ้นในขณะที่วิถีการอนุรักษ์ไม่สามารถบังคับใช้ในระหว่างสุญญากาศผังเมืองรวมเมืองพะเยาและช่องว่างของการมีข้อบัญญัติ/เทศบัญญัติได้

การอธิบายผ่านกรอบความคิดอำนาจชีวิตของฟูโกต์ของการวิจัยนี้ ได้พยายามสะท้อนให้เห็นว่า ถึงที่สุดแล้ว อำนาจบังคับ (force) ในมิติทางกฎหมายได้กลายเป็นช่องว่างของการบังคับใช้จนเหมือนจะทำให้การพัฒนาที่เกิดขึ้นในเมืองจะไร้ทิศทางและเลวร้ายลงดังงานวิจัยข้างต้นได้แสดงความกังวล แต่ผู้วิจัยพบว่า อำนาจชีวิตที่เป็นปรากฏการณ์ของทุนนิยมและการพัฒนาแบบสมัยใหม่ที่เข้ามาในสุญญากาศผังเมืองรวมเมืองพะเยาได้เผยให้เห็นอารมณ์และความต้องการของผู้คนในเมืองพะเยาอย่าง 'มีทิศทาง' โดยอิสระช่วงหนึ่ง กล่าวคือ อย่างน้อยเป็นทิศทางความหวังของผู้คนในเมืองพะเยาที่ต้องการจะมีชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมที่ดีขึ้นนั่นเอง

และถึงแม้ว่าปรากฏการณ์สุญญากาศผังเมืองรวมเมืองพะเยาจะชี้ให้เห็นพลังของการพัฒนาแบบสมัยใหม่และทุนนิยมผ่านนายทุน นักธุรกิจและประชาชนทั่วไปเช่นเดียวกับที่ฟูโกต์อธิบายว่าอำนาจชีวิตมีลักษณะแทรกซึมแผ่ซ่านเข้าไปจัดระเบียบความคิดและชีวิตทัศน์ทั้งหมดของผู้คนจนเหมือนเป็นปกติวิสัย แต่การตั้งข้อสังเกตของกลุ่มประชาชนต่อความชอบธรรมในการพัฒนาในสภาวะสุญญากาศดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า อย่างไรเสีย ภายใต้การแผ่ซ่านของอำนาจชีวิตที่อยู่ในทุกอณูของชีวิตทางสังคมก็มีพลังต้านทานบางอย่างที่แสดงให้เห็นว่าอำนาจชีวิตไม่ได้ทำงานอย่างสมบูรณ์เสียทีเดียว

และอำนาจชี้นำกับการด้านทาดังกล่าวจะเป็น
ปฏิกิริยาที่นำไปสู่การทบทวนให้จัดวางความ
สัมพันธ์ระหว่างการอนุรักษ์และพัฒนาทุนนิยม
แบบสมัยใหม่ให้เหมาะสมมากขึ้นต่อไป
รวมเมืองพะเยาที่จะมีการปรับปรุงฉบับต่อไป

หากกล่าวอย่างถึงที่สุด ภายใต้สภาวะด้าน
สัญญาภาคของผังเมืองรวมนั้นได้กลายเป็นพื้นที่
ที่สะท้อนแรงปรารถนาของประชาชนที่อยู่ใน
บริเวณดังกล่าวที่ไม่สอดคล้องกับเป้าหมายของ
ผังเมืองรวมฉบับเดิม แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว
ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนและ
ฝ่ายที่เกี่ยวข้องที่จะปรับปรุงผังเมืองรวมเพื่อจัด
ระบบความสมดุลระหว่างความต้องการพัฒนา
ให้สังคมเมืองมีความทันสมัยกับการอนุรักษ์
พื้นที่อย่างเหมาะสมต่อการเปลี่ยนแปลงไปสู่
สังคมสมัยใหม่ได้ต่อไป

5. สรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษา

การพัฒนาในระบบทุนนิยมและการทำให้
เป็นทันสมัยเป็นอำนาจชี้นำชนิดหนึ่งของวิจิตร
แบบสังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะในสังคมเมือง
การเป็นเมืองขนาดเล็กถึงกลางที่มีการพัฒนา
กระแสหลักแบบทุนนิยม เป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิด
อารมณ์และแรงปรารถนาของสังคมที่จะผลักดัน
ให้เมืองมีความสมัยใหม่มากขึ้น

สัญญาภาคผังเมืองรวมกลายเป็นพื้นที่ที่
อำนาจชี้นำของทุนนิยมแทรกและเผยตัวได้ชัดเจน
ที่ก่อให้เกิดทิศทางการเปลี่ยนแปลงและขยาย
ตัวของเมืองในเชิงพื้นที่ทางกายภาพและใน
เชิงความเป็นเมืองสมัยใหม่ที่เข้มข้นขึ้น ตลอด
จนสอดคล้องกับอารมณ์และความต้องการ
ของผู้คนที่ต้องการมีวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจที่ดี
ขึ้นเช่นกันถึงแม้ว่านายทุนนักธุรกิจจะได้รับผล

ประโยชน์มากที่สุดในฐานะสัญญาภาคก็ตาม

อารมณ์และความต้องการในการพัฒนา
ทุนนิยมสมัยใหม่ในฐานะเป็นอำนาจชี้นำที่ผู้คน
ส่งเสียงสนับสนุนอย่างเจียบเจียบที่มีต่อการ
ลงทุนทางธุรกิจการก่อสร้างอาคารในสภาวะที่
‘ทำให้เป็น’ สัญญาภาคผังเมืองดังปรากฏในงาน
วิจัยนี้ ได้สร้างคำถามที่ตามมาคือ กระบวนการ
จัดทำและการกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน
ในผังเมืองรวมในฐานะเป็นกฎหมายที่มีก่อน
สัญญาภาคนั้น สะท้อนการให้ความหมาย โลก
ทัศน์ในอาณาบริเวณเมืองที่สอดคล้องกับ
อารมณ์และความต้องการของผู้คนที่อาศัยอยู่
ในผังเมืองมากน้อยเพียงใด? หรือกล่าวอีกทาง
หนึ่ง คือ การพัฒนาทุนนิยมสมัยใหม่ที่ปรากฏ
ในสภาวะสัญญาภาคผังเมืองรวมมีทิศทางที่
เหมาะสมสอดคล้องสัมพันธ์กับการพัฒนาและ
การอนุรักษ์ที่พึงประสงค์เพียงใด

กล่าวโดยสรุปได้ว่า อารมณ์ของผู้คนที่
ต้องการพัฒนาเมืองอย่างเป็นรูปธรรมของการ
ลงทุนทางธุรกิจสังหาริมทรัพย์ การค้าและการ
บริการได้แสดงให้เห็นอำนาจชี้นำของระบบทุน
นิยมและการพัฒนาแบบสมัยใหม่ที่มีความหมาย
อย่างลึกซึ้งและอยู่เหนือกรอบเจตนารมณ์ของ
ผังเมือง อย่างไรก็ตาม การพัฒนาสมัยใหม่
ในฐานะที่เป็นอำนาจชี้นำไม่ได้ทำงานอย่าง
สมบูรณ์ และความไม่สมบูรณ์ดังกล่าวจะกลายเป็น
ปฏิกิริยาที่นำไปสู่การพยายามเรียนรู้ที่จะ
ปรับสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และพัฒนาให้มี
‘ทิศทางที่เหมาะสมขึ้น’ เมื่อเวลาของสัญญาภาค
ผังเมืองรวมหมดไป

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

การกำหนดแนวคิดและรูปแบบการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยในเมืองรวมจนถึงกำหนดพื้นที่ของการพัฒนาที่ตอบสนองการท่องเที่ยวให้ชัดเจนโดยกระบวนการประชาพิจารณ์ในการกำหนดผังเมืองรวมฉบับปรับปรุงครั้งต่อไป

5.2.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) การวิจัยพลังอำนาจของทุนนิยมที่เหมาะสมกับการขยายตัวของเมือง โดยศึกษาบริบทของเมืองที่การพัฒนาแบบทันสมัยเข้ามาส่งผลในด้านบวกและ/หรือด้านลบต่อการเปลี่ยนแปลงของเมือง

2) การวิจัยผังเมืองรวมกับการพัฒนาความเป็นเมืองในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เมืองน่าอยู่เมืองอัจฉริยะ เมืองสีเขียว เมืองนิเวศ เป็นต้น

6. กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้พัฒนาขึ้นจากรายงานการเก็บข้อมูลของกลุ่มนิสิตที่อยู่ภายใต้โครงการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาพะเยาศึกษา ประจำภาคการศึกษาปลาย ปีการศึกษา 2559 (AEC) มหาวิทยาลัยพะเยา

รายการอ้างอิง

ข่าวไทยพีบีเอส. (2556). *ชาวบ้านต่อม จ.พะเยา ร้องเรียนบริษัทเอกชนบุกรุกพื้นที่กว๊านพะเยา*. สืบค้นเมื่อวันที่ 3 เมษายน 2561, จาก <https://news.thaipbs.or.th/>.

เจนศักดิ์ คชนิล. (2558). ปัญหาการก่อสร้างอาคารที่ขัดต่อกฎหมายควบคุมอาคาร กรณีศึกษา: อาคารในพื้นที่องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นจังหวัดลำปาง. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์*. 10(2), 51-64.

ปิ่น บุตรี. (2558). *"กว๊านพะเยา" เข้ายันค่า...แ่งงามในความเรียบง่าย*. ผู้จัดการออนไลน์. สืบค้นเมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2560. จาก <http://www.manager.co.th/travel/>.

ผู้จัดการออนไลน์. (2555). *หน่วยทุนริมกว๊านฯ เสี่ยงถูกถอนโฉนด-เปลี่ยนอาคาร*. สืบค้นเมื่อวันที่ 3 เมษายน 2561 จาก <https://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9550000134416>.

โพสต์ทูเดย์. (2556). *กลุ่มคนรักพะเยาบุกศาลากลางบีบผู้ว่าฯเร่งสะสางนายทุนฮุบที่ริมกว๊านพะเยา*. สืบค้นเมื่อวันที่ 3 เมษายน 2561 จาก <https://www.posttoday.com/>.

มนตรา พงษ์นิล. (2553). การพัฒนากว๊านพะเยากับการเมืองเรื่องสิ่งแวดล้อม. *หนังสือรวมบทความจากการประชุมวิชาการประจำปีสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 10*. เอกสารประกอบการประชุมเสวนากลุ่มย่อยที่ 5, หน้า 301-322.

สหทัย วิเศษและชัยวัฒน์ จันธิมา. (2559). แนวทางการกำหนดธรรมนูญการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยวิถีการสานเสวนา : กรณีศึกษากว๊านพะเยา. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*. 4(2), 38-56.

สุदारัตน์ อุทธารัตน์ สุรีย์ บุญญานพวงศ์ และ อากาญ บัวคล้าย. (2557). การศึกษาผลกระทบต่อการพัฒนาท้องถิ่น กรณีการขาดอายุบังคับทางกฎหมายของผังเมืองรวมเมืองในพื้นที่ภาคเหนือ. *วารสารปาริชาติมหาวิทยาลัยทักษิณ*, 27(3), 118-131.

สุธาทิพย์ ขวณะเวสสกุลและปรกรณ์ เมฆแสงสวย. (2560). การกลายเปลี่ยนเมืองจากผังเมืองรวม: กรณีศึกษาบางกระเจ้า. *วารสารสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 20, 284-297.

- โสภณ พรโชคชัย. (2558). *ผังเมืองไทย 215 ผัง
หมดอายุไป 94 ผัง คิดเป็น 44%. AREA
แถลง ฉบับที่ 186/2558. สืบค้นเมื่อวันที่ 3
เมษายน 2561, จาก <http://www.area.co.th>.*
- สำนักงานเทศบาลตำบลบ้านต๋อม อำเภอเมือง
จังหวัดพะเยา. (2556). *แจ้งผลการตรวจ
สอบการก่อสร้างอาคารพาณิชย์. พะเยา:
สำนักโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดพะเยา.*
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2560). *การสำรวจการ
ประกอบกิจการโรงแรมและเกสต์เฮาส์ พ.ศ.
2545-2559. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.*
- Foucault, M. (1994). *The order of things*.
New York: Random House.
- Karskens, M. (2009). Biopower – A slip of
the polemical mind. In *A foucault
for the 21st century: Governmentality,
biopolitics and discipline in the New
Millenium*. UK: Cambridge Scholars
Publishing.
- Rabinow, P., & Rose, N. (2006). Biopower
today. *BioSocieties*, 1, 195-217.

บทบาทของสภาเมืองแวนคูเวอร์ในการอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่า

The Role of Vancouver City Council in Conserving Heritage Buildings

ปิติเทพ อยู่ยูนยง
Pedithep Youyuenyong
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
E-mail: pedithep.y@cmu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้นำเสนอภาพรวมของหลักการทางแนวคิดกฎหมายและวิธีการที่เมืองแวนคูเวอร์นำมาใช้สำหรับคุ้มครองอาคารทรงคุณค่า อีกทั้งนำเสนอประสบการณ์ของเมืองแวนคูเวอร์ที่เคยนำเอาเครื่องมือจูงใจให้เกิดการบูรณะและเปิดใช้อาคารทรงคุณค่าอันเป็นวิถีของการคุ้มครองอาคารอันทรงคุณค่าในทางหนึ่ง พร้อมทั้งวิเคราะห์ข้อจำกัดของเครื่องมือจูงใจดังกล่าวผ่านมุมมองของกฎหมายและนโยบายด้านผังเมือง

คำสำคัญ: เมืองแวนคูเวอร์ อาคารทรงคุณค่า การอนุรักษ์ กฎหมาย นโยบาย

Abstract

This article commences with a brief overview of the principles underlining protecting Vancouver's heritage. It then reviews the City of Vancouver's experience of applying a number of incentives that encourage the restoration and continued use of heritage buildings to protect heritage assets. A critical discussion of the limitations of these incentives follows which refers to the debate over the application of approaches of Vancouver's heritage protection from urban planning law and policy perspectives.

Keywords: City of Vancouver, Heritage Buildings, Conservation, Law, Policy

1. บทนำ

เมืองแวนคูเวอร์ (City of Vancouver) เป็นเมืองขนาดใหญ่ที่ประกอบไปด้วยอาคารที่มีอายุแตกต่างกันออกไป ส่วนหนึ่งเป็นอาคารทันสมัยที่เพิ่งได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่(modern buildings) กับอีกส่วนหนึ่งอาคารทรงคุณค่าที่มีอายุเก่าแก่(heritage buildings) อาคารทรงคุณค่าอาจตั้งอยู่

โดดเดี่ยวในชุมชนหรืออาจตั้งอยู่รวมกันเป็นกลุ่มอาคารในย่านหนึ่งย่านใด (Fan, 2014) เมืองแวนคูเวอร์ได้ปลูกฝังให้ประชาชนตระหนักว่าอาคารทรงคุณค่าเหล่านั้นมีความเกี่ยวข้องกับการยึดโยงคุณค่าของอาคารกับเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมและภูมิทัศน์ดั้งเดิมของท้องถิ่น อีกทั้งเมืองแวนคูเวอร์ได้นำเอามาตรการ

ต่าง ๆ มาส่งเสริมและควบคุมการจัดการอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่า โดยใช้เครื่องมือทางนโยบายและกฎหมายเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดวิธีการอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่าอย่างเป็นรูปธรรมพร้อมกับจูงใจให้ประชาชนหันมาร่วมมือกับภาครัฐและดำเนินกิจกรรมที่ลดผลกระทบต่ออาคารเหล่านี้

2. แนวคิดพื้นฐานว่าด้วยการคุ้มครองอาคารทรงคุณค่าของแวนคูเวอร์

เมืองแวนคูเวอร์ได้ตระหนักว่าถาวรวัตถุที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ย่อมพึงต้องได้รับการคุ้มครองภายใต้การวางแผนเชิงยุทธศาสตร์ (strategic plans) กับการออกข้อบังคับท้องถิ่น (bylaws) (City of Vancouver, 2015) ซึ่งการเรียนรู้และศึกษาบทบทวนเกี่ยวกับแนวคิดพื้นฐานของแผนและข้อบังคับท้องถิ่น ก็จะนำไปสู่ความเข้าใจในหลักเกณฑ์การพัฒนาเมืองยุคใหม่ ที่ไม่เพียงมุ่งแต่จะสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม หากแต่ยังต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นอีกด้วย

2.1 แผนเชิงยุทธศาสตร์อนุรักษ์อาคารทรงคุณค่าของเมืองแวนคูเวอร์

สภาเมืองแวนคูเวอร์ (Vancouver City Council) ได้กำหนดแผนระยะยาวที่นำไปสู่การปฏิบัติการอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่าของเมืองแวนคูเวอร์โดยกำหนดกิจกรรมให้รัฐบาลท้องถิ่นเพื่อสร้างกรอบหรือชี้แนะให้หน่วยงานของรัฐหรือประชาชนทั่วไปไปปฏิบัติการอนุรักษ์และคุ้มครองอาคารอันทรงคุณค่า โดยสภาเมืองแวนคูเวอร์ได้ใช้การบริหารแบบครอบคลุม (comprehensive heritagemanagement) ผ่านการป้องกัน (protect) ซ่อมแซม (restore) และฟื้นฟู (rehabilitate) (City

of Vancouver, 2018) จนสามารถผลักดันให้อาคารทรงคุณค่าสามารถที่จะดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของเมืองสมัยใหม่ อีกทั้งยังสนับสนุนให้มีการเปิดใช้อาคารทรงคุณค่าสำหรับวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนหรือวัตถุประสงค์เพื่อการใช้อาคารทรงคุณค่ามายกระดับเศรษฐกิจของท้องถิ่น

นอกจากนี้กฎหมายท้องถิ่นยังได้ให้อำนาจแก่สภาเมืองแวนคูเวอร์ ในการที่จะใช้กำลังทางกายภาพเพื่อห้ามปรามไม่ให้เอกชนทำลาย (demolition) หรือ ปรับเปลี่ยนรูปแบบของอาคาร (alterations) โดยประการที่จะทำให้อาคารทรงคุณค่าเสื่อมถอยหรือด้อยคุณค่าลงไป อีกทั้งสภาเมืองแวนคูเวอร์ยังมีอำนาจตามกฎหมายออกกฎหรือคำสั่งใด ๆ เพื่อให้เอกชนปฏิบัติตาม

2.2 การขึ้นทะเบียนอาคารทรงคุณค่า

การขึ้นทะเบียนอาคารทรงคุณค่า (Vancouver Heritage Registration) ได้แก่ การที่หน่วยงานของท้องถิ่นได้กระทำการสำรวจ (survey) อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างในบริเวณพื้นที่ท้องถิ่นของตนจนทราบข้อมูลว่าอาคารใดบ้างเป็นอาคารที่มีความโดดเด่น (notable buildings) อีกทั้งยังสำรวจไปถึงข้อมูลประวัติความเป็นมาของอาคาร อันจะใช้ข้อมูลเหล่านี้มาประเมินว่าอาคารใดบ้างสมควรจะได้รับขึ้นทะเบียนให้เป็นอาคารทรงคุณค่า เกณฑ์ที่สภาเมืองแวนคูเวอร์ได้ใช้เป็นเกณฑ์คุณสมบัติขึ้นทะเบียนอาคารทรงคุณค่ามีด้วยกัน 4 ประการ ได้แก่ (City of Vancouver, 2018) (1) ความสำคัญเชิงสถาปัตยกรรม (2) ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ (3) ความเชื่อมโยงระหว่างบริบทในตัวอาคารกับสิ่งปลูกสร้างที่อยู่ในบริเวณโดยรอบ และ (4) ระดับของการปรับเปลี่ยน

ภูมิทัศน์ที่อยู่โดยรอบอาคาร หากอาคารมีคุณสมบัติตามเกณฑ์ที่กำหนดเอาไว้ สภาเมืองแวนคูเวอร์ต้องทำการขึ้นทะเบียนอาคารให้เป็นอาคารทรงคุณค่า

อีกประการหนึ่ง สภาเมืองแวนคูเวอร์ยังสามารถใช้ดุลพินิจจำแนกประเภทของอาคารทรงคุณค่า (Heritage Building Categories) (City of Vancouver, 2018) โดยอาศัยการพิจารณาว่าอาคารดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือไม่ ซึ่งอาคารดังกล่าวมีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมเพียงใด อาคารดังกล่าวเป็นมรดกวัฒนธรรมชุมชนหรือไม่ อาคารดังกล่าวเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในท้องถิ่นหรือไม่ อาคารดังกล่าวมีคุณค่าทางวิทยาศาสตร์หรือไม่ และอาคารดังกล่าวมีคุณค่าต่อสังคมหรือไม่ ซึ่งสภาเมืองแวนคูเวอร์สามารถจำแนกอาคารออกเป็น 3 ประเภทด้วยกันได้แก่ (City of Vancouver, 2018) (1) อาคารทรงคุณค่าประเภท A หรืออาคารที่ค่อนข้างมีความสำคัญ (Primary Significance) ยึดโยงกับเหตุการณ์ที่สำคัญที่เคยเกิดขึ้นในชุมชนหรือบุคคลสำคัญได้เคยอาศัยอยู่ในอาคารนี้ (2) อาคารทรงคุณค่าประเภท B หรืออาคารทรงคุณค่าที่มีความสำคัญต่อชุมชน (Significant) อันเป็นความสำคัญทั้งในเชิงประวัติศาสตร์กับความสำคัญทางวัฒนธรรม และ (3) อาคารทรงคุณค่าประเภท C หรืออาคารทรงคุณค่าชั้นพิเศษ (Contextual) อันเป็นอาคารที่มีจุดยึดโยงถึงประวัติศาสตร์และความเป็นมาของท้องถิ่น รวมไปถึงมีความสำคัญอย่างสูงทางวัฒนธรรม

2.3 การให้ความรู้ต่อสาธารณะชนเกี่ยวกับอาคารทรงคุณค่า

เมืองแวนคูเวอร์ยังพยายามสร้างเครื่องมือเสริมความรู้เกี่ยวกับอาคารทรงคุณค่าท้องถิ่น

อาทิ โครงการแผนจารึกอาคารทรงคุณค่า (heritage plaque program) และการมอบรางวัลให้กับการอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่า (heritage awards) ที่ไม่เพียงแต่จะบ่งชี้ว่าอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างใดบ้างที่มีคุณค่า หากแต่ยังเป็นการรวมการเผยแพร่ความรู้เอาไว้กับการสร้างคุณค่าให้กับอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างอีกด้วย ทำให้ประชาชนทั่วไปได้ทราบ ได้รับความรู้และตระหนักว่าอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างใดพึงจะได้รับการสงวนอนุรักษ์เอาไว้ (City of Vancouver, 2018) รวมไปถึงรัฐ หน่วยงานของรัฐ ท้องถิ่นและประชาชนอาจเลือกทำกิจกรรมที่มีผลกระทบต่ออาคารทรงคุณค่าของท้องถิ่นให้น้อยที่สุด จนนำไปสู่การรู้จักรักษาและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมมาสู่การทำนุบำรุงอาคารทรงคุณค่าของท้องถิ่นเพิ่มขึ้น เมื่อความตระหนักในการอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่ามีมากขึ้น ท้องถิ่นก็อาจสร้างกลไกอื่นๆ มาช่วยส่งเสริมให้เจ้าของอาคารเก่าแก่ในท้องถิ่นหรือประชาชนที่อาศัยในชุมชนปฏิบัติการอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่าให้คงอยู่คู่กับท้องถิ่นได้

2.4 มาตรการทางกฎหมายในการอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่า

เมืองแวนคูเวอร์ได้สร้างเครื่องมือจูงใจ (incentives) ที่ก่อให้เกิดการบูรณะฟื้นฟูสภาพทางกายภาพของอาคารเก่าที่เป็นมรดกวัฒนธรรมชุมชนให้อยู่คู่กับชุมชนไปได้ แล้วยังมุ่งให้มีการใช้งานอาคารเก่าที่ทรงคุณค่าต่อไป เพราะเมื่อมีเครื่องมือจูงใจก็ย่อมจะทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับอาคารทรงคุณค่าหันมาเลือกดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่ออาคารทรงคุณค่าให้น้อยที่สุดกับหันมาเลือกดำเนินกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้ครอบครองหรือเจ้าของอาคาร

ต้องปรับเปลี่ยนการใช้งานอาคารอย่างยั่งยืน ที่คำนึงถึงความอยู่รอดของอาคารทรงคุณค่าในระยะยาว

ประเภทของเครื่องมือจูงใจอาจจำแนกได้เป็น 3 ประการด้วยกัน (City of Vancouver, 2018) (1) การสร้างเทศบัญญัติ (Bylaw) ของท้องถิ่นแวนคูเวอร์กำหนดมาตรการบางประการและเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นได้ปฏิบัติตามกฎหมายเพื่อสนองความต้องการของสาธารณะชนในการอนุรักษ์ทำนุบำรุงอาคารทรงคุณค่าเอาไว้ ตัวอย่างเช่น (ก) เทศบัญญัติจัดแบ่งแปลงที่ดิน (Subdivision Bylaw) ที่วางหลักเกณฑ์ให้หน่วยงานของรัฐหรือท้องถิ่นเข้ามาบริหารจัดการที่ดินกับการใช้ที่ดินสำหรับสนับสนุนให้มีการขับเคลื่อนการดำเนินงานโครงการบริหารจัดการและอนุรักษ์เขตที่ตั้งของอาคารทรงคุณค่าสำหรับอาคารทรงคุณค่าที่สำคัญ (ข) เทศบัญญัติวางผังพื้นที่อนุรักษ์อาคารทรงคุณค่า (Zoning Bylaw) ที่บัญญัติการวางและจัดทำผังเมืองเฉพาะกำหนดว่าชุมชนหรือย่านใดบ้านที่ประกอบด้วยอาคารทรงคุณค่า รวมถึงหลักการและขั้นตอนตามหลักกฎหมายผังเมืองสำหรับรายละเอียดของการจัดทำผังเมืองและข้อกำหนดท้องถิ่นต่างๆ ในแต่ละพื้นที่ย่อยที่อาจประกอบด้วยอาคารทรงคุณค่าหลายลักษณะที่แตกต่างกันออกไปตามคุณค่าในเชิงมรดกวัฒนธรรมชุมชนและคุณค่าในเชิงเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นแวนคูเวอร์ (ค) เทศบัญญัติจัดเก็บภาษีพัฒนาอาคารและสิ่งปลูกสร้าง (Development Cost Levies Bylaw) ที่กำหนดยกเว้นการจัดเก็บภาษีพัฒนาอาคารและสิ่งปลูกสร้างสำหรับโครงการซ่อมแซมปรับปรุงบริเวณพื้นที่ชั้นล่างของอาคารทรงคุณค่า (floor area) (ง) เทศบัญญัติกำหนดสถานที่จอดรถ (Parking Bylaw) ได้วางหลักเกณฑ์

ผ่อนปรน (relaxation) การปฏิบัติตามข้อกำหนดในเรื่องการกำหนดจำนวนที่จอดรถหรือจุดจอดรถของผู้พิการให้กับอาคารทรงคุณค่า และ (จ) มาตรการจูงใจอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นมาตรการเพิ่มความหนาแน่น (Density Bonus) ที่มุ่งสร้างผลตอบแทนสำหรับเอกชนผู้เป็นเจ้าของอาคารทรงคุณค่าหรือผู้ครอบครองอาคารทรงคุณค่าที่ดำเนินการสร้างความหนาแน่นในการใช้ประโยชน์จากอาคารทรงคุณค่าสำหรับกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชนหรือย่านตามนโยบายของเมืองแวนคูเวอร์ และมาตรการโอนสิทธิพัฒนา (Transfer of Development Right) หรือการโอนอัตราส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อขนาดพื้นที่จากแปลงที่ดินที่ตั้งอาคารเก่าแก่หรือมีคุณค่าเป็นมรดกวัฒนธรรมชุมชน ที่ถูกสภาเมืองแวนคูเวอร์ขึ้นทะเบียนเอาไว้ให้เป็นอาคารทรงคุณค่า ไปยังบริเวณพื้นที่บริเวณพื้นที่ที่สภาเมืองแวนคูเวอร์ได้กำหนดเอาไว้เพื่อพัฒนาหรือกระตุ้นเศรษฐกิจของท้องถิ่น เป็นต้น

นอกจากนี้ เมืองแวนคูเวอร์ยังได้กำหนดให้มีการจัดทำข้อตกลงร่วมกันระหว่างท้องถิ่นเมืองแวนคูเวอร์ กับเจ้าของอาคารทรงคุณค่าทำให้เกิดหน้าที่ผูกพันในการอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่าร่วมกัน ได้แก่ ข้อตกลงฟื้นฟูสิ่งปลูกสร้างอันทรงคุณค่า (Heritage Revitalization Agreement หรือ HRA) (City of Vancouver, 2018) ข้อตกลงดังกล่าวเป็นข้อตกลงที่สร้างความผูกพันทางกฎหมาย (legally binding agreement) หมายความว่า ข้อตกลงดังกล่าวได้กำหนดให้เอกชนเจ้าของอาคารมีหน้าที่ตามข้อผูกพันทำภารกิจอนุรักษ์อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างทรงคุณค่า โดยปกติแล้วหากเจ้าของอาคารยินยอมผูกพันตนภายใต้ข้อตกลงดังกล่าว ก็เท่ากับว่าเจ้าของอาคารจะต้องมีหน้าที่ดำเนิน

กิจกรรมต่าง ๆ หรือมีหน้าที่ปฏิบัติตามกฎหมายอื่น ๆ ที่สนับสนุนการอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่า รวมไปถึงข้อตกลงดังกล่าวยังได้ระบุให้เอกชนเจ้าของอาคารต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ทั่วไปกับข้อยกเว้นหลักเกณฑ์ทั่วไปของกฎหมายท้องถิ่น (เทศบัญญัติ) เกี่ยวกับการอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่าที่ได้บรรยายไปในข้างต้นอย่างภายใต้กรอบข้อตกลงร่วมกัน การสร้างความตกลงร่วมกันระหว่างท้องถิ่นเมืองแวนคูเวอร์กับเจ้าของอาคารทรงคุณค่าย่อมนำไปสู่การสร้างบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่ดีที่จะช่วยส่งเสริมและปลูกฝังให้เจ้าของอาคารทรงคุณค่าได้เป็นบุคคลที่ตระหนักว่าตนนั้นมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติตามทั้งตามข้อกำหนดและข้อตกลง จนเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่าและพัฒนาอาคารให้อยู่คู่กับชุมชนไปได้ในอนาคต

2.5 การเดินชมย่านเมืองเก่าในเมืองแวนคูเวอร์

เมืองแวนคูเวอร์ประกอบด้วยย่านเมืองเก่า (historic district) หลายย่านสำคัญด้วยกันไม่ว่าจะเป็นย่านไชน่าทาวน์ (Chinatown) ย่านแกสทาวน์ (Gastown) ย่านชาฟเนสซี (Shaughnessy) และย่านเยลทาวน์ (Yaletown) ย่านเหล่านี้ไม่เพียงจะเป็นที่ตั้งของกลุ่มอาคารทรงคุณค่าแล้ว หากแต่ยังเป็นพื้นที่ที่ผู้คนในท้องถิ่นได้ใช้สร้างความผูกพันและสร้างความสัมพันธ์ในสังคม อีกทั้งยังประกอบด้วยสถานที่ทรงคุณค่าใช้ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การผลิต การบริโภค การกระจายสินค้าและการให้บริการ เป็นต้น ด้วยความมีเอกลักษณ์เฉพาะและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของอาคารทรงคุณค่าหรือกลุ่มอาคารทรงคุณค่าที่ตั้งอยู่ในพื้นที่แต่ละย่าน อีกทั้งลักษณะอาคารบางย่านในแวนคูเวอร์มี

รูปลักษณะสะท้อนอิทธิพลที่ได้รับมากับสะท้อนการส่งผ่านวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดรูปลักษณะของอาคาร รวมไปถึงการเข้ามาของวัฒนธรรมของชาวตะวันออก (ชาวจีน) ซึ่งทำให้มีการส่งผ่านวัฒนธรรมตะวันออกที่ปรากฏชัดเจนบนสถาปัตยกรรมของอาคารทรงคุณค่าในย่านไชน่าทาวน์

เหตุนี้เองเมืองแวนคูเวอร์จึงได้สนับสนุนให้มีกิจกรรมการเดินทัวร์ชมย่านที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ (historical district walking tours) ขึ้นมาเพื่อตอบสนองการสร้างความรู้ตระหนักรู้ต่อคุณค่าของอาคารทรงคุณค่าและตอบสนองต่อการกระตุ้นเศรษฐกิจของย่านดังกล่าว ภายใต้แนวคิดของการพัฒนาย่านให้ดึงดูดกลุ่มนักท่องเที่ยวให้หันมาเที่ยวชมย่านเมืองเก่านักท่องเที่ยวจะได้เที่ยวชมย่านอาคารโบราณไปพร้อมกับจับจ่ายหรือใช้บริการร้านค้าในย่านโบราณดังกล่าว

3. สถาบันทางการอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่าของแวนคูเวอร์

เมืองแวนคูเวอร์ได้จัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์มรดกเมืองแวนคูเวอร์ (Vancouver Heritage Commission) ที่อยู่ภายใต้การกำกับของสภาเมืองแวนคูเวอร์อันเป็นไปตามกฎหมาย Vancouver Heritage Commission By-Law No. 4800 ที่กำหนดหน้าที่ส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์ที่ดินอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าทั้งในด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม อีกทั้งคณะกรรมการดังกล่าวยังมีอำนาจในการวินิจฉัยความชอบด้วยกฎหมายกับให้คำแนะนำเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ต่อเติม ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงและฟื้นฟูอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่า (City of Vancouver, 2018)

อีกทั้งยังมี สภาเมืองแวนคูเวอร์ยังได้กำหนดให้มีคณะกรรมการผังเมืองพื้นที่ประวัติศาสตร์ (Historic Area Planning Commission) สำหรับการวางแผน จัดทำ หรือดำเนินการให้เป็นไปตามผังเมืองเฉพาะในบริเวณย่านหรือชุมชน เพื่ออนุรักษ์ย่านเมืองเก่าที่ประกอบด้วยอาคารทรงคุณค่าหรือกลุ่มอาคารทางประวัติศาสตร์ที่อยู่คู่กับย่านมาช้านาน โดยคณะกรรมการชุมชนมีหน้าที่ให้คำแนะนำแก่ผู้อำนวยการผังเมือง (Director of Planning) ว่าควรพัฒนาการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์อย่างไรให้เหมาะสม พร้อมกับจะต้องทำงานร่วมกับหน่วยงานของเมืองแวนคูเวอร์เพื่อพัฒนาการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมและนโยบายด้านผังเมืองไปปฏิบัติ การคุ้มครองรักษาอาคารทรงคุณค่าให้อยู่คู่กับชุมชนต่อไป (City of Vancouver, 2018)

นอกจากนี้ ยังมีการรวมกลุ่มของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับการอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่าและผู้คนในท้องถิ่นที่สนใจการทำนุบำรุงสิ่งปลูกสร้างประวัติศาสตร์ร่วมกันจัดตั้งมูลนิธิเพื่อดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่าแวนคูเวอร์ (Vancouver Heritage Foundation) เพื่อการศึกษาและสร้างความตระหนักให้สาธารณชนทั่วไป รวมไปถึงมอบเงินอุดหนุนในการทำกิจกรรมอนุรักษ์อาคาร สิ่งปลูกสร้าง เงินอุดหนุนในลักษณะเช่นนี้จะให้ผ่านการดำเนินการในรูปแบบโครงการทาสี พื้นฟู และซ่อมบำรุงอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างอันทรงคุณค่าในเมืองแวนคูเวอร์ (City of Vancouver, 2018)

การจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์มรดกเมืองแวนคูเวอร์และคณะกรรมการผังเมืองพื้นที่ประวัติศาสตร์ดังกล่าว จึงถือได้ว่าเป็นการพัฒนาการจัดองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่าและมรดกวัฒนธรรมชุมชน อีกทั้งคณะกรรมการทั้งสองยังสามารถใช้

วิจารณ์ญาณเลือกเสนอแนะแนวทางที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติการดำเนินการตามความมุ่งหมายของการอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่าให้สำเร็จลุล่วงไปได้ โดยจะต้องคำนึงว่ากิจกรรมการอนุรักษ์ดังกล่าวจะต้องสร้างผลกระทบกระเทือนต่อสิทธิหรือเสรีภาพของเจ้าของอาคารทรงคุณค่าหรือประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่ตั้งของอาคารทรงคุณค่าให้น้อยที่สุดและสาธารณชนได้ประโยชน์มากที่สุด

นอกจากนี้ การจัดตั้งมูลนิธิเพื่อดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่าแวนคูเวอร์ย่อมส่งผลดีให้เอกชนไม่ว่าจะเป็นเจ้าของอาคารหรือผู้ดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่ามีความกล้าที่จะดำเนินกิจกรรมซ่อมแซม ปรับปรุงและพัฒนาอาคารทรงคุณค่า เพราะจะได้รับการสนับสนุนด้านแนวร่วมการทำกิจกรรมและการสนับสนุนทางการเงินเพื่อให้กิจกรรมอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่าสำเร็จลุล่วงไปได้

4. การวิเคราะห์และสรุป

อาจกล่าวได้ว่าเมืองแวนคูเวอร์ส่งเสริมทางเลือกใหม่ที่กำหนดความรับผิดชอบและหน้าที่ให้เอกชนผู้เป็นเจ้าของอาคารทรงคุณค่าทำให้เจ้าของอาคารทรงคุณค่าสามารถดำเนินการอนุรักษ์อาคารที่ดินมีกรรมสิทธิ์หรือตนเป็นเจ้าของ ได้แก่ การโอนสิทธิการพัฒนา (Transfer of Development Right หรือ TDR) เพื่อส่งเสริมให้เจ้าของอาคารทรงคุณค่าดำเนินการอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่าให้คงอยู่ต่อไป ทำให้เจ้าของอาคารทรงคุณค่าสามารถเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงอาคารทรงคุณค่าเพื่อสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม อีกทั้งเจ้าของอาคารดังกล่าวยังสามารถกำหนดกิจกรรมการอนุรักษ์อาคารให้สอดคล้องกับการใช้

ประโยชน์ที่ดินในย่านอย่างกลมกลืนกับพัฒนา
อาคารให้สอดคล้องกับสถาปัตยกรรมของย่าน
(แต่ยังความโดดเด่นของอาคารทรงคุณค่าหรือ
ยังคงลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมอาคาร
เอาไว้)

รายการอ้างอิง

- City of Vancouver. (2018). *Protecting Vancouver's heritage*. Retrieved March 31, 2018 from <http://vancouver.ca/home-property-development/heritage-conservation.aspx>.
- Fan, D. (2014). *Greening a heritage building*. Vancouver: City of Vancouver.

**การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงสัณฐานของศูนย์กลางเมือง:
กรณีศึกษาเมืองนครนายก**
**The Spatial Configuration Transition of Typical Town Center:
A Case Study of Mueang Nakhon Nayok**

ดร. จุฬวดี สันตัต

Chulawadee Santad, Ph.D.

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

E-mail: peach507c@yahoo.com

บทคัดย่อ

ปัญหาการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วและไร้ทิศทางนำมาสู่ความเสื่อมของเมืองเก่า การเปิดพื้นที่ใหม่เพื่อการพัฒนาโดยไม่มีการวางแผนทำให้ส่วนขยายของเมืองมีความหนาแน่นและการใช้งานในระดับต่ำ เป็นปรากฏการณ์เมืองที่ถูกพบได้ทั่วไปในประเทศกำลังพัฒนา คำถามของการศึกษา คือ ปัจจัยใดที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างเชิงสัณฐานของศูนย์กลางเมืองทั่วไปในประเทศไทย การศึกษานี้ใช้เมืองนครนายกเป็นตัวแทนของเมืองทั่วไปในประเทศไทยในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา (ช่วงปี พ.ศ. 2516 – 2554) ซึ่งเป็นช่วงที่เมืองในประเทศไทยส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองสมัยใหม่อย่างชัดเจน ผลการศึกษาโดยใช้ “สเปซซินแทกซ์” (Space Syntax) เป็นเครื่องมือหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลรวมกับการสำรวจทางกายภาพ โดยพิจารณาจากค่าการเข้าถึงพื้นที่รวมและพื้นที่เฉพาะ สัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจเมือง และสัมประสิทธิ์ความผานที่ได้จากสเปซซินแทกซ์ พบว่า ทั้งโครงสร้างเชิงสัณฐาน (Spatial Configuration) และสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเมืองนครนายกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนสอดคล้องกัน โดย “ความเป็นศูนย์กลางของเมือง” ในช่วงเวลาต่าง ๆ สัมพันธ์กับตำแหน่งศูนย์กลางทางเศรษฐกิจหรือย่านการค้าหลักที่เปลี่ยนตำแหน่งไป รวมถึงประเภทของการเดินทาง/ขนส่งหลัก ณ ช่วงเวลานั้น ๆ

คำสำคัญ: สเปซซินแทกซ์ โครงสร้างเชิงสัณฐาน ศูนย์กลางเมืองทั่วไป

Abstract

Problem issues of rapid and uncontrolled urban expansion lead to deterioration in many old town centers. Expanding new areas of development without planning induces to low density development, which is one of the urban phenomena commonly occurring in developing country. The research question focused on the factors affecting on spatial configuration transition of a typical old town center in Thailand. Nakhon Nayok's town center was selected to represent a normal transition of Thai town during the last 50 years of modern development (1960s – 2010s). The results of study, by using Space Syntax as the main analysis tool – with consideration of

Global and Local Integration, Intelligibility, and Synergy – and including the observation survey, revealed that Nakhon Nayok's town center had clearly changed over the last 50 years, both in urban spatial configuration and physical environment. Spatial centrality of the town had moved in relation to the economic center and the main transportation modes of each development period.

Keywords: Space Syntax, Spatial Configuration, Typical Town Center

1. ประเด็นปัญหาและที่มาของการศึกษา

ปัญหาการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วและไร้ทิศทางเป็นปรากฏการณ์เมืองที่ถูกพบได้ทั่วไปในประเทศกำลังพัฒนา และส่งผลต่อการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน (Jenks et al., 2008) เนื่องจากการเปิดพื้นที่ใหม่เพื่อการพัฒนาโดยไม่มีการควบคุมเป็นการรุกพื้นที่สีเขียว ทั้งยังส่งเสริมให้คนเดินทางด้วยรถยนต์ ก่อให้เกิดมลภาวะและสิ้นเปลืองทรัพยากร (Trubka et al., 2010) ส่วนขยายของเมืองนี้มักมีความหนาแน่นและการทำงานในระดับต่ำ จากการศึกษาหลายชิ้น (เช่น Evans, 1997; Kim et al., 2004) ยังสนับสนุนว่าการขยายตัวของเมืองแบบไร้ทิศทางเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เมืองเก่าเสื่อมที่ผ่านมาการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของเมืองถูกทำในเมืองสำคัญและเมืองขนาดใหญ่ทั่วโลก แต่ยังคงขาดการศึกษาในเมืองขนาดเล็กที่ไม่ได้มีลักษณะเด่นใด ๆ เมืองขนาดเล็กที่เป็นเมืองทั่วไปซึ่งมีอยู่มากมายนี้ มีความสำคัญต่อโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศเช่นกัน (van Leeuwen & Rietveld, 2011) ที่น่าสนใจคือในบริบทของประเทศกำลังพัฒนา เมืองเหล่านี้มีความท้าทายในแง่ของระเบียบวิธีวิจัยที่ต้องแก้ปัญหากับความน่าเชื่อถือและการมีอยู่ของข้อมูล โดยเฉพาะเมื่อต้องการวิเคราะห์ข้อมูลย้อนกลับไปในยุคที่เมืองเหล่านี้เริ่มเข้าสู่ความเป็นเมือง

2 คำถามและกรอบการศึกษา

คำถามของการศึกษาคือ ปัจจัยใดที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างเชิงสัณฐานของศูนย์กลางเมืองทั่วไปในประเทศไทย โดยมีกรอบการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของศูนย์กลางเมืองที่เป็นตัวแทน “เมืองทั่วไป” ใน 2 ด้านหลัก ได้แก่ ด้านกายภาพและด้านโครงสร้างเชิงสัณฐานของเมือง และทำการศึกษาความเปลี่ยนแปลงในช่วงประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นช่วงที่เมืองในประเทศไทยส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองสมัยใหม่อย่างชัดเจน

3. แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.1 แนวทางการศึกษากระบวนการการเปลี่ยนแปลงของเมือง มีหลายแนวทาง โดยส่วนใหญ่เน้นที่การเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพ (Knox & Pinch, 2006) เช่น ขนาด รูปร่างของเมือง รูปแบบของการตั้งถิ่นฐาน ตลอดจนการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยจะทำการวิเคราะห์และหาความสัมพันธ์ร่วมกับมิติอื่น ๆ เช่น มิติด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม เป็นต้น

3.2 การศึกษากระบวนการการเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐานของเมืองด้วยสเปซซินแทกซ์สเปซซินแทกซ์มีพื้นฐานมาจากทฤษฎีการสัญจรอย่างอิสระ (Natural movement theory) ที่กล่าวว่าโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมอันซับซ้อน ได้

ผังตัวอยู่ในทุกพื้นที่ของเมือง ซึ่งความสัมพันธ์นั้นเป็นผลมาจากโครงสร้างเชิงสัณฐาน (spatial configuration) ของตัวมันเอง (Hillier & Hanson, 1984; Hillier, 1996) โดยทฤษฎีเน้นการศึกษาความสัมพันธ์ของ 3 องค์ประกอบพื้นฐาน ได้แก่ สัณฐาน (configuration) แรงดึงดูด (attraction) และการสัญจร (movement)

สเปซซินแทกซ์ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ทำความเข้าใจเชิงสัณฐานในหลายระดับขนาดพื้นที่ ตั้งแต่บ้านไปจนถึงเมือง โดยมีชุดซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์ที่เหมาะสมกับการใช้งานในวัตถุประสงค์และขนาดพื้นที่ศึกษาที่ต่างกัน การแสดงผลของซอฟต์แวร์เข้าใจได้ง่าย ด้วยการใช้สเปกตรัมของสีมาแสดงผลในเชิงพื้นที่เป็นผังสีรวมของทั้งระบบ เรียกว่า Axial Map แต่ละพื้นที่หรือเส้นทางย่อยใน Axial Map เรียกว่า Axial Line (Hillier et al., 1993, p. 4) มีค่าเฉพาะตัวของมันเอง ทำให้นำไปใช้วิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลเชิงปริมาณอื่นๆ ได้ง่าย การแสดงผลโทนสีร้อน (หรือสีดำในการแสดงผลแบบ grey scale ในบทความนี้) หมายถึง การเข้าถึงที่สะดวก ส่วนโทนสีเย็นกว่า (หรือสีเทาที่อ่อนลง) แสดงพื้นที่ที่ยากต่อการเข้าถึงเป็นลำดับ ทำให้สามารถเข้าใจภาพรวมของพื้นที่ที่ศึกษาได้ทันที

3.3 การศึกษาการเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐานของศูนย์กลางเมือง บทความเรื่อง Centrality as a Process (Hillier, 1999) ได้ทำการศึกษาศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของเมืองในอังกฤษ และกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของ “ความเป็นศูนย์กลางของเมือง” (spatial centrality) ว่าเป็นผลมาจากกระบวนการที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงพื้นที่กับการใช้งานตามบทบาทหน้าที่ที่ต่อเนื่องกันไป van Nes (2001) ได้ศึกษาโครงสร้างเชิงพื้นที่และเชิงบทบาทหน้าที่ของศูนย์กลางเมืองในอังกฤษ

เช่นกัน โดยสรุปว่าตำแหน่งของร้านค้าที่ได้รับความนิยมตั้งอยู่ในทำเลที่มีระดับการเข้าถึงสูงที่สุด และยังพบว่า การตัดถนนเส้นใหม่มีผลทำให้ค่าการเข้าถึงพื้นที่โดยเฉลี่ยของศูนย์กลางเมืองต่ำลง โดยเฉพาะหากถนนนั้นเชื่อมต่อโดยตรงกับถนนเส้นหลักของเมือง งานศึกษาในทำนองเดียวกัน (van Nes, 2005) ได้อธิบายว่าเหตุใดทำเลที่ตั้งของร้านค้าจึงสำคัญอย่างยิ่ง โดยเชื่อมโยงกับ 3 องค์ประกอบพื้นฐานของทฤษฎีการสัญจรอย่างอิสระ (สัณฐาน แรงดึงดูด และการสัญจร)

4. ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาค้นครั้งนี้ ใช้สเปซซินแทกซ์เป็นเครื่องมือหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับการสำรวจทางกายภาพ โดยเลือกเมืองนครนายกเป็นตัวแทนของ “เมืองทั่วไป” ในประเทศไทย ในช่วงประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา ซึ่งนครนายกแสดงความเป็นเมืองขนาดเล็กที่ไม่มีลักษณะเด่นพิเศษใด

การเก็บข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์มาจาก 3 ส่วนหลัก ได้แก่ 1) ข้อมูลทุติยภูมิที่ได้จากการรวบรวมเอกสาร ภาพถ่ายทางอากาศในอดีตของพื้นที่ศึกษาจากกรมแผนที่ทหาร ตลอดจนข้อมูลการสำรวจทางผังเมืองในช่วงประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา 2) ข้อมูลปฐมภูมิจากการตรวจสอบปัจจุบันของพื้นที่ศึกษา โดยเน้นข้อมูลด้านกายภาพ 3) ข้อมูลจากสเปซซินแทกซ์

ในส่วน of เครื่องมือสเปซซินแทกซ์ ได้เลือกใช้ DepthmapX ซึ่งเหมาะกับการวิเคราะห์พื้นที่เมือง ค่าเฉพาะจากซอฟต์แวร์ที่ใช้วิเคราะห์ในการศึกษานี้ ได้แก่ “ค่าการฝังตัวในระดับเมือง” หรือ “ค่าการเข้าถึงพื้นที่รวม” (Global Integration Value) “ค่าการฝังตัวในระดับย่าน” หรือ “ค่าการ

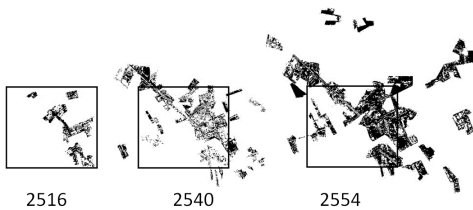
เข้าถึงพื้นที่เฉพาะ” (Local Integration Value) สัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจเมือง (Intelligibility Value) และสัมประสิทธิ์ความผสาน (Synergy Value) (ไชศรี ภักดิ์สุขเจริญ, 2548; จุฬวดี สันทัต, 2548)

5. ผลการศึกษา

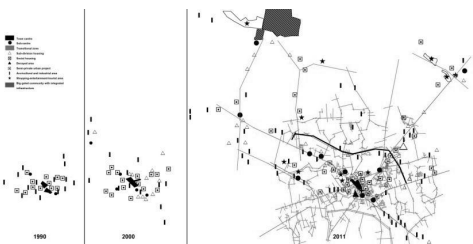
ผลการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของเมืองนครนายกในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา แบ่งเป็น 2 ด้าน ได้แก่ ด้านกายภาพของเมือง และด้านโครงสร้างเชิงฐานของเมือง มีรายละเอียดดังนี้

รูปที่ 1 แผนที่ศูนย์กลางเมืองนครนายก

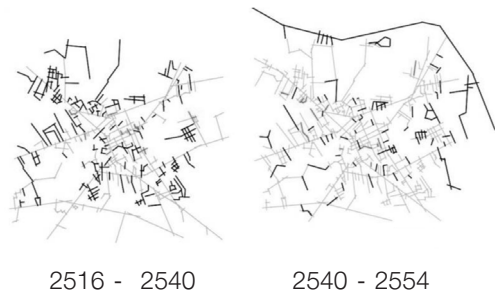
รูปที่ 2 การขยายตัวของเมืองนครนายก

รูปที่ 3 การใช้ประโยชน์ที่ดินเมืองนครนายก

5.1 การเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพของเมืองโดยพิจารณาจาก 1) การขยายตัวของเมืองนครนายก 2) การใช้ประโยชน์ที่ดิน และ 3) โครงข่ายถนนสาธารณะ

การขยายตัวของเมืองนครนายก (ปี 2516 ถึง 2554) และการใช้ประโยชน์ที่ดิน (ปี 2533 2543 2554): การตั้งถิ่นฐานในช่วงแรก (ปี 2516) กระจัดอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำนครนายก โดยเฉพาะฝั่งทิศใต้ เป็นที่ตั้งของตลาดสดสระกระโจม (รูปที่ 1) ซึ่งเป็นย่านการค้าหลักในยุคแรกของเมืองนครนายก จากรูปที่ 2 และ 3 แสดงให้เห็นว่าในช่วงก่อนปี 2543 มีความเปลี่ยนแปลงด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินค่อนข้างน้อย ทั้งย่านการค้า สาธารณูปโภคสาธารณูปการ และหมู่บ้านจัดสรร กระจัดอยู่ในเขตเทศบาลเมืองหลังจากปี 2543 ถึงปี 2554 เมืองนครนายกขยายขอบเขตออกไป และมีการใช้ประโยชน์ที่ดินที่กระจายตัวออกไปยังนอกเมืองมากขึ้นโดยเฉพาะด้านทิศเหนือ มีย่านการค้านอกเมืองเกิดขึ้นหลายแห่งเกาะอยู่บริเวณจุดตัดของถนนสายสำคัญต่าง ๆ โดยย่านการค้าที่สำคัญ ได้แก่ ย่านการค้าบิกวันบริเวณใกล้แยกถนนสุวรรณศรเชื่อมกับทางหลวงหมายเลข 3049 ย่านการค้าบริเวณสถานีขนส่งแห่งใหม่ รวมทั้งมีการย้ายศูนย์ราชการออกนอกเมืองทางฝั่งตะวันตก (รูปที่ 1) หมู่บ้านจัดสรรสมัยใหม่ และโรงงานขนาดเล็กเกิดขึ้นบริเวณขอบเมือง

รูปที่ 4 การเปลี่ยนแปลงโครงข่ายถนนสาธารณะ

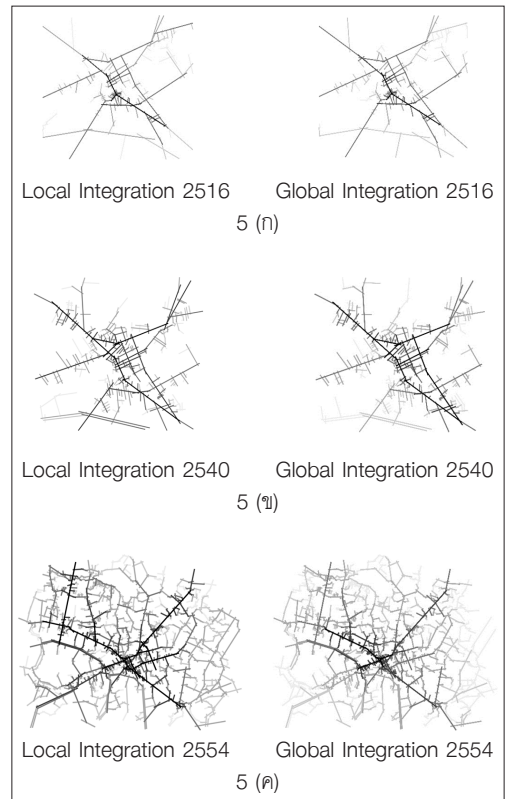

โครงข่ายถนนสาธารณะ (ปี 2516 ถึง 2554):
รูปที่ 4 แสดงการเปลี่ยนแปลงโครงข่ายถนน
สาธารณะ โดยช่วงแรกเปรียบเทียบโครงข่ายของ
ถนนปี 2516 และ 2540 พบว่ามีการสร้างถนนเพิ่ม
หลายเส้น โดยถนนที่สร้างขึ้นใหม่เกือบทั้งหมด
เป็นถนนเส้นรองสายสั้น ๆ ต่อจากโครงข่ายถนน
เส้นหลัก ส่วนช่วงที่สอง (เปรียบเทียบปี 2540
กับปี 2554) การเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนที่สุด คือ
การสร้างถนนเลียบเมืองด้านทิศเหนือ นอกจาก
นั้นเป็นการเชื่อมถนนเส้นรองเข้าด้วยกันทั่วเขต
เทศบาล

5.2 การเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างเชิง สัณฐานของเมือง

ผังสีรวมของเมืองนครนายกจากการวิเคราะห์
ด้วยสเปซซินแทกซ์ พบว่า ช่วงปี 2516 (รูปที่ 5(ก)
และตารางที่ 1) เส้นทางที่มีระดับการเข้าถึงทั้ง
ระดับพื้นที่รวมและระดับพื้นที่เฉพาะ สูงสุด 3
อันดับแรก คือ ถนนพาดิชัยเจริญตั้งแต่บริเวณ
สะพานข้ามแม่น้ำนครนายกต่อเนื่องลงไปทาง
ทิศใต้ และซอยพาดิชัยเจริญ 3 หากพิจารณา
ร่วมกับข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินปี 2513 ถนน
ทั้งสามเส้นอยู่ในตำแหน่งของตลาดสระกระโจม
ซึ่งผลจากการสำรวจพื้นที่ในปี 2555 พบว่า เป็น
ตลาดยุคเก่าที่สุดที่ยังคงมีการใช้งานในขณะนั้น

ต่อมาในช่วงปี 2540 รูปที่ 5 (ข) แสดง
เส้นทางที่มีระดับการเข้าถึงสูงสุด 3 อันดับแรก
เคลื่อนตำแหน่งขึ้นมาจากทิศเหนือ บริเวณจุด
ตัดของถนนสุวรรณศรกับถนนพาดิชัยเจริญ (ที่
เป็นถนนเส้นหลักในช่วงปี 2516) ทางหลวง
หมายเลข 3049 จากข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดิน
ปี 2536 พบว่า บริเวณดังกล่าวเป็นที่ตั้งของ
ตลาดสดเทศบาล ส่วนตำแหน่งของตลาดเก่าลด
ความสำคัญลงอย่างชัดเจน ในช่วงนี้เกิดย่านที่

รูปที่ 5 ผังสีรวม (Axial Map) ของเมืองนครนายก

ตารางที่ 1 ค่าการเข้าถึงพื้นที่เฉพาะ (Local Integration)
และพื้นที่รวม (Global Integration)

Year/Rank	Local Integration	Global Integration
2516		
1 st	2.68839	1.83065
2 nd	2.59253	1.71583
3 rd	2.3761	1.63106
2540		
1 st	2.58975	1.78609
2 nd	2.53656	1.77227
3 rd	2.44637	1.69836
2554		
1 st	2.2716	1.38459
2 nd	2.26278	1.31029
3 rd	2.22458	1.30043

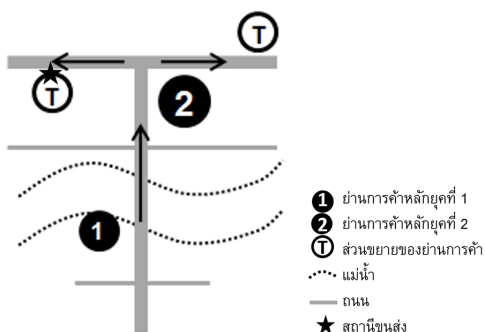
อยู่อาศัยแห่งใหม่ทางทิศใต้ที่มีความสำคัญขึ้น
มาในระดับย่าน (ดูค่าการเข้าถึงพื้นที่เฉพาะใน
ตารางที่ 1)

จากปี 2540 ถึง 2554 (รูปที่ 5(ค)) เกิดความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างเชิงพื้นฐานของเมืองนครนายกอย่างชัดเจน โดยพื้นที่ที่มีระดับการเข้าถึงที่ดีที่สุดเคลื่อนไปอยู่บนถนนสุวรรณศร เชื่อมกับทางหลวงหมายเลข 3049 ที่เชื่อมไปยังจังหวัดข้างเคียง ซึ่งเป็นที่ตั้งของสถานีขนส่งแห่งใหม่ ย่านการค้าปัจจุบัน รวมทั้งการตัดถนนเลียบเมืองทางทิศเหนือ รวมทั้งการย้ายศูนย์ราชการออกนอกเมืองทางฝั่งตะวันตก

ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจเมืองลดลงชัดเจน จาก 0.330351 (ปี 2516) เป็น 0.291832 (ปี 2540) และ 0.113916 (ปี 2554) ส่วนค่าสัมประสิทธิ์ความผานลดลง เช่นกัน จาก 0.793844 (ปี 2516) เป็น 0.686217 (ปี 2540) และ 0.546158 (ปี 2554) ซึ่งหมายความว่าเมืองนครนายกมีระบบเส้นทางที่ซับซ้อนขึ้น ระบบเส้นทางในระดับย่านหรือพื้นที่เฉพาะไม่ผานไปกับเส้นทางในระดับเมือง ยกต่อการทำความเข้าใจและจดจำเส้นทางในภาพรวม

6. สรุปและอภิปรายผล

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงพื้นฐานของเมืองนครนายก

รูปที่ 6 กระบวนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างศูนย์กลางเมืองนครนายก

จากการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพของเมืองร่วมกับโครงสร้างเชิงพื้นฐานของเมือง แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง 3 องค์ประกอบอย่างชัดเจน ได้แก่ 1) ความเป็นศูนย์กลางของเมือง 2) ย่านการค้าหลัก และ 3) ประเภทของการเดินทาง/ขนส่ง กล่าวคือ ความเป็นศูนย์กลางเชิงพื้นฐานสัมพันธ์กับตำแหน่งศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ (ตลาดสดและย่านการค้าหลัก) และประเภทของการเดินทาง/ขนส่งหลัก ในช่วงเวลานั้น ๆ กระบวนการการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างศูนย์กลางเมืองนครนายก (ดังรูปที่ 6) เริ่มจากศูนย์กลางการค้าในยุคแรก (ก่อนปี 2516) ที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำทางทิศใต้ ต่อมาได้เกิดศูนย์กลางการค้าในยุคที่สองระหว่างจุดตัดของถนนเส้นหลักของเมืองกับย่านการค้าเก่าริมแม่น้ำ ส่วนย่านการค้าใหม่เกาะกับเส้นทางที่มีระดับการเข้าถึงที่สูงที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับประเภทของการเดินทาง/ขนส่งในปัจจุบันที่นิยมใช้รถยนต์ส่วนตัวในการเดินทางเป็นหลักนอกจากนี้การสำรวจข้อมูลล่าสุด (มีนาคม 2561) พบว่า ห้างสรรพสินค้าเทสโก้โลตัสได้เกิดขึ้นบนถนนเส้นดังกล่าวด้วย (รูปที่ 1) กล่าวโดยสรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงพื้นฐานของเมืองนครนายกในช่วงระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมาจากโครงข่ายของถนนที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะในช่วงที่มีการสร้างถนนเลียบเมือง ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยเฉพาะโครงการขนาดใหญ่ เช่น ย่านการค้านอกเมืองและการย้ายศูนย์ราชการ เป็นต้น

การศึกษานี้ ในแง่หนึ่งเป็นการสนับสนุนทฤษฎีว่าผลจากการวิเคราะห์ด้วยสเปซซินแทกซ์นั้นมีความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นฐานของเมืองที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ดังนั้นระเบียบวิธีวิจัยที่ได้นำเสนอในการศึกษานี้ จึง

สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการวิเคราะห์โครงสร้างเชิงสัณฐานในพื้นที่อื่น ๆ ได้ โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีข้อจำกัดด้านข้อมูล (ความน่าเชื่อถือและการมีอยู่ของข้อมูล) รวมถึงการวิเคราะห์ข้อมูลย้อนหลังหรือการคาดการณ์แผนพัฒนาพื้นที่ใด ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ในอีกแง่มุมหนึ่ง ผลสรุปถึงแนวโน้มและรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสัณฐานของเมืองที่ได้จากการศึกษานี้ อาจนำไปวิเคราะห์เทียบเคียงกับเมืองทั่วไปอื่น ๆ ในบริบทของประเทศไทยได้เช่นกัน

รายการอ้างอิง

- ไชศรี ภักดิ์สุขเจริญ. (2548). วาบทกรรมของเมืองผ่านโครงสร้างเชิงสัณฐาน. *วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* วารสารภาคและเมือง.
- จุฬวดี สันทัด. (2548). แนวทางในการปรับปรุงพื้นที่สาธารณะเพื่อเพิ่มความนิยมในการใช้งานภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์: การวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัณฐานและการสัญจร. *วารสารวิจัยและสารสถาปัตยกรรม/การผังเมือง*, 3, 209-224.
- Evans, R. (1997). *Regenerating town centre*. Manchester: Manchester University Press.
- Hillier, B. (1996). *Space is the machine: a configurational theory of architecture*. New York: Cambridge University Press.
- Hillier, B. (1999). Centrality as a process: Accounting for attraction inequalities in deformed grids. *Urban Design International*, 4, 107-127.
- Hillier, B., & Hanson, J. (1984). *The social logic of space*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hillier, B., Penn, A., Hanson, J., Grajewski, T., & Xu, J. (1993). Natural movement: or, configuration and attraction in urban pedestrian movement. *Environment and Planning B*, 20, 29-66.
- Jenks, M., Takkanon, P., & Kozak, D. (2008). *World cities and urban form: Fragmented, polycentric, sustainable?*. London: Routledge.
- Kim, I., Lee, M., & Ahn, H. (2004). Dongdaemun, a traditional market place wearing a modern suit: The importance of the social fabric in physical redevelopments. *Habitat International*, 28, 143-161.
- Knox, P. L., & Pinch, S. (2006). *Urban social geography: an introduction*. Harlow: Pearson Prentice Hall.
- Trubka, R., Newman, P., & Bilsborough, D. (2010). *The costs of urban sprawl—infrastructure and transportation*. *Environment Design Guide*. Australia, Parsons Brinckerhoff. Retrieved November 17, 2013 from <http://www.environmentdesignguide.com>.
- Van Leeuwena, E. S., & Rietveld, P. (2011). Spatial consumer behaviour in small and medium-sized towns. *Regional Studies*, 45, 1107-1119.
- Van Nes, A. (2001). Road building and urban changes. A morphological and configurative explanation of how ring roads change the pattern of distribution of shops in city and town centres. *Proceedings of the 3rd International Symposium on Space Syntax*. Georgia Institute of Technology, Atlanta.

Van Nes, A. (2005). Typology of shopping areas in Amsterdam. *The 5th International Space Syntax Symposium*. Delft.

แนวทางการพัฒนาพื้นที่เมืองให้เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุด้านกายภาพ และสภาพแวดล้อม: กรณีศึกษาเทศบาลนครรังสิต

นลินดา สุวรรณประสง¹ และ ผศ.ดร. นิจ ตันติศิริ²

Nalinda Suwanprasop¹ and Asst. Prof. Nij Tontisirin, Ph.D.²

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

E-mail: mysulmaa@gmail.com¹ , nij@ap.tu.ac.th²

บทคัดย่อ

ปัจจุบันโลกมีแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง องค์การอนามัยโลก ได้นำเสนอแนวคิดการสร้างเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ โดยประเทศไทยเองยังไม่ได้ให้ความสำคัญด้านกายภาพเท่าที่ควร เทศบาลนครรังสิต จังหวัดปทุมธานี มีสัดส่วนของผู้สูงอายุมาก และเป็นหนึ่งในพื้นที่ของโครงการนำร่องด้านผู้สูงอายุ แสดงให้เห็นถึงศักยภาพการในการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุโดยเน้นมิติทางด้านกายภาพและสภาพแวดล้อม และพิจารณาข้อมูลเชิงกายภาพของเทศบาลนครรังสิตต่อการเป็นเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ เพื่อนำไปประกอบการวางแผนเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในด้านกายภาพและสภาพแวดล้อม ด้วยการสำรวจพื้นที่เบื้องต้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนเมืองที่ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ โดยควรมีการศึกษาในด้านพฤติกรรมและความต้องการของผู้สูงอายุในงานวิจัยถัดไป

คำสำคัญ: ผู้สูงอายุ เมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ เทศบาลนครรังสิต

Abstract

The global aging population has been constantly increasing. As such, the World Health Organization (WHO) has proposed the concept of age-friendly city. In Thailand, the planning to support age-friendly built environment has not yet been recognized as an important factor. Rangsit Municipality, Pathum Thani, has 14% of the elderly, and is one of the areas with the pilot project in preparedness planning for the elderly. The municipality has the potential to become a model for the development of elderly-friendly community. The purpose of this research is to examine the key components of the age-friendly city, focusing on both physical and environmental aspects and consider the physical features of Rangsit Municipality with the factors of age-friendly city components through physical survey. In the next step it would concern about behavior and needs of elderly people as well.

Keywords: Elderly People, Age-Friendly City, Rangsit Municipality

1. บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาโครงสร้างประชากรโลกมีแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่องซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในหลาย ๆ ประเทศทั่วโลก ประเทศไทยเป็นหนึ่งในประเทศที่เผชิญกับสถานการณ์นี้ โดยปัจจุบันประเทศไทยมีผู้สูงอายุสูงเป็นอันดับ 3 ของโลก และเป็นอันดับ 1 ในกลุ่มประเทศอาเซียน และมีประชากรวัยสูงอายุมากถึงร้อยละ 16 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560) ซึ่งจัดว่าเป็นระดับการก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (Aging society) และได้มีการคาดการณ์จากคณะอนุกรรมการคาดการณ์ประชากรของประเทศไทยว่าประเทศไทยจะก้าวเข้าสู่ระดับสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged society) ในปี พ.ศ. 2567-2568 และจะก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มที่ (Super-aged society) ในปี พ.ศ. 2575 หรืออีก 14 ปีข้างหน้า สะท้อนให้เห็นถึง แนวโน้มของการเพิ่มขึ้นของประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทย ที่จำเป็นจะต้องมีการวางแผนและการเตรียมความพร้อมในการเป็นสังคมผู้สูงอายุ ซึ่งในระดับสากลก็มีการให้ความสำคัญกับสถานการณ์ดังกล่าว โดยองค์การอนามัยโลก (World Health Organization) ได้มีแนวคิดการพัฒนาเมืองให้มิตรกับผู้สูงอายุ (age friendly city) โดยคำนึงถึงการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุภายใต้ข้อจำกัดของร่างกายและจิตใจที่เพิ่มมากขึ้น โดยมีองค์ประกอบในการเป็นเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุทั้งหมด 8 ด้าน ซึ่งครอบคลุมทั้งในด้านกายภาพ สภาพแวดล้อม สังคมและการบริการ โดยเน้นพัฒนายามในพื้นที่ศูนย์กลางเมือง (urban center) เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีโครงสร้างพื้นฐานและเป็นพื้นที่ที่ผู้สูงอายุเข้ามาใช้งานเป็นประจำ ในประเทศไทย

เองได้มียุทธศาสตร์และการเตรียมความพร้อมในการก้าวสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุโดยมีแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) โดยมีวิสัยทัศน์คือ “ผู้สูงอายุเป็นหลักชัยของสังคม” และได้กำหนดยุทธศาสตร์ 5 ยุทธศาสตร์ ซึ่งมีสาระสำคัญในและมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับด้านสุขภาพและสังคม ทั้งนี้ ยังขาดกลยุทธ์ในการวางแผนทางด้านกายภาพและสภาพแวดล้อม จึงควรมีการศึกษาและให้ความสำคัญในด้านสภาพแวดล้อม ซึ่งตามกรอบแนวคิดของ WHO ได้แก่ 3 องค์ประกอบดังนี้ (1) ที่อยู่อาศัย (housing) (2) การคมนาคม (transportation) (3) อาคาร สถานที่ และพื้นที่สาธารณะ (outdoor spaces and buildings) ซึ่งแนวคิดที่นิยมในการเข้ามาช่วยส่งเสริม ได้แก่ การออกแบบเพื่อคนทั้งมวล หรือ Universal Design

นอกจากแผนระดับชาติแล้ว องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นภายในประเทศได้มีการวางแผนและกำหนดกลยุทธ์ในการดำเนินการที่แตกต่างกัน โดยเทศบาลนครวังสิต จังหวัดปทุมธานีเป็นเมืองที่มีอัตราผู้สูงอายุสูงถึงร้อยละ 14 และได้มีโครงการนำร่องเกี่ยวกับผู้สูงอายุ และได้รับอิทธิพลการพัฒนาเมืองจากเมืองหลวงมาสู่พื้นที่ทำให้พื้นที่มีการเข้าถึงที่หลากหลายมีโครงการขนาดใหญ่และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เพื่อรองรับกับประชากรที่เพิ่มมากขึ้นแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของเทศบาลนครวังสิตในการเป็นพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาพื้นที่เมืองให้เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ โดยการศึกษาครั้งนี้จะทำการศึกษารายละเอียดของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ โดยเน้นด้านกายภาพและสภาพแวดล้อม เพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาพื้นที่เมืองภายในเทศบาลนครวังสิต เพื่อเป็นเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในด้านกายภาพและสภาพแวดล้อม

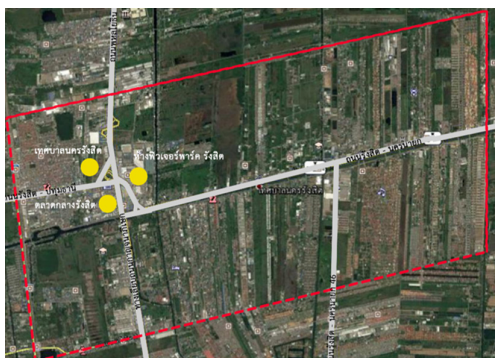

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาองค์ประกอบด้านกายภาพและสภาพแวดล้อมต่อการเป็นเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ เพื่อทราบถึงปัจจัยและตัวชี้วัดขององค์ประกอบ

2. พิจารณาข้อมูลเชิงกายภาพของเทศบาลนครรังสิตต่อการเป็นเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ เพื่อนำไปประกอบการวางแผนเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในด้านกายภาพและสภาพแวดล้อม

1.3 ขอบเขตการศึกษา

รูปที่ 1 ขอบเขตพื้นที่และตำแหน่งพื้นที่เมือง

เทศบาลนครรังสิต จังหวัดปทุมธานี โดยจะเน้นศึกษาบริเวณพื้นที่ศูนย์กลางเมือง (urban center) เพราะมีแนวโน้มการใช้พื้นที่มากกว่าพื้นที่ชนบทหรือเกษตรกรรม เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีโครงสร้างพื้นฐานและบริการที่ดึงดูดให้ผู้สูงอายุและคนทุกวัยเข้ามาใช้งาน หรือเป็นพื้นที่ที่ผู้สูงอายุจำเป็นต้องเข้ามาใช้งานเป็นประจำ สำหรับเทศบาลนครรังสิต ได้แก่ บริเวณห้าง Future Park, Zpell และ Major Rangsit บริเวณตลาดรังสิต บริเวณเทศบาลนครรังสิตและโรงพยาบาลปทุมเวช ดังรูปที่ 2 รูปที่ 3 และรูปที่ 4

รูปที่ 2 บริเวณห้าง Future Park , Zpell และ Major Rangsit

รูปที่ 3 บริเวณตลาดรังสิต

รูปที่ 4 บริเวณเทศบาลนครรังสิตและโรงพยาบาลปทุมเวช

2. แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ (elderly people)

คำจำกัดความหรือข้อตกลงเกี่ยวกับคำว่า “ผู้สูงอายุ” (elderly) โดยทั่วไปหมายถึงบุคคลหรือกลุ่มประชากรที่มีอายุตามปีปฏิทิน (calendar age) อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป สุภาวดี พุฒิน้อย (2556) ได้กล่าวถึงการแบ่งประเภทของผู้สูงอายุ ดังนี้ (1) ผู้สูงอายุวัยต้น (อายุ 60-69 ปี) เป็นช่วงวัยที่ยังช่วยเหลือตนเองได้ (2) ผู้สูงอายุวัยกลาง (อายุ 70-79 ปี) เป็นช่วงวัยที่เริ่มมีอาการ

เจ็บป่วย ร่างกายเริ่มอ่อนแอ มีโรคประจำตัวหรือโรคเรื้อรัง (3) ผู้สูงอายุวัยปลาย (อายุ 80 ปีขึ้นไป) เป็นช่วงวัยที่เจ็บป่วยบ่อยขึ้น อวัยวะเสื่อมสภาพ อาจมีภาวะทุพพลภาพ นอกจากนี้ ยังมีการแบ่งประเภทของผู้สูงอายุตามลักษณะทางสุขภาพ และสังคมของผู้สูงอายุอีกด้วย ซึ่งถูกแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม จากเกณฑ์การประเมินความสามารถในการประกอบกิจวัตรประจำวัน ดัชนีบาร์เธล-เอดีแอล (Barthel ADL Index) ได้แก่ (1) กลุ่มติดสังคม เป็นกลุ่มที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ดี สามารถทำกิจวัตรพื้นฐานประจำวัน (2) กลุ่มติดบ้าน เป็นผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตนเองได้หรือต้องการความช่วยเหลือบางส่วนมักที่มีโรคเรื้อรังที่ควบคุมไม่ได้หรือมีภาวะแทรกซ้อน (3) กลุ่มติดเตียง เป็นผู้สูงอายุที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองในการทำกิจวัตรประจำวันได้ จะเห็นได้ว่า ผู้สูงอายุนั้นนอกจากแบ่งตามช่วงอายุแล้ว ยังมีการแบ่งตามความสามารถในการประกอบกิจวัตรประจำวัน ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้สูงอายุที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป และเป็นผู้สูงอายุกลุ่มติดสังคมเนื่องจากเป็นกลุ่มที่สามารถเข้าใช้บริการพื้นที่ของเมืองได้

2.2 แนวคิดระดับการเป็นสังคมผู้สูงอายุ

องค์การสหประชาชาติ (United Nations) ได้มีการแบ่งระดับการเป็นสังคมผู้สูงอายุไว้ 3 ระดับ ดังนี้ (1) ระดับก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (aging society) ได้แก่ เมืองที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป มากกว่า 10% หรือมีประชากรอายุตั้งแต่ 65 ปี มากกว่า 7% (2) ระดับสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (aged society) ได้แก่ เมืองที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป มากกว่า 20% หรือมีประชากรอายุตั้งแต่ 65 ปี มากกว่า 14% (3) ระดับสังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มที่ (super-aged society) ได้แก่ เมืองที่มีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไปมากกว่า 20%

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการจัดการสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุที่น่าสนใจ ดังนี้ (1) ประเทศอังกฤษ รัฐบาลจะจัดสวัสดิการสังคมและมีหลักประกันทางสังคมเพื่อประกันรายได้ในขั้นต่ำของบุคคล (2) ประเทศสวีเดน ได้รับการยกย่องให้เป็นประเทศที่มีระบบสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด มีกฎหมายรับรองสิทธิของผู้สูงอายุในการได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ (3) ประเทศญี่ปุ่น เป็นประเทศแรกในโลกที่ได้รับการกล่าวขานว่าเป็น “สังคมผู้สูงวัยระดับสุดยอด” (super-aged society) จึงมีนโยบายการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุอย่างรอบด้าน ครอบคลุมเกือบทุกสาขาไม่ว่าจะเป็นวิศวกรรมชีวการแพทย์ จนถึงองค์ความรู้ด้านจิตวิทยาและสังคมศาสตร์ เช่น การมีส่วนร่วมของชุมชน โดยสรุปแล้วสังคมผู้สูงอายุมีระดับความเข้มข้นที่แตกต่างกันตามระดับอายุและจำนวนของผู้สูงอายุ และพบว่าแต่ละประเทศมีแนวทางการพัฒนาให้เป็นเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุแตกต่างกัน ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับพื้นที่ศึกษาได้ตามความเหมาะสม

2.3 แนวคิดเมืองเป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ (Age friendly city)

องค์การอนามัยโลก (World Health Organization: WHO) เป็นองค์กรผู้ริเริ่มแนวคิดเมืองเป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ (aging friendly city) สืบเนื่องจากสถานการณ์การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรผู้สูงอายุทั่วโลก โดยแนวคิดเมืองที่เป็นมิตรกับผู้สูงอายุมิได้มาจากแนวความคิดที่ว่าสุขภาพและความอยู่ดีกินดีไม่เพียงแต่กำหนดโดยยีนและลักษณะส่วนบุคคลของเราเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคมที่เราอาศัยอยู่ด้วย ซึ่งแนวคิดเมืองเป็นมิตรต่อผู้สูงอายุนั้นจะมุ่งเน้นในการเตรียมบ้าน

เมืองให้พร้อมสำหรับการก้าวสู่สังคมสูงวัย WHO ได้กำหนดแนวทางในการสร้างเมืองที่เป็นมิตรกับผู้สูงอายุโดยมีองค์ประกอบทั้งหมด 3 หมวดหมู่ 8 ประการ ดังนี้

ตารางที่ 1 เมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ

องค์ประกอบด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม	1.ที่อยู่อาศัย	2 การคมนาคม	3.อาคาร สถานที่ และพื้นที่สาธารณะ
องค์ประกอบด้านสังคม	1.การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม	2 การให้ความเคารพและการยอมรับ	3.การมีส่วนร่วมในฐานะพลเมืองและการจ้างงาน
องค์ประกอบด้านการบริการต่อผู้สูงอายุ	1.การสื่อสารและข้อมูลสาระสนเทศ	2 การบริการชุมชนและการบริการสุขภาพ	

สรุปได้ว่าแนวคิดเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุมุ่งเน้นพัฒนาเมืองให้เอื้อต่อผู้สูงอายุในทุกๆ ด้านทั้งกายภาพและสังคม โดยจากองค์ประกอบของWHO ผู้วิจัยจะนำมาเป็นกรอบในการศึกษาครั้งนี้โดยจะมุ่งเน้นศึกษาในด้านกายภาพและสภาพแวดล้อมเพื่อนำไปสู่การเสนอแนวทางการพัฒนาเมืองให้เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ

3. วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (1) การลงสำรวจพื้นที่ เป็นการเก็บข้อมูลกายภาพของพื้นที่โดยใช้แบบสำรวจ มีประเด็นในการสำรวจ ตามตัวชี้วัดของปัจจัยในการเป็นเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในด้านกายภาพและสภาพแวดล้อมซึ่งได้มาจากการทบทวนวรรณกรรม (2) การติดต่อประสานงานกับเทศบาลนครรังสิตเพื่อขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูล รวมทั้งขอข้อมูลด้านภูมิศาสตร์ ข้อมูลประชากร ของเทศบาลนครรังสิตตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

3.1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการศึกษาและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานจากแหล่งข้อมูลที่มีการจัดเก็บไว้แล้ว ได้แก่ ข้อมูลสถิติประชากร จากสำนักงานสถิติ ข้อมูลจากฐานข้อมูลสารสนเทศ (GIS)

3.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

จะทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงกายภาพของเทศบาลนครรังสิตต่อการเป็นเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุโดยอิงจากการศึกษารายละเอียดและตัวชี้วัดขององค์ประกอบตามกรอบของWHO และสำรวจพื้นที่เทศบาลนครรังสิตเบื้องต้น

4. ผลการวิจัย

4.1 องค์ประกอบด้านกายภาพและสภาพแวดล้อมต่อการเป็นเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ

องค์ประกอบด้านกายภาพและสภาพแวดล้อมต่อการเป็นเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ ได้แก่ (1) ที่อยู่อาศัย (housing) (2) การคมนาคม (transportation) (3) อาคาร สถานที่ และพื้นที่สาธารณะ (outdoor spaces and buildings) โดยมีปัจจัยและตัวชี้วัดในแต่ละด้านดังในตารางที่ 2 ตารางที่ 3 และตารางที่ 4

ตารางที่ 2 องค์ประกอบเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุด้านที่อยู่อาศัย (housing)

ปัจจัยในการเป็นเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม	ตัวชี้วัด (indicators)
ความสามารถในการจ่ายในส่วนของที่อยู่อาศัย	สัดส่วนของผู้สูงอายุที่อยู่ในครัวเรือนที่จ่ายให้กับค่าที่อยู่อาศัยน้อยกว่าร้อยละ 30 ของรายได้ทั้งหมดในครัวเรือน สัดส่วนของผู้สูงอายุที่รายงานว่ามีความสามารถในการจ่ายค่าบ้านของตนเองและราคาบ้านในละแวกบ้านอยู่ในระดับที่จ่ายไหว
การเข้าถึงที่อยู่อาศัย	สัดส่วนของที่อยู่อาศัยที่ผู้สูงอายุที่รายงานว่าสามารถเข้าถึงที่อยู่อาศัยได้อย่างสะดวกในละแวกบ้าน สัดส่วนของความพึงพอใจต่อการเข้าถึงพื้นที่ที่อยู่อาศัยของตน

ตารางที่ 3 องค์ประกอบเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุด้านการคมนาคม (transportation)

ปัจจัยในการเป็นเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม	ตัวชี้วัด (indicators)
การเข้าถึงและใช้บริการขนส่งสาธารณะ (ยานพาหนะ)	สัดส่วนของยานพาหนะโดยสาธารณะที่ถูกออกแบบให้เอื้อต่อผู้สูงอายุและคนพิการและผู้ที่ใช้ wheel chair
	สัดส่วนของผู้สูงอายุที่รายงานว่ายานพาหนะโดยสาธารณะในพื้นที่ถูกออกแบบให้เอื้อต่อผู้สูงอายุและคนพิการและผู้ที่ใช้ wheel chair
การเข้าถึงจุดเปลี่ยนถ่ายขนส่งสาธารณะ เช่น บัซรอร์รถ ท่ารถตู้ จักรสองแถว	สัดส่วนของผู้ตอบแบบสอบถามที่สามารถเข้าถึงการเข้าถึงจุดเปลี่ยนถ่ายขนส่งสาธารณะในระยะ 500 เมตร
	สัดส่วนของผู้สูงอายุที่รายงานว่าสามารถจุดเปลี่ยนถ่ายขนส่งสาธารณะได้ดี จากบ้าน

ตารางที่ 4 องค์ประกอบเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุด้านอาคาร สถานที่ และพื้นที่สาธารณะ (outdoor spaces and buildings)

ปัจจัยในการเป็นเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม	ตัวชี้วัด (indicators)
การเป็นเมืองที่สนับสนุนการเดินทางที่ต่าง ๆ	สัดส่วนของถนนที่มีทางเดินเท้าที่ได้มาตรฐานต่อถนนทั้งหมดของพื้นที่ศึกษา
	สัดส่วนของผู้สูงอายุที่รายงานว่าพื้นที่ที่มีความเหมาะสมแก่การใช้ทางเดินเท้ารวมทั้งเอื้อต่อผู้ใช้ wheel chair และอุปกรณ์ช่วยเหลือในการเคลื่อนที่
การเข้าถึงพื้นที่สาธารณะและอาคาร	สัดส่วนของพื้นที่สีเขียวและอาคารสาธารณะที่สามารถเข้าถึงได้ทุกคนรวมถึงผู้ใช้ wheel chair และอุปกรณ์ช่วยเหลือในการเคลื่อนที่
	สัดส่วนของผู้สูงอายุที่รายงานว่าพื้นที่สีเขียวและอาคารสาธารณะภายในพื้นที่สามารถเข้าถึงได้ทุกคนรวมถึงผู้ใช้ wheel chair และอุปกรณ์ช่วยเหลือในการเคลื่อนที่

จากตารางพบว่า องค์ประกอบต่อการเป็นเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในด้านกายภาพแวดล้อมถูกจำแนกออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ (1) ที่อยู่อาศัย (2) การคมนาคม (3) อาคาร สถานที่ และพื้นที่สาธารณะ โดยจะถูกมองในด้านของการเข้าถึงและความสะดวกสบายของผู้สูงอายุเสียเป็นส่วนใหญ่

โดยจะเห็นได้ว่าการที่จะเป็นเมืองที่เอื้อต่อผู้สูงอายุนั้นจะคำนึงถึงสองด้านของแต่ละประเด็นได้แก่การพิจารณาด้านกายภาพ (physical) และการใช้งานจริงกับการรับรู้ (perception) ของผู้สูงอายุ โดยในงานวิจัยนี้เป็นเพียงการศึกษา

ด้านกายภาพโดยเบื้องต้นเพื่อที่จะนำไปสู่การวางแผนและการออกแบบในลำดับถัดไป

4.2 พิจารณาข้อมูลเชิงกายภาพของเทศบาลนครวังสิตต่อการเป็นเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ

พบว่า เทศบาลนครนครวังสิตมีพื้นที่ขนาดใหญ่ตั้งอยู่ติดกับกรุงเทพมหานครทำให้ได้รับอิทธิพลในการพัฒนาพื้นที่ เช่น เป็นที่ตั้งของโครงการขนาดใหญ่ เช่น Future Park, Zpell, Major Rangsit และกำลังจะมีโครงการรถไฟฟ้าสายสีแดงที่จะนำมาซึ่งความสะดวกสบายที่ทางเลือกในการเดินทางที่มากขึ้น จากการสำรวจพื้นที่และสังเกตเบื้องต้นพบว่าวิถีชีวิตของผู้สูงอายุติดสังคมส่วนใหญ่มักมีการเดินทางด้วยการเดินเท้า ในการพบปะเพื่อนบ้านบริเวณใกล้เคียง นอกจากนี้ ยังพบผู้สูงอายุในบริเวณพื้นที่ศูนย์กลางเมืองที่เป็นจุดศูนย์รวมสินค้าและบริการ เช่น ห้างสรรพสินค้า ตลาด โรงพยาบาล และพบว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่มักเดินทางไปใช้บริการด้วยรถโดยสารสาธารณะแต่ก็ยังมีส่วนที่ขับรถมาเอง สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้สูงอายุในเทศบาลนครวังสิต

ซึ่งจากการศึกษาองค์ประกอบของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุและการพิจารณาด้านกายภาพเบื้องต้น พบว่า

4.2.1 ด้านที่อยู่อาศัย (housing) จากการสำรวจเบื้องต้นด้วยข้อมูลสารสนเทศ (GIS) พบว่าเทศบาลนครวังสิตมีการใช้ประโยชน์อาคารเป็นที่อยู่อาศัยมากที่สุดมีตั้งแต่ราคาถูกถึงราคาแพง ทั้งลักษณะของชุมชนแออัดและบ้านจัดสรรโครงการใหญ่

โดยตามกรอบแนวคิดของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุนั้นจะต้องให้ความสำคัญใน

2 ด้าน คือช่วงราคาของที่อยู่อาศัยและความสะดวกสบายในการเดินทางจากบ้านสู่พื้นที่อื่นๆ โดยเทศบาลควรมีการจัดการทางด้านนโยบายและสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยให้กับผู้สูงอายุในพื้นที่โดยให้มีทางเลือกของราคาบ้านที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ควรจะต้องให้ความสำคัญกับตำแหน่งที่ตั้งของบ้านที่จะสามารถเชื่อมต่อไปยังสถานที่ต่างๆ ได้อย่างสะดวกและมีการออกแบบเพื่อให้สามารถใช้ได้อย่างเท่าเทียมหรือการออกแบบเพื่อคนทั้งมวล (universal design) เข้ามาส่งเสริมให้สภาพแวดล้อมละแวกบ้านของผู้สูงอายุเอื้อต่อการใช้งานมากยิ่งขึ้น

4.2.2 การคมนาคม (transportation)

บริเวณพื้นที่ศูนย์กลางเมืองของเทศบาลนครรังสิตถือเป็นจุดเปลี่ยนถ่ายของประชาชนในการเดินทางทั้งเพื่อเข้าไปสู่เมืองหลวงและไปยังต่างจังหวัด ได้แก่ บริเวณหน้าห้างสรรพสินค้า Future Park, Zpell และ Major Rangsit ซึ่งเป็นแหล่งรวมของท่ารถตู้ไปยังสถานที่ต่างๆ ป้ายรถเมล์และรถสองแถว มีบริการแท็กซี่และจักรยานยนต์รับจ้าง โดยจากการสำรวจเบื้องต้นพบว่า มีผู้สูงอายุ ที่ใช้รถโดยสารสาธารณะในการเดินทางในชีวิตประจำวันซึ่งได้แก่ผู้สูงอายุประเภทติดสังคมโดยกิจกรรมเบื้องต้นได้แก่การจับจ่ายใช้สอย พบปะเพื่อนฝูง ทำบุญ และเข้ารับบริการสาธารณสุข ซึ่งจากการสำรวจทั้งจุดจอดรถและรถโดยสารสาธารณะยังไม่มีให้ความสำคัญในด้านนี้เท่าที่ควร

ซึ่งตามกรอบแนวคิดของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุนั้นจะต้องมีการให้ความสำคัญใน 2 ประเด็นคือการมีจุดจอดรถและรถโดยสารที่เอื้อต่อผู้สูงอายุโดยจะคำนึงถึงผู้สูงอายุที่ใช้เก้าอี้เข็นด้วย ซึ่งหลักการที่จะนำมาช่วยส่งเสริมได้ก็คือการออกแบบเพื่อคนทั้งมวล (universal design)

4.2.3 อาคาร สถานที่ และพื้นที่สาธารณะ (outdoor spaces and buildings) จากการสำรวจเบื้องต้น พบว่า อาคาร สถานที่ และพื้นที่สาธารณะ ภายในเทศบาลนครรังสิตที่ผู้สูงอายุมักเข้าใช้บริการนั้นกระจุกตัวกันอยู่บริเวณศูนย์กลางเมือง ทั้งห้างสรรพสินค้า ตลาด สถานที่ราชการ และโรงพยาบาล โดยเบื้องต้นพบว่า บริเวณหน้าห้างสรรพสินค้า Future Park และ Zpell ได้มีการคำนึงถึงประเด็นดังกล่าวโดยการออกแบบเพื่อเอื้อต่อผู้สูงอายุเช่นการทำทางลาดและที่นั่งสำหรับผู้สูงอายุ ซึ่งภาพรวมของพื้นที่สาธารณะในปัจจุบันยังไม่มีมีการถูกออกแบบเพื่อให้เอื้อต่อผู้สูงอายุเท่าที่ควร

โดยตามกรอบแนวคิดของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุนั้นจะต้องมีการให้ความสำคัญใน 2 ประเด็น ได้แก่ การสนับสนุนให้เป็นเมืองที่เอื้อต่อการเดินเข้าถึงพื้นที่สาธารณะต่างๆ ได้ และการออกแบบพื้นที่สาธารณะให้เอื้อต่อผู้สูงอายุและผู้ที่ใช้เก้าอี้เข็น ซึ่งหลักการที่จะนำมาช่วยส่งเสริมได้ก็คือการออกแบบเพื่อคนทั้งมวล (universal design) ทั้งนี้ ยังควรมีการบริหารจัดการในด้านความปลอดภัยในพื้นที่สาธารณะแก่ผู้สูงอายุการคำนึงถึงข้อจำกัดต่างๆ ของผู้สูงอายุในการใช้พื้นที่ เช่น ความแข็งแรงของร่างกายพื้นที่สาธารณะควรมีพื้นที่นั่งพักผ่อนเป็นระยะให้แกผู้สูงอายุด้วย

5. บทสรุป

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า องค์ประกอบของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในด้านกายภาพและสภาพแวดล้อม ตามกรอบของ WHO ได้แก่ (1) ที่อยู่อาศัย (2) การคมนาคม (3) อาคาร สถานที่ และพื้นที่สาธารณะ ซึ่งในแต่ละด้านประกอบด้วยปัจจัยและตัวชี้วัดแตกต่างกัน ได้แก่ โดยใน

ด้านที่อยู่อาศัยมีปัจจัยสองด้านในการพิจารณา ได้แก่ ความสามารถในการจ่ายด้านที่อยู่อาศัย และการเข้าถึงด้านการคมนาคมมีปัจจัยด้านการเข้าถึงยานพาหนะและจุดเปลี่ยนถ่าย และด้านอาคาร สถานที่ และพื้นที่สาธารณะ มีปัจจัยด้านการส่งเสริมสู่การเป็นเมืองแห่งการเดินและการเข้าถึงพื้นที่สาธารณะ

ซึ่งจากการพิจารณาเทศบาลนครรังสิต เบื้องต้นนั้น พบว่า ด้านด้านกายภาพและสภาพแวดล้อมเทศบาลนครรังสิต มีจำนวนของโครงสร้างพื้นฐานจำนวนมาก หากแต่ยังไม่มีการจัดการให้เอื้อต่อผู้สูงอายุโดยตรง โดยจากการศึกษาเบื้องต้น แนวคิดที่นิยมในการเข้ามาช่วยส่งเสริมการเป็นเมืองที่เป็นมิตรกับผู้สูงอายุในด้านกายภาพและสภาพแวดล้อม ได้แก่ การออกแบบเพื่อคนทั้งมวลหรือ Universal Design ซึ่งนอกจากแนวทางในด้านกายภาพแล้วนั้น ควรมีแนวทางด้านนโยบายในการส่งเสริมเมืองให้เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุอีกด้วยโดยเบื้องต้นได้ทำการพิจารณาในด้านกายภาพของเทศบาลนครรังสิต และจะทำการลงลึกในพฤติกรรมและความต้องการของผู้สูงอายุในการลงแบบสอบถามในลำดับถัดไป

รายการอ้างอิง

- กรมอนามัย. (2557). *เมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ แนวคิด ทิศทาง การดำเนินงาน*. สืบค้นเมื่อ 8 ธันวาคม 2560, จาก <http://hpc.go.th/director/data/reform/AgeFriendlyCity.pdf>.
- กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2552). *แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) ฉบับปรับปรุง ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2552*. ผู้สูงอายุ. สืบค้นเมื่อ 21 ธันวาคม 2560, จาก <http://www.dop.go.th/th/laws/1/28/766>.
- สุภาวดี พุฒิน้อย. (2556). *ผู้สูงอายุและกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ*. สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2561, จาก <https://www.gotoknow.org/posts/551126>.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2560). *สถิติประชากรและบ้าน-จำนวนประชากรแยกอายุ*. สืบค้นเมื่อ 22 มีนาคม 2561, จาก http://stat.dopa.go.th/stat/statnew/upstat_age.php.
- ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้. (2549). *รายงานประกอบการจัดทำเนื้อหาโครงสร้างนิทรรศการ aging society*. สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2561, จาก http://resource.tcdc.or.th/ebook/AgingSociety_Report_official.pdf.
- Mustaquim, M. M. (2015). *A study of universal design in everyday life of elderly adults*. Retrieved December 23, 2017, from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877050915030951>.

**ศักยภาพของพื้นที่สาธารณะในเขตเมือง:
กรณีศึกษา สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบ
พระชนมพรรษา กรุงเทพมหานคร
Public Space Potential: A Case Study of Public Park
in Commemoration of H.M. The King's 6th
Cycle Birthday, Bangkok**

นราธิป แสงอินทร์¹ และ ผศ.ดร. กฤตพร ห้าวเจริญ²
Naratip Sangin¹ and Asst. Prof. Kritaporn Haocharoen, Ph.D.²
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
E-mail: naratip.sangin@gmail.com¹, aey_ae@hotmail.com²

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้ต้องการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของพื้นที่สาธารณะในเขตเมืองกรณีศึกษา สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบพระชนมพรรษา โดยพิจารณาจากองค์ประกอบของความเป็นสวนสาธารณะที่มีศักยภาพดีทั้งหมด 7 ด้าน ได้แก่ 1.ความสะอาดสวยงาม 2.การเข้าถึง 3.ความผ่อนคลาย 4.การชื่นชมหรือการเฝ้ามอง 5.การเข้าร่วมกิจกรรม 6.การก่อให้เกิดประสบการณ์ใหม่ 7.การแสดงออกถึงตัวตน ซึ่งจากปัจจัยดังกล่าวนำไปสู่การแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของพื้นที่รวมถึงการกำหนดแนวทางพัฒนาพื้นที่สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบพระชนมพรรษา เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูลการใช้งานพื้นที่และสภาพปัญหาของพื้นที่รวมถึงสรุปศักยภาพของพื้นที่ศึกษาและการเสนอแนะแนวทางส่งเสริมศักยภาพของพื้นที่ ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบพระชนมพรรษามีลักษณะเด่นที่สามารถแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของพื้นที่โดยสามารถแบ่งได้เป็น 4 หัวข้อ ได้แก่ 1 พื้นที่สวนสาธารณะมีรูปแบบการใช้งานที่หลากหลาย ตอบสนองการใช้งานของผู้ใช้ได้ดี 2.พื้นที่สวนสาธารณะมีทัศนียภาพที่สวยงามดึงดูดให้ประชาชนเข้ามาใช้งานพื้นที่ได้ 3.พื้นที่สวนสาธารณะมีการรวมกลุ่มของผู้ใช้งานเพื่อประกอบกิจกรรมร่วมกันก่อให้เกิดการเข้าร่วมกิจกรรมของผู้ใช้บริการ 4.พื้นที่สวนสาธารณะมีความปลอดภัยทั้งในด้านสภาพพื้นที่ให้บริการ และการรักษาความปลอดภัย จากการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นที่ สามารถแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของพื้นที่ ซึ่งนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางการพัฒนาเพื่อส่งเสริมศักยภาพของพื้นที่สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบพระชนมพรรษาต่อไป

คำสำคัญ: ศักยภาพ พื้นที่สาธารณะ สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบ พระชนมพรรษา

Abstract

This paper aimed to determine and demonstrate the spatial potential of Public Park in Commemoration of H.M. the King's 6th Cycle Birthday, a public space in the case study urban area, employing 7 components of good spatial potential: 1) convenience, 2) accessibility, 3) relaxation, 4) visual admiration, 5) event participation, 6) occurrence of new experience, and 7) presentation of identity. The use of these components revealed the spatial potential and suggested the appropriate developmental approach to upgrade this Public Park. The derived data were used in the analysis to determine the space utilization and address the problems of the area. Eventually, a summary of spatial potential was drawn and a set of suggestions to enhance the identified spatial potential is further expected to be proposed. The findings indicated that Public Park in Commemoration of H.M. the King's 6th Cycle Birthday is unique in four spatial potential dimensions: 1) multiple usage patterns that respond the users well, 2) fascinating scenic view that attracts visitors, 3) assemblies of user groups for joint activities and service use, and 4) area safety and maintaining security. The spatial analysis reveals that the park has the spatial potential. The data would further lead to proposing a developmental guideline to enhance the spatial potential of Public Park in Commemoration of H.M. the King's 6th Cycle Birthday.

Keywords: Potential, Public Space, Public Park in Commemoration H.M. the King's 6th Cycle Birthday

1. บทนำ

พื้นที่สาธารณะถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองมีบทบาทหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างพื้นที่ส่วนตัวกับพื้นที่ส่วนรวมซึ่งจัดไว้เพื่อให้การให้บริการแก่คนในเมือง พื้นที่สาธารณะอาจมีความแตกต่างกันตามลักษณะการใช้งานของพื้นที่ ศักยภาพ และวัตถุประสงค์ของพื้นที่ โดยสวนสาธารณะนั้นถือเป็นพื้นที่สาธารณะประเภทหนึ่งซึ่งทำหน้าที่ให้บริการแก่ประชาชนในด้านการนันทนาการ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ หรือเพื่อดำเนินกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันของสังคม สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบพระชนมพรรษาเป็นสวนสาธารณะที่เปิดให้

ให้บริการ เกิดขึ้นจากความร่วมมือของกระทรวงมหาดไทย การทางพิเศษแห่งประเทศไทย และ กรุงเทพมหานคร สร้างขึ้นเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีการออกแบบให้มีความสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา มีกิจกรรมที่หลากหลาย โดยภาพรวมของสวนแบ่งออกเป็น 2 ส่วน มีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแนวกั้นกลางตามธรรมชาติ เป็นเอกลักษณ์ของสวนจึงทำให้มีประชาชนเข้ามาใช้พื้นที่แต่ละวันเป็นจำนวนมาก ต่อมาการทางพิเศษแห่งประเทศไทยได้มีโครงการสร้าง ทางพิเศษสายพระราม 3 ดาวคะนอง - วงแหวนรอบนอก กรุงเทพมหานครด้านตะวันตก และขอคืน

พื้นที่สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติฯ เพื่อนำพื้นที่มาใช้ในการวางเครื่องจักร และแคมป์คนงาน ก่อให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มผู้ใช้บริการเพื่อคัดค้านการปิดพื้นที่สวน จากสาเหตุข้างต้นจึงนำมาสู่ความสนใจที่จะศึกษาพื้นที่สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติฯ ในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านนโยบาย การพัฒนาพื้นที่ ด้านกายภาพของพื้นที่ที่สามารถรองรับการใช้งานและด้านสังคมของกลุ่มผู้ใช้งาน เพื่อวิเคราะห์ถึงศักยภาพและบทบาทของพื้นที่ พร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางการพัฒนาให้มีความสอดคล้องกับข้อเท็จจริงที่ได้มีการศึกษา

2. วัตถุประสงค์

ศึกษาศักยภาพพื้นที่สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบพระชนมพรรษา เพื่อนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางการจัดการเพื่อส่งเสริมศักยภาพต่อไป

3. แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะ

พื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่ทางกายภาพ ซึ่งสามารถเข้าถึงได้ง่าย มีกลุ่มผู้ใช้ที่หลากหลาย และสามารถใช้พื้นที่ร่วมกันได้ ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีและรองรับความต้องการที่หลากหลายภายในเมือง เป็นพื้นที่ที่ประชาชนสามารถเข้ามาใช้งานได้ทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นระดับบุคคล กลุ่มเพื่อน หรือครอบครัว (สุธาริน คุณผล, 2541)

3.2 แนวคิดเกี่ยวกับสวนสาธารณะ

สวนสาธารณะถือเป็นรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทหนึ่งซึ่งมีความสำคัญต่อคุณภาพชีวิตของคนภายในเมืองเป็นพื้นที่โล่งที่มีการ

จัดการสภาพแวดล้อมให้สวยงามเหมาะสมแก่การพักผ่อน ทำกิจกรรมต่าง ๆ หรือเป็นพื้นที่สำหรับพบปะพูดคุยพักผ่อนหย่อนใจ ตลอดจนการเป็นพื้นที่สำหรับออกกำลังกาย (กรมโยธาธิการและผังเมือง, 2547) เป็นสถานที่ที่ช่วยให้เกิดความสมดุลระหว่างสิ่งก่อสร้างกับธรรมชาติ

3.2.1 เกณฑ์และมาตรฐานของสวนสาธารณะ

สำนักผังเมืองได้มีการกำหนดมาตรฐานของพื้นที่สาธารณะเพื่อเป็นการกำหนดแนวทางในการให้บริการพื้นที่ที่เหมาะสม โดยสวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบพระชนมพรรษา ถือเป็นสวนสาธารณะระดับชุมชนมีพื้นที่ให้บริการ 29 ไร่

3.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพิจารณาศักยภาพพื้นที่สาธารณะ

การศึกษาศักยภาพของพื้นที่สาธารณะโดยการพิจารณาจาก 2 แนวคิดหลักที่สามารถค้นหาได้ถึงปัจจัยที่มีส่วนส่งเสริมศักยภาพของพื้นที่สาธารณะ (1) การศึกษารูปแบบกิจกรรมนอกสถานที่ที่ผู้คนเลือกกระทำต่อพื้นที่สาธารณะ (Jan Gehl, 1987) ได้แก่ กิจกรรมที่ทำเป็นประจำ กิจกรรมทางเลือกและกิจกรรมทางสังคม (2) เกณฑ์การพิจารณาความสำเร็จของพื้นที่สาธารณะ (Matthew Carmora, 2013) ได้แก่ ความสบายและสภาพลักษณ์ การเข้าถึงและเชื่อมต่อ การใช้งานและกิจกรรม รวมถึงความเป็นสังคม

3.4 แนวความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมการใช้สวนสาธารณะ

ความแตกต่างของมนุษย์ ส่งผลถึงความต้องการการทำกิจกรรมที่แตกต่างกันในพื้นที่สาธารณะ ได้แก่ ช่วงวัย เพศ อาชีพ วันเวลาล้วนส่งผลต่อการเลือกทำกิจกรรมในพื้นที่

สาธารณะ รวมถึงปัจจัยอื่นที่มีผลต่อการต่อการใช้พื้นที่สาธารณะ เช่น การเข้าถึงพื้นที่ ที่ตั้งของสถานที่สาธารณะ ความปลอดภัย ขนาด และรูปแบบของกิจกรรมในพื้นที่สาธารณะ (วิลลิสทรี ทรายงกูร, 2541)

4. วิธีการวิจัย

4.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

การดำเนินการศึกษาพื้นที่สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบพระชนมพรรษา เพื่อให้ทราบถึงสภาพพื้นที่ พฤติกรรมการใช้งาน รวมถึงบทบาทและศักยภาพของพื้นที่ และนำไปสู่การจัดทำข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการพื้นที่ โดยมีองค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ องค์ประกอบเชิงสังคม เชิงกายภาพและเชิงนโยบาย

รูปที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

4.2 ขั้นตอนการวิจัย

1. ทบทวนเอกสารงานวิจัยและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.1 แนวคิดการใช้พื้นที่สาธารณะ

1.2 แนวคิดด้านเกณฑ์การพิจารณา

ความสำเร็จของพื้นที่สาธารณะ

2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม

2.1 การสำรวจทางกายภาพและการสังเกต

- ทำการสำรวจกิจกรรมการใช้งานพื้นที่

- สังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่รวมถึงสภาพแวดล้อมของพื้นที่ โดยการบันทึกภาพและจดบันทึกลงในแผนที่

2.2 การทำแบบสอบถามและสัมภาษณ์

- ประชากรกลุ่มเป้าหมายคือผู้ใช้บริการสวนสาธารณะโดยแบ่งการเก็บข้อมูลเป็นช่วงเวลา เช้า กลางวัน เย็น โดยการสุ่มตัวอย่างแบบไม่เลือก

- สัมภาษณ์ตัวแทนกลุ่มผู้ใช้บริการสวนสาธารณะ ผู้ดูแลพื้นที่ และประชาชนที่อยู่ในรัศมีการให้บริการ แต่ไม่ได้เข้ามาใช้บริการสวนสาธารณะ

5. การศึกษาพื้นที่สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบ พระชนมพรรษา

5.1 ลักษณะทางกายภาพ

5.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบ พระชนมพรรษา ตั้งอยู่บริเวณ ถนนพระราม 3 เขตบางคอแหลม กรุงเทพมหานคร มีเนื้อที่ประมาณ 29 ไร่ อยู่ในความดูแลของกรุงเทพมหานคร

รูปที่ 2 ลักษณะทางกายภาพของสวน

รูปที่ 3 ขอบเขตสวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติฯ

5.1.2 การเดินทางและการเข้าถึง

การเข้าถึงพื้นที่สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติฯ สามารถเข้าถึงได้โดยการสัญจรทางบก โดยจากการสำรวจผู้เข้าใช้บริการพื้นที่เดินทางโดยการใช้รถยนต์ส่วนตัว และรถจักรยานยนต์ รองลงมาคือการใช้บริการขนส่งสาธารณะและการเดินเท้าตามลำดับ

5.1.3 การใช้ประโยชน์ที่ดินของสวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติฯ

ลักษณะการใช้งานพื้นที่ในปัจจุบัน เนื่องจากมีพื้นที่บางส่วนที่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาจึงจัดเป็นพื้นที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจและพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมออกกำลังกาย ดังรูปที่ 3 โดยพื้นที่สีเขียวบริเวณริมน้ำซึ่งมีทัศนียภาพที่สวยงามเหมาะแก่การพักผ่อน พื้นที่สีเขียวเป็นพื้นที่สำหรับออกกำลังกายมีการจัดเส้นทางวิ่งรอบสวนมีพื้นที่โล่งสำหรับออกกำลังกายได้แก่ การรวมกลุ่มเต้นแอโรบิค การเตะลูกขนไก่ รวมถึงสถานีกายออกกำลังกายที่ให้บริการตามจุดต่างๆ

5.2 ลักษณะทางสังคมและประชากร

สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติฯ เปิดบริการเวลา 05.00 น. - 21.00 น. จากการศึกษ พบว่า จะมีผู้เข้าใช้งานพื้นที่มากที่สุดในวันหยุดเสาร์ - อาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ โดยช่วงเวลาที่ มีผู้ใช้งานมากที่สุด คือ ช่วงเวลา 15.00 น. เป็นต้นไป ซึ่งกิจกรรมที่เข้ามาทำในพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นการออกกำลังกายรองลงมาจะเป็นการเข้ามาพักผ่อนหย่อนใจส่วนในวันธรรมดา(จันทร์-ศุกร์) ส่วนใหญ่จะมีผู้เข้ามาใช้งานในช่วงเวลา 17.00 น. - 21.00 น. เนื่องจากผู้ที่เข้ามาใช้พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นวัยทำงาน โดยกิจกรรมที่ทำส่วนใหญ่จะเป็นการวิ่งออกกำลังกายและการเล่นฟิตเนส

พื้นที่การให้บริการของสวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติฯ พบว่า ผู้เข้ามาใช้งานกระจายตัวอยู่หลายเขต มีระยะทางจากที่พักถึงสวนสาธารณะประมาณ 5 กิโลเมตรขึ้นไป โดยปัจจัยที่เลือกใช้สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติฯ เนื่องจากผู้ใช้งานต้องการสถานที่สำหรับออกกำลังกายพักผ่อนหย่อนใจ ประกอบกับสวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติฯ มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่เพียงพอสามารถตอบสนองความต้องการของผู้ใช้บริการได้

5.3 การบริหารจัดการพื้นที่

สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบฯ อยู่ภายใต้การดูแลของกรุงเทพมหานคร เปิดให้เข้าใช้บริการเมื่อ 14 กุมภาพันธ์ 2543 โดยกรุงเทพมหานคร ได้มีการดูแลจัดการพื้นที่ และพัฒนาพื้นที่ให้มีความสอดคล้องกับความต้องการของผู้เข้าใช้บริการ มีการจัดบริการสถานที่จอดรถไฟส่องสว่าง ความสะอาด ทัศนียภาพ รวมถึงระบบรักษาความปลอดภัย มีการตรวจตราของ รปภ. ทุกครั้งชั่วโมงเพื่อดูแลความปลอดภัยของผู้เข้าใช้บริการ

5.4 การวิเคราะห์ศักยภาพของสวนสาธารณะ

เฉลิมพระเกียรติ 6 รอบพระชนมพรรษา

จากการศึกษารวบรวมข้อมูลทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยวิธีการสังเกตและเก็บแบบสอบถามบริเวณพื้นที่สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติฯสามารถวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่ตามกรอบแนวทางการวิจัยซึ่งผู้วิจัยได้ทำการแบ่งระดับของการมีศักยภาพออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ มาก ปานกลาง และน้อย โดยพิจารณาจากจำนวนคุณสมบัติทั้ง 7 ข้อ กล่าวคือ ถ้าในองค์ประกอบใดมีคุณสมบัติทั้ง 4-7 ข้อ จัดอยู่ในระดับมาก ถ้าในองค์ประกอบใดมีคุณสมบัติทั้ง 2-3 ข้อ จัดอยู่ในระดับปานกลาง และถ้าในองค์ประกอบใดมีคุณสมบัติเพียง 1 ข้อ หรือไม่มีเลย จัดอยู่ในระดับน้อย

ตารางที่ 1 แสดงเกณฑ์การพิจารณาเพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่

เกณฑ์การพิจารณา	มาก	ปานกลาง	น้อย	ข้อสังเกตด้านศักยภาพของพื้นที่
1.ความสะอาดสบาย และ ปลอดภัย	✓			-สิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่ เช่น ม้านั่ง, ทางเดิน,อุปกรณ์การออกกำลังกาย - ความปลอดภัย - ความน่าดึงดูด - ความสะอาด
2. ความสามารถในการเข้าถึงพื้นที่	✓			- ความสามารถในการเดิน - การเข้าถึงของระบบขนส่งสาธารณะ - สถานที่จอดรถ - ความเชื่อมต่อ - ระบบขนส่งสาธารณะที่เพียงพอ
3.ความผ่อนคลาย	✓			- พื้นที่สีเขียว - ทิวทัศน์ภาพ - ความสามารถในการนั่ง - ความไว้วางใจ
4.การชื่นชมหรือการเฝ้ามอง	✓			- ความเป็นส่วนตัว - ความสามารถในการนั่ง - ความมีเสน่ห์ของพื้นที่
5.การเข้าร่วมกิจกรรม	✓			- ความเป็นสังคม - ความร่วมมือ - การรวมกลุ่มในการทำกิจกรรม - ความหลากหลายของกิจกรรม
6.การก่อให้เกิดประพทใหม่			✓	- เกิดการแสดงออกในพื้นที่สาธารณะ - การรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน
7.การแสดงออกถึงตัวตน	✓			- พื้นที่สำหรับการแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ - มีความภาคภูมิใจในพื้นที่ - การรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2561)

6. ผลสรุปการศึกษา และข้อเสนอแนะ

6.1 ศักยภาพของพื้นที่สวนสาธารณะ

เฉลิมพระเกียรติ 6 รอบ พระชนมพรรษา

จากการศึกษาและวิเคราะห์ศักยภาพพื้นที่สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติฯ สรุปศักยภาพตามเกณฑ์การพิจารณาของพื้นที่ได้ ดังนี้

1. พื้นที่สวนสาธารณะมีความสะดวกสบายมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อต่อการเข้าใช้บริการพื้นที่ มีรูปแบบการให้บริการที่หลากหลาย มีการเข้าถึงที่สะดวก สามารถตอบสนองความต้องการของผู้ใช้บริการ
2. สวนสาธารณะมีทัศนียภาพที่สวยงามติดริมแม่น้ำเจ้าพระยามีการจัดตกแต่งสวนเป็นลักษณะสวนสาธารณะริมน้ำ (Waterfront Park) สามารถทำให้เกิดความผ่อนคลาย ซึ่งถือเป็นจุดเด่นสามารถดึงดูดให้มีผู้เข้าใช้บริการสวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบพระชนมพรรษา
- 3.มีการรวมกลุ่มของผู้ใช้งานสวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติฯ เพื่อจัดทำโครงการต่างๆ ในบริเวณสวน เพื่อให้เกิดการประกอบกิจกรรมร่วมกันในสังคม
4. พื้นที่สวนมีระบบการรักษาความปลอดภัยที่ดี มีการตรวจตราจากเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยทุกครั้งช่วงเฝ้าประกบกับบริเวณสวนมีพื้นที่ไม่กว้างมากรวมถึงไม่มีจุดอับสายตา จึงได้ให้เจ้าหน้าที่สามารถดูแลผู้เข้าใช้บริการได้อย่างทั่วถึง

6.2 สภาพปัญหาในปัจจุบันของสวนสาธารณะ

เฉลิมพระเกียรติ 6 รอบ พระชนมพรรษา

1. พื้นที่สวนสาธารณะฯ เป็นพื้นที่ของการทางพิเศษฯ ได้ขอคืนพื้นที่เพื่อนำไปใช้สำหรับก่อสร้างโครงการทางพิเศษฯ ซึ่งเป็นข้อจำกัดในการพัฒนา

2. เนื่องจากพื้นที่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยา และมีบางช่วงที่ไม่ได้มีการกันรั้วบริเวณริมแม่น้ำ จึงทำให้อาจเกิดอุบัติเหตุ

3. ผู้ที่อยู่บริเวณรัศมีการให้บริการของ พื้นที่นั้นยังไม่ได้เข้ามาใช้งานพื้นที่มากเท่าที่ควร ซึ่งอาจไม่ทราบว่าพื้นที่สวนสาธารณะมีการให้บริการด้านไหนบ้าง

4. พื้นผิวทางวิ่งบางบริเวณมีการชำรุด ทำให้ผู้ใช้งานสามารถเกิดอุบัติเหตุได้ รวมถึงอุปกรณ์สำหรับการออกกำลังกายมีไม่เพียงพอต่อความต้องการในช่วงที่มีผู้ใช้งานเป็นจำนวนมาก

5. ขาดพื้นที่สำหรับการแสดงความสามารถของกลุ่มบุคคล เพื่อก่อให้เกิดการแสดงออกอย่างสร้างสรรค์

6.3 แนวทางการจัดการสวนสาธารณะ

เฉลิมพระเกียรติ 6 รอบ พระชนมพรรษา

จากสภาพปัญหาในปัจจุบันของสวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติฯ นำไปสู่การจัดทำข้อเสนอแนะแนวทางในการจัดการพื้นที่ให้มีความเหมาะสมกับความต้องการในอนาคต สามารถแบ่งข้อเสนอแนะออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

ด้านกายภาพ จัดสรรพื้นที่ในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ตามลักษณะการใช้งานเพื่อเพิ่มพื้นที่ให้บริการ เพิ่มช่องทางในการเข้าถึงพื้นที่ โดยระบบขนส่งสาธารณะทางบก และเพิ่มความสามารถในการเข้าถึงพื้นที่ทางน้ำเพื่อดึงดูดให้ผู้ใช้บริการสวนสาธารณะ ปรับปรุงสภาพพื้นที่ที่มีความชำรุดทรุดโทรม รวมถึงป้ายสัญลักษณ์ต่างๆ ให้มีความชัดเจน และบริเวณพื้นที่ริมน้ำถือเป็นพื้นที่ที่ควรให้ความสำคัญในเรื่องความปลอดภัยสูง ควรมีการติดตั้งอุปกรณ์ป้องกันการเกิดเหตุพลัดตก รวมถึงป้ายเตือนภัยบริเวณพื้นที่ริมน้ำด้วย

ด้านสังคม จัดกิจกรรมเสริมที่หลากหลาย หรือการจัดทำเวทีสาธารณะเป็นเวทีการแสดงความสามารถอย่างสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดการพบปะพูดคุยและระหว่างการทำกิจกรรมรวมถึงจัดการประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับทราบข่าวสารเกี่ยวกับกิจกรรมที่จะจัดขึ้น ภายในพื้นที่ผ่านวิทยุเสียงตามสายภายในชุมชน ผ่านผู้นำชุมชน รวมถึงการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์ ให้ผู้ที่สนใจรับทราบข้อมูลได้อย่างทั่วถึง

ด้านนโยบาย ควรจัดโครงการพัฒนาพื้นที่อย่างสม่ำเสมอโดยอาจเป็นการจัดโครงการรับฟังความคิดเห็นของผู้ใช้บริการทุกปีเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ใช้บริการ กำหนดโครงการการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นภายในอนาคต โดยการดำเนินการรวมกับการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและร่วมกันกำหนดทิศทางการพัฒนาพื้นที่

รายการอ้างอิง

- Gehl, J. (1987). *Life between buildings: using public space*. Washington covelo London: Island Press
- Carmona, M. et al. (2003). *Public places, urban space: The dimensions of urban design*. Oxford: Architectural Press
- วิมลสิทธิ์ หรยางกูร. (2541). *พฤติกรรมมนุษย์กับสภาพแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักพัฒนามาตรฐาน กรมโยธาธิการและผังเมือง. (2547). *เกณฑ์ด้านผังเมืองหมวดบริการสังคม เรื่อง สวนสาธารณะ สนามกีฬา ห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์*. กรุงเทพฯ: สำนักพัฒนามาตรฐาน.

642 ค่ายภาพของพื้นที่สาธารณะในเขตเมือง: กรณีศึกษา สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบ พระชนมพรรษา
กรุงเทพมหานคร
นราธิป แสงอินทร์ และ ผศ.ดร. กฤตพร ห้าวเจริญ

สุธาริน คุณผล. (2541). บทสำรวจพื้นที่ สาธารณะ.
วารสารรัฐศาสตร์สาร, 20(3), 167-214.

การพัฒนาเมืองผ่านเครือข่ายความร่วมมือในพื้นที่:
กรณีศึกษา ย่านสร้างสรรค์ในบริบทสากล
Urban Development Through Collaborative Platform:
A Study of Creative District in Global Context

รินรดา ราชคีรี

Rinrada Rachkeree

สำนักงานศูนย์วิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

E-mail: rachkeree.rinrada@gmail.com

บทคัดย่อ

ความสำเร็จของการพัฒนาย่านและเมืองในปัจจุบันขึ้นอยู่กับการสร้างแพลตฟอร์ม หรือความร่วมมือในการทำงานระหว่างเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่ระดับต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน เพื่อเสนอแนวคิดในการพัฒนาพื้นที่ปรับปรุงย่าน และกระตุ้นให้เกิดการทำงานอย่างมีส่วนร่วม โดยการให้คุณค่ากับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่จะเป็นการสร้างควมไว้วางใจ ความผูกพัน และก่อให้เกิดการสนับสนุนระหว่างเครือข่าย นับว่าเป็นกลยุทธ์สำคัญในการพัฒนาย่านอย่างยั่งยืน ดังกรณีศึกษาย่านสร้างสรรค์ในต่างประเทศที่ได้วางแผนจัดเตรียมระบบนิเวศสร้างสรรค์ที่สามารถตอบสนองต่อกิจกรรม และเศรษฐกิจในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านการอาศัยความร่วมมือระหว่างทุกภาคส่วนตั้งแต่ระดับเมืองไปจนถึงระดับพื้นที่

คำสำคัญ: แพลตฟอร์ม เครือข่ายทางสังคม ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ย่านสร้างสรรค์ ระบบนิเวศสร้างสรรค์

Abstract

Today, the success of district and city development depend on the creation of various urban platforms and collaboration between different sectors of local social networks on different levels such as government, private sector and citizen. Through these platforms, it brought together the collective ideas of district renewal and promoting collaborative activities. It value voices of local stakeholders, creating trust, strengthen relationships and support networks. It is an important strategy for the sustainable district development. As revealed in creative district projects in various countries, they have been planning to create creative ecosystems that effectively responds to the district's needs of local activities and economy through the collaboration of various urban platform.

Keywords: Platform, Social Networks, Stakeholders, Creative District, Creative Ecosystems

1. บทนำ

ปัจจุบันการพัฒนาเมืองนับเป็นกลไกสำคัญประการหนึ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจเมือง การก่อเกิดการขับเคลื่อนทางสังคม และการสร้างสภาพแวดล้อมที่เป็นมิตร ตลอดจนเป็นเครื่องมือหนึ่งในการยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้คนในพื้นที่ เนื่องจากเมืองไม่เคยหยุดนิ่งอยู่กับที่และมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความก้าวหน้าของเทคโนโลยีและกระแสโลกาภิวัตน์ (พนิต ภูจันดา และยศพล บุญสม, 2559) โดยประเทศไทยเป็นประเทศที่มีการพัฒนาด้านต่าง ๆ ตามระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมจนกลายเป็นฐานการผลิตที่สำคัญของโลก หากแต่เป็นประเทศอุตสาหกรรมรับจ้างผลิตที่ไม่ได้มีเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่เป็นสารตั้งต้นของอุตสาหกรรมที่เป็นของตนเอง (พีรธร แก้วลาย และทิพย์สุดา จันทรแจ่มหล้า, 2556) อีกทั้งปัจจัยอื่นจากในและนอกประเทศ ทั้งมิติด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคม ตลอดจนการเมืองการปกครอง ทำให้ภาคการผลิตไม่สามารถเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันได้อย่างยั่งยืน รัฐบาลไทยจึงได้มีการปรับตัวตามกระแสการพัฒนาประเทศที่เน้นการขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์ ด้วยการออกระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์แห่งชาติ พ.ศ. 2553 ขึ้นพร้อมกับมีการกำหนดนโยบายการพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ให้เป็นนโยบายหนึ่งภายใต้พันธสัญญาการขับเคลื่อนนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของรัฐบาล (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554) ในขณะเดียวกันหลาย ๆ เมืองในต่างประเทศก็ได้นำกรอบการพัฒนาเมืองสร้างสรรค์มาใช้เป็นกลไกในการพัฒนาประเทศ ผ่านกระบวนการพัฒนาจากพื้นที่สร้างสรรค์ขนาดเล็กหรือ

พื้นที่เฉพาะโดยเรียกว่าเป็น “ย่านสร้างสรรค์” (Creative District) อันมีข้อได้เปรียบในการสร้างโอกาสการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ในการกำหนดแนวทางพัฒนาย่าน (ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ, 2560) และข้อได้เปรียบในการดึงดูดการลงทุนอื่น ๆ เมื่อการพัฒนาพื้นที่เมืองของประเทศไทยยังมีรูปแบบการพัฒนาแบบแยกส่วน ไม่มีความสัมพันธ์กันระหว่างนโยบายการพัฒนาจากภาครัฐกับการประยุกต์ปฏิบัติใช้จริงของคนในพื้นที่ ส่งผลให้การพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ในประเทศไทยยังดำเนินไปอย่างล่าช้า ดังนั้นการสร้างความร่วมมือในการทำงานระหว่างเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่ระดับต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน เพื่อเสนอแนวคิดในการพัฒนาฟื้นฟู ปรับปรุงย่าน และกระตุ้นให้เกิดการทำงานอย่างมีส่วนร่วม จะเป็นการให้คุณค่ากับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ เกิดความไว้วางใจ ความผูกพัน และก่อให้เกิดการสนับสนุนระหว่างเครือข่าย ซึ่งนับว่าเป็นกลยุทธ์สำคัญในการพัฒนาย่านอย่างยั่งยืน และนำไปสู่การพัฒนาเมืองในอนาคตได้

2. วัตถุประสงค์ และวิธีการศึกษา

การศึกษาชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการทำงานร่วมกันระหว่างเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่ เพื่อให้เกิดการพัฒนาเมืองอันเป็นกลไกหนึ่งในการพัฒนาเมืองของประเทศไทยยังไม่ได้นำมาประยุกต์ใช้อย่างเป็นระบบ

โดยใช้วิธีการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ จากกรณีศึกษาย่านสร้างสรรค์ในบริบทสากล ซึ่งได้จากการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารวิจัยงานเขียนต่าง ๆ พร้อมทั้งวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล รูปแบบการดำเนินการพัฒนาเมืองหรือย่านสร้างสรรค์ เพื่อนำเสนอ

เป็นแนวทางในการสร้างเครือข่ายทางสังคม เพื่อสร้างความร่วมมือในการพัฒนาเมืองของประเทศไทย

3. แนวคิดและกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับย่านสร้างสรรค์(Creative District)

เมืองสร้างสรรค์ (Creative City) ตามนิยามของ United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD, 2008) หมายถึง เมืองที่มีกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่หลากหลายเป็นส่วนสำคัญของเศรษฐกิจ และสังคมของเมืองนั้น ๆ และต้องประกอบไปด้วยรากฐานที่มั่นคงทางสังคมและวัฒนธรรม มีการรวมกลุ่มกันอย่างหนาแน่นของคนทำงานสร้างสรรค์ และมีสภาพแวดล้อมที่ดึงดูดการลงทุนเพราะความยั่งยืนของสถานที่ในเชิงวัฒนธรรม

(Kim Dovey, 2016) ได้กล่าวว่า กลุ่มพื้นที่สร้างสรรค์ (creative cluster) ทำงานผ่านการทำงานร่วมกันระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกัน การปฏิบัติจริง การสร้างอัตลักษณ์ ช่องว่าง และการสร้างรูปแบบขึ้นผ่านการประสานความร่วมมือของพันธมิตร การปรับใช้ประโยชน์ การสร้างการเข้าถึง และการสร้างความยืดหยุ่นของสภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มทางสังคมที่ขับเคลื่อนระบบทุนนิยมสู่การผลิตเชิงสร้างสรรค์ (ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ, 2560) ได้นิยามย่านสร้างสรรค์ (creative district) ว่าเป็นพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์จากความคิดสร้างสรรค์และระบบนิเวศสร้างสรรค์เป็นกลไกในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของพื้นที่

3.2 การวางแผนพัฒนาเมืองผ่านเครือข่ายทางสังคมระดับต่างๆ กรณีศึกษา:

ออสเบิร์น วิลเลจ สหราชอาณาจักร

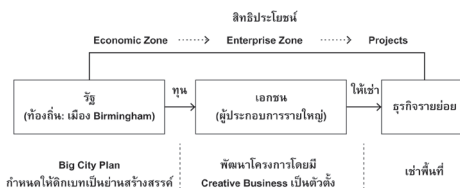
ย่านออสเบิร์น วิลเลจ เป็นย่านสร้างสรรค์แห่งหนึ่งของสหราชอาณาจักรเป็นย่านวัฒนธรรมที่ได้รับการพัฒนามาจากการเป็นพื้นที่ว่างเปล่าตั้งแต่ยุคหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม ผ่านการทำงานร่วมกันระหว่างเครือข่ายทางสังคมระดับต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยภาครัฐได้ทำหน้าที่การพัฒนาเมืองผ่านการวางกรอบในการพัฒนาย่าน (Ouseburn Vision Plan) โดยมีการกำหนดแนวทาง การจัดเตรียมกรอบการทำงาน สร้างเครื่องมือทางการตลาด การหาเงินทุนสนับสนุน จัดทำแผนโครงการเร่งด่วน และติดตามโครงการเดิมให้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยจัดตั้งเป็นองค์กรร่วมกับภาคประชาชนในการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ด้วยการฟื้นฟูกายภาพพื้นที่และอาคารอนุรักษ์ต่าง ๆ นอกจากนั้นยังได้มีการทำงานร่วมกับภาคเอกชนในการวางแผนเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการพัฒนาเมืองที่มุ่งเน้นในการสร้างภาพลักษณ์ความเป็นย่านสร้างสรรค์เพื่อดึงดูดกลุ่มนักลงทุน พร้อมทั้งสนับสนุนให้ภาคเอกชนสร้างความร่วมมือกับกลุ่ม ศิลปินในพื้นที่ให้เป็นผู้มีบทบาทในการปรับปรุงกายภาพตามความต้องการใช้งานอย่างทั่วถึงภายใต้กรอบแนวทางการพัฒนาย่านสร้างสรรค์ของเมือง

รูปที่ 1 ลักษณะความร่วมมือในการพัฒนาเมือง กรณีศึกษา ออสเบิร์น วิลเลจ

3.3 การพัฒนาพื้นที่ที่เชื่อมโยงกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจ กรณีศึกษา: ย่านดิกเบท สหราชอาณาจักร

ย่านดิกเบท เป็นย่านสร้างสรรค์ที่ตั้งอยู่ภายในเมืองเบอร์มิงแฮม สหราชอาณาจักร เป็นพื้นที่ที่อยู่ภายใต้แผนพัฒนาเมือง The Big City Plan ที่แบ่งพื้นที่ครอบคลุมต่าง ๆ ออกเป็น 7 พื้นที่ตามศักยภาพการพัฒนา โดยนอกจากวางแผนการปรับปรุงกายภาพเมืองแล้ว ย่านดิกเบทยังเป็นพื้นที่เศรษฐกิจที่ภาครัฐได้กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจเมือง Economic Zone โดยกำหนดให้ดิกเบทเป็นพื้นที่ The Enterprise Zone (EZ) ซึ่งมุ่งเน้นพัฒนาเศรษฐกิจเกี่ยวกับอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ กลุ่มไอซีที และดิจิทัล มีเดียด้วยการมอบสิทธิประโยชน์ทั้งในมิติด้านการเงิน เช่น การลดหย่อนภาษี และด้านการใช้พื้นที่ให้กับกลุ่มคนทำงานสร้างสรรค์ในพื้นที่ พร้อมทั้งมีการวางแผนการพัฒนาระดับโครงการ (Projects) ส่งผลให้การพัฒนา ย่าน ดิกเบท สะท้อนไปยังเศรษฐกิจในภาพรวมของเมืองเบอร์มิงแฮม เนื่องจากมีการวางแผนการพัฒนาให้สอดคล้องกันระหว่างแผนแม่บทพัฒนาเมืองกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจระดับพื้นที่โดยมีภาครัฐ (ระดับท้องถิ่น) ทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน และอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในการพัฒนาย่าน โดยภาพรวม และภาคเอกชนรายใหญ่เป็นผู้ดำเนินการให้เกิดพื้นที่เพื่อดึงดูดกลุ่มคนสร้างสรรค์ ด้วยการพัฒนาโครงการโดยมีกลุ่มธุรกิจสร้างสรรค์ (Creative Business) เป็นตัวตั้งแล้วทำการปล่อยเช่าพื้นที่ว่างให้กับธุรกิจรายย่อยต่าง ๆ

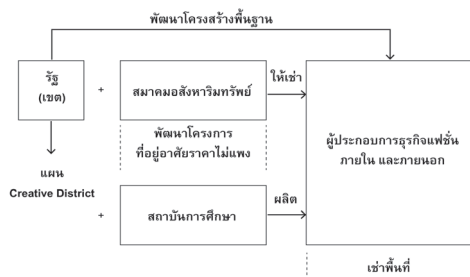
รูปที่ 2 ลักษณะความร่วมมือในการพัฒนาเมืองของกรณีศึกษาดิกเบท สหราชอาณาจักร

3.4 การจัดเตรียมวงจรการผลิต-การบริโภคงานสร้างสรรค์ กรณีศึกษา: ย่านวิลมิงตัน สหรัฐอเมริกา และคลาเรนดัล เนเธอร์แลนด์

ย่านวิลมิงตัน มลรัฐเดลาแวร์ สหรัฐอเมริกา เป็นย่านที่มีเป้าหมายในการผลักดันธุรกิจสร้างสรรค์เข้าสู่วงการค้า (Creative to Commerce) จึงได้จัดเตรียมธุรกิจสร้างสรรค์ให้มีความพร้อมตั้งแต่กระบวนการผลิตบุคลากร ไปจนถึงการบริโภคงานสร้างสรรค์ ผ่านการทำงานร่วมกันระหว่างหลายภาคส่วน โดยการผลิตบุคลากรสร้างสรรค์ ภาครัฐได้ร่วมมือกับภาคการศึกษา “Delaware College of Art” เป็นผู้ผลิตกลุ่มบุคลากรด้านต่าง ๆ และร่วมมือกับภาคเอกชนในการจัดทำ Place-making พัฒนาโครงสร้างสาธารณะพื้นฐาน ปรับปรุงกายภาพ สร้างกิจกรรมในช่วงเวลาเลิกงานและวันหยุด เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์พื้นที่ โดยมุ่งเน้นการอำนวยความสะดวกให้แก่กลุ่มทำงานสร้างสรรค์ โดยภาครัฐเป็นผู้สนับสนุนเงินทุนในการพัฒนา ส่งผลให้ภาคเอกชนมีความสนใจที่จะเข้ามาลงทุนในพื้นที่ไม่เพียงแต่ธุรกิจสร้างสรรค์เท่านั้นแต่ยังรวมไปถึงโครงการที่อยู่อาศัยและธุรกิจสนับสนุนอื่น ๆ อีกด้วย

ย่านคลาเรนดัล เมืองอาร์เนม ประเทศเนเธอร์แลนด์ เป็นย่านสร้างสรรค์พื้นที่พลิกพื้นมาปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม และคุณภาพชีวิต

ของผู้คนในพื้นที่ จากการทำการศึกษากายภาพ และศักยภาพเดิมของพื้นที่ ทำให้ภาครัฐได้มีการกำหนดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาย่านสร้างสรรค์อย่างชัดเจนให้เป็นย่านสร้างสรรค์แฟชั่น โดยร่วมมือกับสถาบันการศึกษา “Arnhem of Arts” ในการผลิตบุคลากรสร้างสรรค์ด้านแฟชั่น และร่วมมือกับภาคเอกชนและองค์กรต่าง ๆ ในการจัดเตรียมพื้นที่รองรับการทำงาน และที่พักอาศัยสำหรับกลุ่มบุคลากรสร้างสรรค์ โดยการสนับสนุนการใช้งานอาคารแบบผสม เพื่อให้เกิดการใช้พื้นที่ตลอดวัน และส่งเสริมให้เกิดห่วงโซ่ของธุรกิจแฟชั่นให้เกิดขึ้นในพื้นที่ ตั้งแต่ธุรกิจรองรับการทำโปรเจคต่าง ๆ ของนักศึกษา การผลิต การขาย ไปจนถึงการบริโภคงานสร้างสรรค์ แฟชั่นให้เกิดขึ้นอย่างครบวงจรในพื้นที่

รูปที่ 3 ลักษณะความร่วมมือในการพัฒนาเมืองของกรณีศึกษาคลาเรนดัล ประเทศเนเธอร์แลนด์

3.5 การวิเคราะห์กรณีศึกษา

การวิเคราะห์กรณีศึกษาได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบที่มาและบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละกรณีศึกษาพร้อมทั้งระดับการทำงานของภาครัฐในการพัฒนาพื้นที่ เพื่อนำมาสรุปลักษณะการทำงานของเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่

กรณีศึกษา	ระดับการทำงาน ของภาครัฐ	ผู้มีส่วนร่วม	บทบาท
ออสเบิร์น	ระดับสร้าง เครือข่าย	ภาครัฐ (ท้องถิ่น)	- จัดทำแผนพัฒนา - สนับสนุนเงินลงทุน
		เอกชน (รายย่อย)	- ร่วมจัดทำแผนพัฒนา - ตรวจสอบการออกแบบ
		ประชาชน (ศิลปิน)	เสนอแนวทางการพัฒนา
ดิกเบท	ระดับนโยบาย	ภาครัฐ (ท้องถิ่น)	- สนับสนุนเงินลงทุน - มอบสิทธิประโยชน์ให้กับกลุ่มศิลปินในพื้นที่
		เอกชน (รายใหญ่)	- ปรับการใช้สอยอาคาร - ดึงดูดกลุ่มคนสร้างสรรค์
วิลมิงตัน	ระดับสร้าง เครือข่าย	ภาครัฐ (ท้องถิ่น)	- จัดทำแผนพัฒนา - สนับสนุนเงินลงทุน - สรรวจพื้นที่
		หน่วยงาน วัฒนธรรม	- ส่งเสริมการศึกษา และวัฒนธรรมในพื้นที่
		องค์กรรัฐ - เอกชน	- ร่วมกำหนดแนวทางการพัฒนา - ศึกษาความเป็นไปได้
คลาเรนดัล	ระดับปฏิบัติการ งานเองโดยตรง	ภาครัฐ (เมือง)	- สร้างความรู้ความเข้าใจให้กับผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ - กำหนดประเภทธุรกิจสร้างสรรค์ - สร้างแนวร่วมในการพัฒนาร่วมกับภาคเอกชน

รูปที่ 4 ภาพเปรียบเทียบที่มาและบทบาทหน้าที่ของเครือข่ายทางสังคมในการพัฒนาพื้นที่

4. ผลการศึกษา

4.1 รูปแบบการทำงานจากการสร้างความร่วมมือของเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่

จากการศึกษาพบว่า การสร้างแพลตฟอร์ม และการสร้างความร่วมมือในการพัฒนาเมือง ส่งผลให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่มีรูปแบบการทำงาน ดังตารางที่ 1

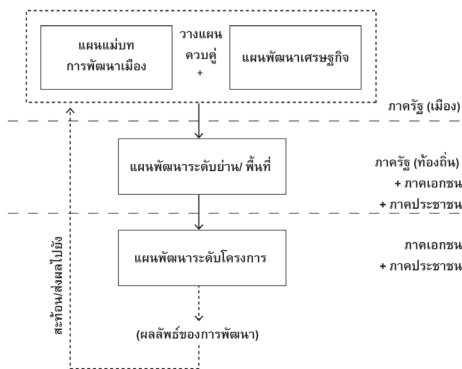
ตารางที่ 1 รูปแบบการทำงานของเครือข่ายต่าง ๆ

หน่วยงาน	รูปแบบการทำงาน
ภาครัฐ	จัดทำแผนพัฒนา กำหนดกรอบแนวทางการพัฒนาระดับนโยบาย และจัดหาเงินทุนในการพัฒนา
ภาคเอกชน (ผู้ประกอบการรายใหญ่)	ดำเนินการปรับปรุงพื้นที่กายภาพ จัดเตรียมพื้นที่รองรับการทำงาน และที่อยู่อาศัย สร้างการดึงดูดการลงทุนในพื้นที่
ภาคประชาชน (บุคลากรสร้างสรรค์)	เสนอแนวทางการพัฒนา เป็นผู้ติดตามโครงการ และเป็นผู้เข้าใช้พื้นที่
ภาคการศึกษา	ผลิตบุคลากรสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นในพื้นที่

4.2 การสร้างความสัมพันธ์ระดับเมือง ระดับพื้นที่และระดับโครงการ

การสร้างความสัมพันธ์ให้มีความสอดคล้องกันระหว่างการพัฒนาในระดับเมือง ระดับพื้นที่/ย่าน ไปจนถึงระดับโครงการ โดยแบ่งขอบเขตหน้าที่การทำงานของแต่ละหน่วยงานเครือข่ายทางสังคม กล่าวคือ ในระดับเมืองภาครัฐจะทำหน้าที่เป็นผู้กำหนดแนวทางการพัฒนาในภาพรวม ควบคู่ไปกับการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้การพัฒนามีทิศทางที่รองรับกันระหว่างกายภาพ และเศรษฐกิจของเมือง ในระดับพื้นที่/ย่าน ภาครัฐต้องถึนร่วมกับภาคเอกชน และประชาชนเป็นผู้กำหนดแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทในแต่ละพื้นที่นั้น ๆ โดยยังอยู่ภายใต้กรอบการพัฒนาระดับแผนแม่บทของเมือง และการพัฒนาระดับโครงการ ภาคเอกชน และภาคประชาชนจะเป็นผู้ดำเนินการพัฒนาเป็นหลัก เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการพัฒนา และสามารถดึงดูดการลงทุน และตอบสนองต่อความต้องการใช้งานพื้นที่ได้อย่างตรงจุด

รูปที่ 5 ความสัมพันธ์ของการพัฒนาพื้นที่ระดับเมือง ระดับพื้นที่ และระดับโครงการ

5. อภิปรายและสรุปผลการศึกษา

เนื่องจากการพัฒนาพื้นที่เมืองของประเทศไทยยังมีรูปแบบการพัฒนาแบบแยกส่วน ไม่มีความสัมพันธ์กันระหว่างนโยบายการพัฒนาจากภาครัฐ และไม่สอดคล้องกับการประยุกต์ปฏิบัติใช้จริงของคนในพื้นที่ ส่งผลให้การพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ในประเทศไทยดำเนินไปอย่างล่าช้า ไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของคนในพื้นที่ หรือเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันให้กับพื้นที่ได้

จากผลการศึกษา เพื่อหาแนวทางในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเมืองของประเทศไทย พบว่า ภาครัฐเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิสัยทัศน์ และกรอบแนวคิดภาพรวมในการพัฒนาระดับเมือง โดยต้องมีการกำหนดแผนการพัฒนาควบคู่กันระหว่างแผนพัฒนากายภาพและแผนพัฒนาเศรษฐกิจ พร้อมทั้งเป็นผู้จัดหาเงินลงทุนในการพัฒนาเป็นหลัก และเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นมาร่วมเป็นส่วนหนึ่งของแพลตฟอร์มในการพัฒนาเมือง เพื่อเป็นการค้นหาปัญหา และวิธีการพัฒนากายภาพ และเศรษฐกิจของพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันในแต่ละบริบทของพื้นที่ และดึงดูดให้ภาคเอกชนมาเป็นผู้ดำเนินการพัฒนาพื้นที่ต่าง ๆ ตามกรอบที่ได้กำหนดไว้ เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการพัฒนาพื้นที่เมือง ซึ่งสามารถวางแผนการพัฒนาไปถึงระดับโครงการได้อีกด้วย พร้อมทั้งสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาอย่างครบวงจร ให้เมืองมีกิจกรรม และการใช้งานพื้นที่ในทุก ๆ วัน ตลอด 24 ชั่วโมง เพื่อให้เมืองมีชีวิตชีวา สามารถดึงดูดการลงทุน และต่อยอดการท่องเที่ยว ดังนั้น การพัฒนาระดับพื้นที่จะสะท้อนหรือส่งผลกลับไปยังแผนพัฒนาระดับเมือง เมื่อพื้นที่แต่ละแห่งมีปัจจัยสนับสนุน

และข้อจำกัดในการพัฒนาที่แตกต่างกัน ผลจากการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ หรือแพลตฟอร์มในการพัฒนาพื้นที่จะช่วยส่งเสริมให้พื้นที่นั้น ๆ สามารถพัฒนาได้ครบทุกมิติทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือวัฒนธรรม บนพื้นฐานความต้องการใช้งานของคนในพื้นที่ พร้อมกับมีแนวทางการพัฒนาที่ชัดเจน และมีความเหมาะสมในแต่ละพื้นที่

รายการอ้างอิง

พีรธร แก้วลาย และทิพย์สุตา จันทรแจ่มหล้า. (2556). *เมืองสร้างสรรค์: แนวทางการพัฒนาเมืองจากลินทรีพีย์สร้างสรรค์ท้องถิ่นไทย*. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2561, จาก http://www.kpi.ac.th/media/pdf/M10_162.pdf.

พนิต ภูจินดา และยศพล บุญสม. (2559). *แนวความคิดการพัฒนาเมืองต้นแบบ*. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2561, จาก <https://www.tci-thaijo.org/index.php/jed/article/download/68472/63011>.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). *Competitiveness Newsletter*, 3(2), 1.

ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ. (2560). *TCDC Outlook: จัปกระแสดอนาคตเศรษฐกิจสร้างสรรค์*. กรุงเทพมหานคร: ชันด์การพิมพ์.

Arnhem Nijmegen City Region. (2018). *Fashion and design*. Retrieved March 17, 2018, from http://www.arnhemnijmegencityregion.nl/business/Fashion-and-design?set_language=en.

Birmingham City Council. (2014). *2014 Local economic assessment for birmingham*. Retrieved February 13, 2018, from https://www.birmingham.gov.uk/download/downloads/id/2856/local_economic_assessment_for_birmingham_december_2014.pdf.

Birmingham City Council. (2015). *Big city plan*. Retrieved February 13, 2018, from https://www.birmingham.gov.uk/downloads/20054/planning_strategies_and_policies.

Kim Dovey. (2016). *Urban design thinking: A conceptual toolkit*. Great Britain, United Kingdom: Broomsbury Publishing.

Newcastle City Council. (2003). *Ouseburn regeneration plan 2012-2020*. Retrieved February 25, 2018, from <https://www.ouseburntrust.org.uk/Handlers/Download.ashx?IDMF=2ec554d0-a6b5-4811-b5a7-869b1e445c22>.

Wilmington Renaissance Corporation. (2013). *A vision for wilmington's creative district*. Retrieved March 6, 2018, from <https://www.creativedistrictwilm.com/about>.

An Analysis of Crime Pattern in Chittagong City, Bangladesh

Mohammad Ali Haider¹, Mokbul Morshed Ahmad²,
and Assoc. Prof. Pawinee Iamtrakul, Ph.D.³

^{1,3} Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University, Thailand.

¹ Dept. of Geography and Environmental Studies, University of Chittagong, Bangladesh.

² School of Environment, Resources, and Development, Asian Institute of Technology (AIT), Thailand.

E-mail: haiderges75@yahoo.com¹, morshed@ait.asia², iamtrakul@gmail.com³

Abstract

This research examined the distribution pattern of criminal records, types of crime, trends, crime level, and causes of offending in Chittagong Metropolitan Police (CMP) areas from 2015 to 2018. Based on CMP crime statistics and citizens perceptions analysis, results showed crime occurrence intensity is not homogeneously distributed. Besides, illegal drugs dealing, theft, women and children oppression, snatching, hijacking, extortion, violence, robbery, murder, abduction etc. are the major crimes in CMP. However, there was a significant variation between crime statistics and city dwellers perception, for example, snatching was the second major crime events from city dwellers viewpoints but the CMP did not have any snatching records. It is undoubtedly clear that all types of major crimes increased significantly in recent years. The level of crime occurrence was moderate and the causes of involving to commit crimes are poverty, drugs addiction, unemployment, political patronization and living in a slum, etc. Therefore, effective measures are urgently needed in tackling the increasing trends of crime from law enforcement agencies and relevant stakeholders' perspectives. Moreover, a timely investigation of crime and documentation may help to explore 'the behind grounds' of an escalating trend of crime and their proper addressing.

Keywords: Urban Crime, Typology of Major Crimes, Crime Trend, Crime Pattern, Crime Level, Causes of Committing Crimes.

1. Introduction

Cities are more attractive to people because of their financial power and economic opportunities, cultural wealth and places of interest (culture, tourism), job opportunities that offer a standard of living. Along with these,

cities offer numerous criminal opportunities to those who come looking for illegal activities (VanSoomeren, 2013). Hence, urbanization is the strongest predictor of crime and victimization where the complex social, environmental and physical factors contribute

commissioning a crime, and fear of crime. However, crime is not distributed evenly across a city and crime data are difficult to obtain for small geographic areas such as the neighborhood or city block (Kitchen, 2006). It has been well reported that city crime rates are high in poor neighborhoods and in overpopulated areas and (Sanidad-Leones, 2006) being considered as a societal problem (Marzbali et al., 2011).

The distribution of crime patterns is contributed by a huge number of factors including petty crimes, drug abuse, land use patterns, urban design & planning etc. (Ludin et al., 2013). In various categories of urban consolidation, the fear of crime has a severe impact on any society (Cordner, 2010), especially from economic and social perspectives (Figure 1). For example, a significant monetary cost is associated with policing crime and prosecuting those who commit crimes, in addition to the huge non-monetary social costs associated with crime. These costs are reflected in changing perceptions of quality of life, mental health and physical security in our daily activities (McCollister French & Fang, 2010).

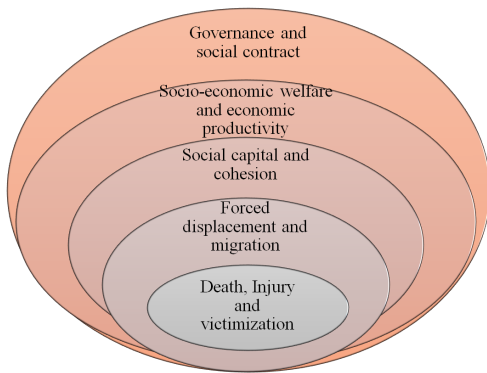
In the planning process, analysis of crime is very important in making an effective urban area plan. Planners and crime analysts give more emphasis in analyzing the urban crime variables those are more correlated with increasing crime and influence in deteriorating the quality of urban life. Proper crime analysis,

urban design and effective use of the built environment can lead to an improvement in the quality of life (Western Australian Planning Commission, 2006).

In Bangladesh, urban population increased from 2.6 to 43 million during 1961-2011 (GOB, 2016) and the urban sector contributes to more than 60 % of the GDP. This has grown from as low as 25% in 1972-73 and 45 % in 1995-96 (Islam, 2015). Hence, rapid urbanization in Bangladesh causes a high turnover of people as they move from one household to another. This phenomenon is positively correlated with higher crime rates (Haider et al., 2017). The fluctuation of people in fast-growing cities affects social cohesion and disrupts informal social control mechanisms that previously impeded criminal behavior (World Bank, 2010). In addition to rapid urbanization and its management, broader socioeconomic (poverty and inequality), and demographics (youthful population growth and political contexts) factors also contribute to a large extent increasing crime and violence rates in Bangladesh (GOB, 2010). Furthermore, politically motivated and intraparty violence and official corruption from the beginning of the 21st century (US Department of State, 2015) also have been contributing to the increasing city crime trend.

Chowdhury (2011) in her study showed that street crime concentration is more related to the specific urban core with more

people's activity and public movement in Bangladesh. For examples, Dhaka City had are three single-centered criminal hotspots of crime with highest crime occurrences in pre-monsoon season (Dewan et al., 2014). Moreover, the size of male population and poverty rate were the best predictors of crime incidence in Dhaka Metropolitan Area (DMA). Besides, Jahan (2012) mentioned that crime and anti-social activities are found to be located especially in the slums. Quarrel, clash, conflict in the slums and squatter settlements is a regular phenomenon which creates noise and violence that disturbs the nearby city dwellers. Thus, a healthy social environment in the city is being threatened.

(Source: Muggah, 2012)

Figure 1. Impacts of Urban Crime.

The urban crime situation literature review on Chittagong City demonstrates that over five million people live in this port city (including more than one million living in slums and squatters) which distinctly indicates the growth of criminal record in CMP police station

in conjunction with population growth. For example, in 2001, total recorded crime was 3420 but in 2011 it was 4029, increased by 17.81% in CMP (Haider, 2015). Similarly, the city incidence increased by 19.7% from 2012 to 2016, which is significantly higher than the rest of the regional cities in Bangladesh (BP, 2016).

The crime types, patterns, and incidence in CMP therefore clearly indicate that the law and order situation has declined at an alarming rate in Chittagong City (Chowdhury, 2008). To be more specific, snatching, hijacking, theft, robbery, murder, kidnapping, floating sex business, illegal drug and arms dealing, eve-teasing, rape, extortion, blackmailing, smuggling, gambling-all etc. have been increasing with the pace of rapid urbanization (Rahman, 2012; BP, 2009). Therefore, in this study, we aimed at investigating the major types of crime occurrence, its spatial pattern, and magnitude and growth trend in Chittagong city. Along with this, the main objective of this paper was to provide evidence of the urban crime pattern in Chittagong city and suggest strategies for preventing crime through urban planning and design in the context of Chittagong city as well as Bangladesh.

2. Literature Review

Crime is a socially constructed and often contested phenomenon that depends upon the definition of some kinds of behavior by the State as being anti-social and punishable by

law (Davies, 2004). In another way, crimes are activities that governments have threatened to punish rather severely. This threat, in principle, is not contingent on whether any third party complaints about the activity. If there is no government or no prospect of punishment, there is no crime. This is why crime has been referred to as a part of anomie that includes offender, the victim, and situation (Kamalipour, et al., 2014). Thus, crime is defined by the state as well as by the society and it is an action which has negative effects on human physical, economic, psychological and in a broader aspect, it affects the society as a whole.

Besides, crime is primarily the outcome of multiple adverse social, economic, cultural and family conditions (Table 1). In this regard, literature review evidently reveals that a huge number of approaches have been made so far (from early 20th century to till to date) to explore the causes of crime from different contexts and to address the crime issues from a different perspective.

Crime analysis is the qualitative and quantitative study of crime and law enforcement information in combination with socio-demographic and spatial factors to apprehend criminals, prevent crime, reduce disorder, and evaluate organizational procedure (Boba, 2001). Furthermore, crime analysis from criminological perspective includes the analysis of crime and criminals, crime victims, disorder, quality of life issues, traffic issues,

Table 1. Fostering Factors of Human Involvement in Criminal Activities.

Fostering Factors in Criminal Activities	Reference (s)
Cultural differences, Regime	Scottish Centre for Crime and Justice Research (2016)
Lack of education, living in poverty, being raised in a single parent home	Holzman-Escareno (2015)
Poor parent-child attachment, poor parental supervision & inconsistent, and erratic discipline	Weatherburn (2001)
Gene, life course development, environmental & geographical conditions, and society & economic conditions	New Zealand Ministry of Justice (2009)
Socio-economic, cultural and family conditions	Burgess (2011)
Inequality, poverty, and weak rule of law	UNODC (2015)

and internal police operations. Therefore, a comprehensive crime analysis benefits criminal investigation and prosecution, patrol activities, crime prevention and reduction strategies etc. More specifically, crime analysis has become an essential tool in law enforcement's efforts to enhance public safety, identify emerging trends, allocate resources, and plan crime-prevention strategies (Matthies & Chiu, 2014) as well as in background studies in the urban planning process for quality urban life (Haider, et al., 2017; IACA, 2014). Therefore, we believe that a detailed analysis of crimes and crime patterns in Chittagong City will support multi-level stakeholders to take necessary steps in making Chittagong City with quality urban life.

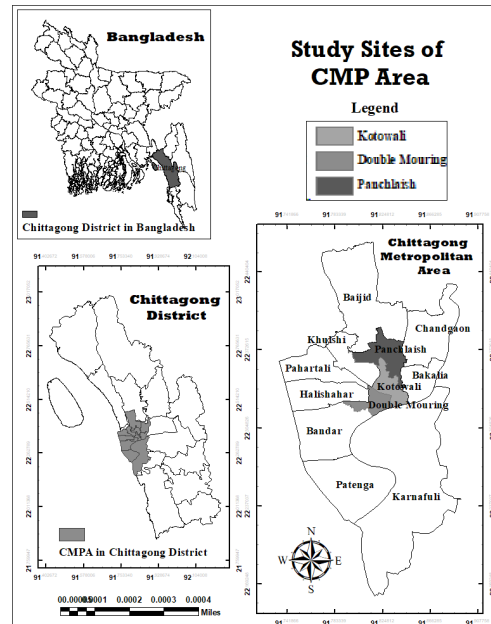

3. Materials and Methodology

This study was based on secondary and primary data sources. Secondary data fundamentally were collected from the relevant police stations' first information report (hereinafter referred to FIR) records. The FIR is a written document prepared by the police when they receive information about the commission of a cognizable offense (Masud, 2002) and it is a report that reaches the police first in point of time. It is generally a complaint lodged with the police by the victim of a cognizable offense or by someone on his/her behalf. All the FIR data were collected from different CMP police stations.

3.1 Sites for Respondents' Survey

PS1 (Kotowali Thana), PS2 (Double Mouring Thana), and PS3 (Panchlaish Thana) were selected for the household survey in this study (See Map 1), where the PS1 area is the oldest (city origin) central business district (OCBD). The PS2 includes some parts of the old and new central business district (NCBD). Furthermore, PS3 area was built under the Chittagong Development Authority's (CDA) Planning Act and most of the constructions and amenities established following the modern planning standard according to the CDA planning rules and regulations. Therefore, data were included in this study covers naturally grown old city area, planned and unplanned grown mixed city area, and planned new city area.

(Source: CDA, 2011; Haider et al., 2017)

Figure 2. Location of the Study Area (Chittagong District in Bangladesh and Chittagong Metropolitan Police Area in Chittagong District and Study Sites in CMP area).

3.2 Data Collection and Sample Size

The primary data were collected through questionnaire survey (household level), key informant interview, focus group discussion and field observation. A guided checklist format was formulated for the key informants' interview and focus group discussion. A semi-structured questionnaire was also constructed for household surveys. The secondary data were collected from the relevant police stations' first information report (FIR) records. Additionally, the annual report of the police department, reports different research organizations, academicians, researchers, City Corporation's (urban

local government), Chittagong Development Authority's (CDA) etc. were also included as secondary data in this study (Figure 2).

For data triangulation along with household questionnaire survey forty-one (41), key informants were selected randomly and interviewed using a semi-structured questionnaire. All key informants were either directly or indirectly involved in the development process of Chittagong city. Similarly, eleven focus group discussions (FGD) were arranged and conducted at around some well-known crime hot spots in Chittagong City.

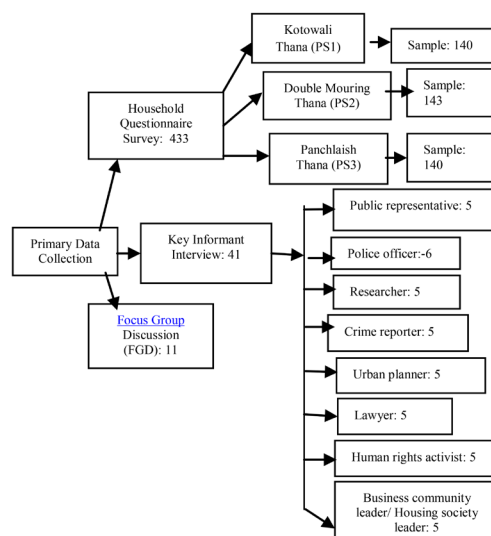

Figure 3. Primary Data Collection Sample Size.

3.3 Data Analysis

The data analysis was done using the mixed method strategy; the qualitative crime analysis was conducted citizens' statements, opinion, and information and quantitative crime analysis were done using crime statistics of CMP police station based crime records as well quantified qualitative data of primary sources using statistical package social science (SPSS) for descriptive statistical and bi-variate and multivariate analysis (IBM SPSS 20.0 version, free software).

Bivariate such as Chi-square test and multivariate such F-tests analysis was done to evaluate the relationship between crime level and other variables regarding crime occurrence in CMP area. Descriptive statistics were applied to explain frequency, percentage, and cross-tabulation. The comparison of the level of frequency and percentage were used

as a tool to interpret the data showing in the crosstab. These methods were also used for examining the perception of crime and cause-effect analysis of crime in the city.

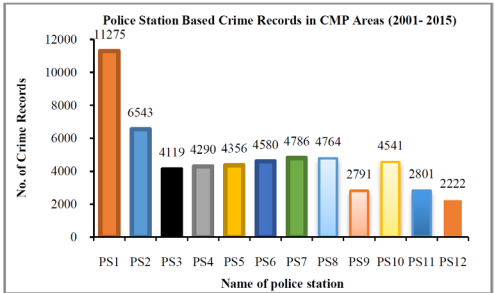
Geographical Information Systems (GIS) techniques were used to show the crime intensity variation in the maps in considering different police stations' criminal records. In this aspect, Arc View GIS 3.2 software was used for displaying the police station based crime records intensity distribution.

4. Results and Discussion

4.1 Crime Records and Its Trend in CMP

The automated crime record management systems (CRMS) data of CMP indicates the highest crime incidence in PS1 (old CBD areas) and low in PS12 (newly urbanized

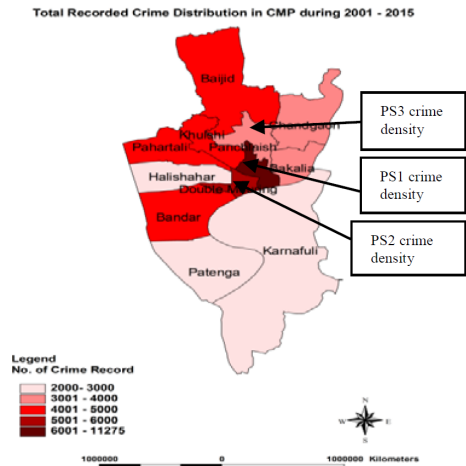
areas) from 2001- to 2015 (Figure 4 and 5 in the appendix) with increasing trends in criminal records from 2001 to 2015 at all CMP police stations. The PS1 is the most densely populated and built uncontrolled way without following modern urban planning standard. It has very high population growth, increasing volume of slums and squatters' population, availability of illegal drugs and the increasing tendency of addiction, poverty, and mass corruption in the law enforcement agencies and administration. On the other hand, the PS12 is the least populated having heavy industries and large vacuums (open spaces for its inhabitants) with the least crime records and fear of crime.

(Source: CMP, 2016)
Figure 4. Police Station Based Crime Records in CMP.

The study found the crime record trend in CMP areas is growing rapidly from 2001 to 2015 (42.2%) and there were three major categories of crimes recording trend in CMP areas. Along with these, our selected three survey sites CMP crime statistics also revealed that in PS1 crime record was highest and PS3 areas crime record was lowest, which might

indicate the relationship between planned and unplanned urbanization (Figure 5).

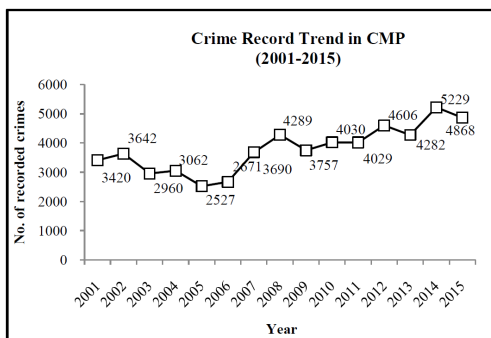

Figure 5. Police Station Based Recorded Crime Intensity Distribution in CMP Area (2001-2015).

The crime records in CMP clearly indicated a slowly declining trend in the year 2001-2005 and gradual increasing trend from 2006 to 2015 (Figure 6). In 2001 the non-political caretaker government ruled the country for a while (when victims could file the criminal case without much fear; high crime records) and then at the end of the year political government replaced in the state power and a large number of victims might not file cases with police stations, perhaps due to.

As a whole, crime record in CMP police stations indicates a steady rise though there were some fluctuations in the interim period of political power to change.

These analyses together clearly suggest that high population density, unplanned urbanization (most of the cases slums and squatters settlements), the concentration of economic activities might be boosting high records of crime occurrence in CMP areas.

Figure 6. Crime Record Trend in CMP area from 2001 to 2015.

4.2 Typology of Major Crimes in CMP Area

The information included in a criminal record and the existence of a criminal record varies between countries and even between jurisdictions within a country. In most cases, it lists all non-expunged criminal offenses and may also include traffic offenses such as speeding and drunk-driving. In this study, CMP provided nine (9) specific types of crimes and other criminal records and total crime records. The FIR records of CMP police stations revealed that frequently recorded crimes were theft, illegal drugs dealing and abuse, women and child oppression, hijacking, illegal arms dealing, extortion, robbery, murder, and abduction. But, the following discussions included aforesaid specific crime as well as

in general crime types, nature of crime and offenders, crime victims, causes of crime occurrence and when & where it occurs based on our field observation and primary data collection.

Based on primary and secondary sources of assembled data, a detail typologies of each major types of crime occurrences in Chittagong city have been portrayed in Table 2.

This list is quite long and focuses on major items that city dwellers are victimized frequently. According to our study findings, in a broader perspective, main types of crime in Chittagong City are four: (i) crime against property: snatching, hijacking or street robbery, theft, armed robbery, pick-pocketing, extortion ; (ii) crime against people: murder, kidnapping or abduction; (iii) crime for economic interest: illegal drugs dealing, illegal arms dealing, violence, white collar crime/bribe taking; and (iv) crime against social values and customs: sex business, eve teasing, drug addiction.

4.3 Major Crime Records and Its Trend

People in Chittagong city are being victimized by different types of crimes in their daily life. Figure 7 shows the police station based recorded major crime trends from 2001 to 2015 in CMP Police Stations. It was found illegal drugs dealing is in the top prevalent crime in the Chittagong City and in 2005 major crime record was lowest (4.43%) and in 2014 it was highest

Table 2. Typology of Major Crimes in Chittagong City.

Type	Nature of Crime	Offenders	Victims	Causes	Time and Place of occurrence
Crime against property	Pick-pocketing	-Derailed teenagers & young adult gangs	-Individual and traveler	* Population gathering, unemployment, illiteracy, lack of awareness, poverty, and lack of legal action	- All hours of the day and night - In mass transport like bus, train, transport nodes, shopping mall or market areas.
	Snatching	-Disobedient teenagers & young adult having a drug addiction	-Traveller & pedestrian	* Lack of parental care, drug addiction, lack of ethical education, lack of literacy and awareness and lack of security on the street	- All hours of the day and night - Isolated public areas, after dark on narrow streets and in traffic congestion
	Hijacking/ street robbery	-Young adult and addicted people & unemployed adult having political shelter or identity	-Pedestrian & commuters	* Lack of security on the street, corruption, poverty, drug addiction, unemployment, lack of street light and narrow road	- All hours of the day and night - Isolated public areas, after dark on narrow streets, in traffic congestion, and more frequent during the beginning of the month (salary week)
	Theft	-Lower income groups living in densely populated areas	-Lower and lower-middle-income households and shopkeepers	*Unemployment, lack of social control, lack of awareness and illiteracy, poverty & drug addiction	- All hours of the day and night - Vacant house/shop when the household member went to visit a rural house or went to the workplace
	Armed robbery	-Men & professional gangs/dacoits	-Rich, higher-middle, and middle-income households	* Poverty, drug addiction, lack of legal action, lack awareness and security & illegal arms dealing	- All hours of the day and night - At household or business location
	Extortion	-Organized gangs, so-called political activists and law enforcing personnel	-Landlords & business proprietors	* Economic gain, easy to income, political shelter & lack of legal action	-All hours of the day and night - At household or business location
Crime against people	Murder	-Violent terrorists, professional criminals, political activists & house servant/maid	-Political activists, business proprietors & landlords	-Gaining political power, conflict in business share, conflict in toll sharing, conflict in gang leadership & observer of the crime scene	- All hours of the day and night - At household or business locations & on commuting
	Kidnapping/ abduction	-Professional gangs & a young adult who is suffering from drug addiction	-Business proprietors, landlords, political leader, students & adolescents	-Gaining a large amount of money, forced marriage, personal or family conflict, political conflict & enmity	- All hours of the day and night - At household or business locations, on commuting, on the way to school and on the way to the playground
Crime for economic interest	Drug dealing	-Organized groups, middlemen, law enforcing agencies & local gangs	- Unemployed, illiterate & slum dwellers	- Poverty, politics, unemployment, lack of legal action and involvement of law enforcing personnel for financial gain & degradation of social integrity	- All hours of the day and night - Market and transport nodes, near tertiary(higher) education institutions
	Illegal arms dealing	-Professional gangs, smuggler, political activists, dacoit & legal arms proprietor	- Political activists, business proprietor, unemployed young adult & slum dwellers	- To gain a large amount of money, threat counter opposition, capture land, and property kill people for money & take revenge of oppression	- All hours of the day and night - Market and transport nodes, in the tertiary(higher) education institutions
	Violence	-Political activists/groups, professional gangs & organized groups of the crime world	-Counter opposition political activists/groups, landlords, business proprietors & organized groups of gangs	- Establishing domination, financial gain, threatening opposition groups, political shelter, lack of legal action & biased administration	- All hours of the day and night - Market and transport nodes, in the tertiary(higher) education institutions & neighborhood
	White Collar Crime	- Law enforcing personnel, judiciary, local elite, political leader & local public representative	- Landlords, business proprietors -Offender, victim & industrialists	-Financial gain, influencing prosecution, saving from harassment, saving family and livelihood, dishonest administration, corruption & lack of awareness and social unity	-All hours of the day and night - Law enforcing agency office/house, judiciary staff's office/house, political leader and public representatives' house/ office

Table 2. Typology of Major Crimes in Chittagong City. (Cont')

Type	Nature of Crime	Offenders	Victims	Causes	Time and Place of occurrence
Crime against social values and customs	Sex business	-Distress girls, derailed housewives, divorced and abandoned women, law enforcing agencies personnel & underworld criminal gangs	- Derailed teenagers, young adult and adult, 15-40 years' girls and women, dishonest business proprietor & dishonest political leader	- Poverty, cheated by boyfriend - Raped by gangs, the absence of the husband, a disabled husband, greediness for luxurious life & human trafficking	-All hours of the day and night - Transport nodes and railway stations, neighborhood, rich and middle-class residential area flat house & residential hotel
	Eve teasing	- Teenagers, students & young adults	- School, college, and university going girls, commuting women & girls and women traveling to shopping	- Social degradation, lack of parental care, lack of awareness and illiteracy, lack of legal action, political shelter/ local influence, the influence of western culture, abuse of ICT and available, pornography(hard/soft) & lack of religious education	-All hours of the day and night -Girls traveling to the shopping mall or in the mass gathering, commuting hour, office, shopping mall & educational Institutions
	Drug addiction	-Young adult, teenagers, drug dealer, law enforcing personnel & slum dwellers	- Derailed young adult and Teenagers, slum dwellers, addicted family & neighborhood	- Lack of parental care, lack of awareness and illiteracy, bad company, lack of legal action, frustration and break up with girl/boyfriend, suddenly having lots of illegal money & influence of western culture	- All hours of the day and night - Transport nodes and railway stations, house/home, & club/ bar/ hotel

Note: Drawn from the classification made by Shafi, 2005

(9.16%). Along with these, it indicates four categories of major crime recording tendency from 2001 to 2015 though there were some fluctuations in between these years.

The CMP crime records clearly indicate that the most frequently recorded crimes are drugs dealing followed by theft, women and child oppression along with hijacking, murder, abduction/kidnapping, robbery or dacoity, and extortion to some extent. Moreover, in CMP area drugs dealing and drug addiction is not only open secret but also being used as the main drug smuggling route to other major cities. For this reason, sometimes drug traffickers' were caught red-handed and suspects also arrested in the special anti-drug operation by the law enforcement agencies.

As like in other cities/urban areas, theft and women & child oppression are quite frequent in Chittagong City as well (Figure 6). The higher number of these criminal records

in police stations may be due to the hope that the victim may get back the stolen items and avoid further harassment by the perpetrators. In addition, the Bangladesh government introduced special law and the court to prevent, especially, women and child oppression.

Crime incidence records and population growth have a close link in any human settlement, including developed and developing societies. Table 3 shows police station based recorded major crime trends from 2001 to 2015 in CMP area. There are four major crime trends. Illegal drug dealing showed increasing trend from 2001 to 2010, then, the steady decreasing trend from 2001 to 2006, slightly increasing trend from 2006 to 2009 and again changed to decreasing trend from 2009 to 2015. Besides, theft connected cases the record shows a slowly declining trend. These observations indicated an improving law and order conditions along

Table 3. Police Station Based Major Crimes Trend in CMP (2001-2015).

Year	Drugs	Theft	Women & Child oppression	Illegal Arms	Murder	Hijacking	Abduction	Robbery	Extortion	Rank
2001	494	417	204	158	60	45	14	28	9	11
2002	570	384	251	108	66	124	37	45	18	10
2003	468	303	246	101	58	75	21	25	17	13
2004	449	272	222	134	72	64	32	27	21	12
2005	598	209	117	102	67	56	13	14	18	15
2006	745	223	118	58	58	37	13	18	7	14
2007	722	418	246	59	87	69	31	26	15	9
2008	1,011	496	418	74	84	86	38	11	6	5
2009	772	490	303	63	100	96	60	14	13	8
2010	814	451	392	50	90	117	52	17	10	6
2011	1,468	448	338	87	82	73	38	18	12	7
2012	1,861	383	291	118	92	81	26	8	11	3
2013	1,912	305	213	74	98	56	33	3	8	4
2014	2,451	408	338	124	119	61	125	5	0	1
2015	2,103	398	309	101	106	62	105	5	0	2
Rank	1	2	3	4	5	6	7	8	9	

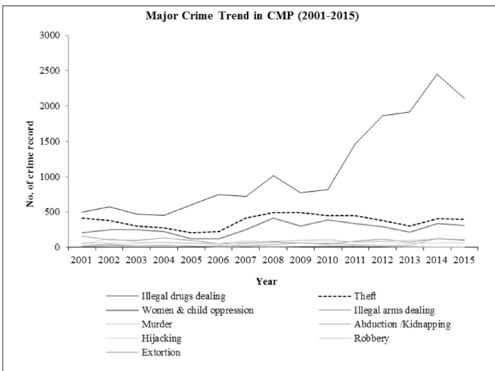
(Source: Chittagong Metropolitan Police (CMP), 2016)

with economic solvency minimizing these types of crimes. Thirdly, women and child oppression cases steadily decreased from 2001 to 2006 and increased from 2006 to 2008 and again declined from 2008 to 2015. For other remaining crime categories did not show any significant changes during the study period (from 2001 to 2015).

Altogether, this study, therefore, concludes that the illegal drugs dealing, theft, women, and children oppression crimes are still horrifying and deteriorating the quality city life.

4.4 Perception of Crime Level in CMP Area

People's perception of crime level in an area, in terms of socio-environmental features, is connected with their perception of the

Figure 7. Recorded Major Crimes in CMP Police Stations from 2001 to 2015.

area as a whole. Therefore, the experience of respondents' living in Chittagong city is important to evaluate the level of major crime incidents in Chittagong city. The responders included in this study had average duration staying in Chittagong city was 21.22 years

in PS1, PS2 & PS3, the minimum duration of living of the respondents' was 1 years and the maximum duration of living was 55-67 years. To be more specific 90% of respondents' duration of living was more than 5 years, 33.5 % respondents' duration of living were over 25 years and only 10.6 % of respondents' duration of living was less than 5 years. It reveals that the majority (69.1 %) of the respondents' judgments on the level of crime occurring in Chittagong city were moderate and then around a one-fifth portion (21.0%) said the low level of crime and one-tenth portion (9.9 %) mentioned the high level of crime occurring in Chittagong city respectively. This impression was furthermore fully corroborated with statistical analysis (Table 4).

Furthermore, the comparative perception analysis on crime occurrence level among household respondents, key informants, and FGD discussants' in Chittagong city indicated that level of crime incidents in Chittagong city is moderate. In this case, they compared their experience and perception with other cities in Bangladesh like – capital city Dhaka. Collectively all types of respondents (Figure 8) agreed with this judgment. It is understood that the level of crime occurring in Chittagong city was moderate.

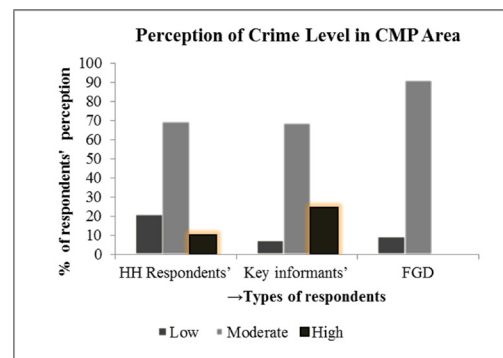
4.5 Perception of Major Crimes in Chittagong City

In urban society, there might be many types of crimes (in CMP police recorded

Table 4. Chi-square Tests.

Variate	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	16.127a	4	0.003
Likelihood Ratio	16.449	4	0.002
Linear-by-Linear Association	0.588	1	0.443
N of Valid Cases	433		

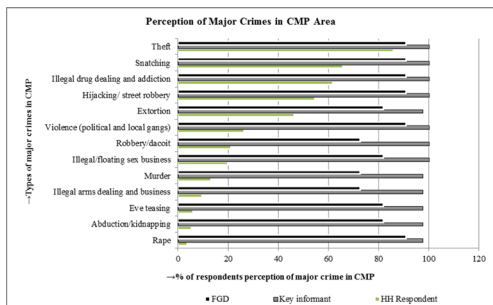
Footnotes: 0 cells (0.0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 13.90. There was no significant variation between judgments about crime levels and study sites. However, there was a significant variation between judgments on crime levels and study sites (The null hypothesis was rejected, $\chi^2(4) = 16.127$, $p \leq 0.05$). These observations indicate that crime level has a significant variation among the three study sites giving a message to the city planners to take the strategic plan from various socio-economic and spatial causes viewpoints.

Figure 8. Perception of Crime Level in Chittagong City.

nine major crimes)at day and night. Seasons also play an important role in the pattern of crime variation. As a whole, in Bangladesh, theft and drug abuse & women oppression related crimes comprise the majority of criminal activity in major cities. Homicides, sexual assaults, robberies, hijacking, snatching and residential break-ins occur with regular frequency. Violent crime tends to be situational with the perpetrators having some level of familiarity with the victims as opposed

to random violent criminal acts. Many news stories reporting violent crimes indicate circumstances under which potential victims may have had an opportunity ahead of time to alter patterns of behavior and respond to environmental factors, which placed them at risk. This study found that theft is the number one crime event in Chittagong city (Figure 9). Then followed by snatching, illegal drug dealing, hijacking, extortion, violence (political and local gangs), robbery, illegal/floating sex business, murder, illegal arms dealing and business, eve teasing, abduction/kidnapping, rape, smuggling, domestic violence, women and child trafficking, etc. consecutively.

Figure 9. Perception of Major Crime Occurrences in Chittagong City.

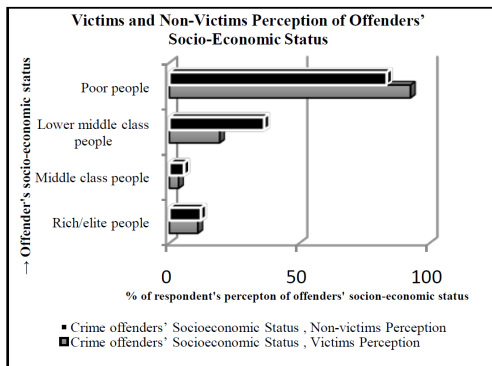
The study reveals that the majority of all the three categories of respondents' (household respondents, key informants, and FGD discussants) almost unanimously acknowledged the similar types of major crime occurrences in Chittagong City. The variation of the judgments on major crime occurrences among them was as follows- key informants and FGD discussants' gave more emphasis

on all thirteen categories of crimes equally, but household respondents' gave more responses on theft, snatching, illegal drug dealing and addiction, hijacking, extortion, violence especially. Thus, major crime occurrences in Chittagong city specifies theft, snatching, illegal drug dealing and addiction, hijacking, extortion, violence (political and local gangs), robbery, illegal/floating sex business, murder, illegal arms dealing and business, eve teasing, abduction/kidnapping, rape and others (smuggling, domestic violence, women and child trafficking, etc.) correspondingly.

In addition, this study also revealed an interesting rationale of crime activists from the socio-economic viewpoint (Figure 10), low-income group people are more prone to engage in criminal activities compared to lower middle class and rich people. The key informants, FGD discussants and law enforcement agencies personnel (police officers) also jointly gave the alike judgment, the majority of the perpetrators' socioeconomic status (monthly income is around 10,000 BDT), which is fully in line with a previous study by Peter Kitchen (2006).

4.6 Causes of Committing Crimes

This study found there were a few variations between crime victims' and non-victims' perception of the causes committing a crime in selected socioeconomic groups of people. The ranking of causes of crimes was similar considering both types of the respondents.

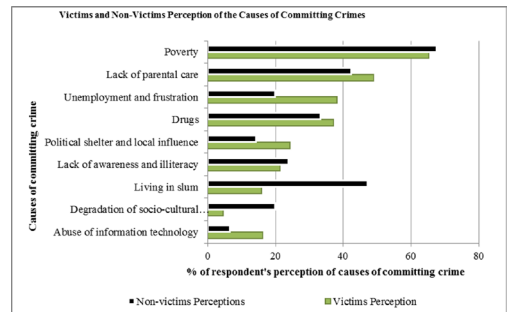

Figure 10. Victims and Non-Victims Perception on Offenders' Socio-Economic Status.

It was found that poverty is the number one cause of committing a crime (Holzman-Escareno, and UNODC, 2015). Furthermore, lack of parental care (Weatherburn, 2001), unemployment, frustration, degradation of the socio-cultural environment (Burgess, 2011), abuse of information technology, lack of awareness and illiteracy (Holzman-Escareno, 2015), etc. can also contribute committing a crime in CMP areas (Figure 11).

5. Conclusion

This study attempted to analyze the crime types, trends and patterns in Chittagong city, Bangladesh using reasonably large data from regular crime records and city residents' perception of crime. We focused on spatial variation, distribution and socioeconomic factors of crime occurrence. We found that illegal drugs dealing, theft, women, and child oppression offenses are the most serious problem in all over the Chittagong city. In accordance with the city dwellers

Figure 11. Victims and Non-Victims Perception of the Causes of Committing Crimes.

snatching, hijacking, extortion, violence (political and local gangs), robbery, illegal floating sex business, murder, illegal arms dealing and business, eve teasing, abduction/kidnapping and rape consecutively are the major types of crimes. Though there was a gap between crime records and residents' perception of crime. Overall, major types of crimes showed increasing tendency during the study period (from 2001 to 2015).

Therefore, based on the current research findings and experiences, it is urgently required to address crime and crime events and minimize the occurrences. To this end, we propose the following responses in tackling crime in Chittagong city:

Policy response: sufficient social safety net program, pro-poor policy initiatives concerning income generation, short & long-term policy initiatives for the underprivileged groups regarding education, housing, and healthcare, etc.

Security response: satisfactory vigilance of police and intelligence force, personal & community-based security, introducing boundary wall & heavy metal gate and CCTV & trained dog, etc.

Planning response: (a) land uses zoning through emphasizing sectoral and dual-use, avoiding mixed-use due to very high population density and insufficient security measures, transport planning by giving special attention on transport nodes and pavement design and public space of commercial areas, etc., (b) neighborhood planning- giving the particular importance of gated housing, wider street & lighting, (c) environmental design in addressing urban form and design in respecting the natural environment, preserving open space systems, (d) landscape planning through participatory and bottom-up approach; community representation in arenas of policy-making and planning, and application of GIS: mapping, 3D model, etc.

Along with these, instantly, law enforcing agencies and community organizations need to come forward identifying crime-prone locations and increase their surveillance to prevent the crime occurrence. In addition, policymakers and law enforcement agencies need effective measures to prevent the increasing trend of crime in Chittagong city as well require to investigate disclosing the behind grounds why the second highest occurrence of crime 'snatching' is not reporting to the police station.

References

- Bangladesh Police (BP). (2016). *Crime statistics comparative, comparative crime statistics: 2002 – 2015; 2016*. Retrieved from <http://www.police.gov.bd/Crime-Statistics-comparative.php?id=208>.
- Bangladesh Police. (2009). *Police: National crime prevention and community safety strategy of Bangladesh*. Bangladesh: Authors.
- Boba, R. (2001). *An introductory guide to crime analysis and mapping*. USA.: *Community Oriented Policing Services*.
- Burgess, M. (2011). *Understanding crime hotspot maps*. Sydney: NSW Bureau of Crime Statistics and Research.
- Chowdhury, I. U. (2008). *AUICK First 2008 Workshop: City Report and Action Plan of Chittagong*. Retrieved from <http://www.kicc.jp/auick/database.html/>.
- Chowdhury, U. (2011). Spatial distribution of street crime occurrences in Dhaka city. *The AUST Journal of Science and Technology*, 3(2). 1-11.
- Cordner, G., & Melekian, B. K. (2010). *Reducing fear of crime strategies for police*. USA.: U.S. Department of Justice.
- Davies, W. K. D. (2004). Affective dimensions of urban crime areas: Towards the psycho-geography of urban problem areas. *Geographica Helvetica*, 218-226.
- Dewan, A. M., Haider, M. R., & Amin, M. R. (2014). Exploring crime statistics. In *Dhaka Megacity* (pp. 257-282). Springer, Dordrecht.

- GOB. (2016). *Bangladesh country paper for habitat III*. Dhaka: Ministry of Housing and Public Works.
- GOB. (2010). *Bridging the urban divide in Bangladesh*. Bangladesh: Authors.
- Haider, M. A. (2015). *Crime analysis in Chittagong city: An inquiry into the socio-economic and spatial factors*. Master Thesis, Asian Institute of Technology (AIT), Thailand.
- Haider, M. A., Denpaiboon, C., & Srivanit, M. (2017). *Analyzing models of crime in its urban planning process: A case study of Bangladesh*. Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University.
- Holzman-Escareno, A. (2015). *English 215 final project: The cause of crime*. Retrieved from <https://hilo.hawaii.edu/academics/hohonu/documents/Vol07x03TheCauseofCrime.pdf>. Accessed on 16 February 2018.
- International Association of Crime Analysts. (2014). *Definition and types of crime analysis [White Paper 2014-02]* Overland Park. KS: Author.
- Islam, N. (2015). *Urbanization in Bangladesh challenges and opportunities*. Dhaka: Planning Commission.
- Jahan, M. (2012). Impact of rural-urban migration on the physical and social environment: the case of Dhaka city. *International Journal of Development and Sustainability*, 1(2), 186-194.
- Kamalipour, H., Faizi, M., & Memarian, G. (2014). Safe place by design: Urban crime in relation to spatiality and sociality. *Current Urban Studies*, 2, 152-162.
- Kitchen, P. F. (2006). *Exploring the link between crime and socio-economic status in Ottawa and Saskatoon: A small-area geographical analysis*. Department of Justice, Research, and Statistics Division.
- Ludin, A. N. M., Aziz, N. A., Yusoff, N. H., & Razak, W. J. W. A. (2013). Impacts of urban Land use on crime patterns through GIS Application. *Planning Malaysia Journal*, 11(2), 1-22.
- Marzbali, M. H., Abdullah, A., Razak, N. A., & Tilaki, M. J. M. (2011). A review of the effectiveness of crime prevention by design approaches towards sustainable development. *Journal of Sustainable Development*, 4(1), 160.
- Masud, M. O. (2002). Co-producing citizen security: The citizen-political liaison Committee in Karachi. *Working paper*, 172, 1-27.
- Matthies, C., & Chiu, T. (2014). *Putting a value on crime analysts considerations for law enforcement Executives*. Cost-Benefit Analysis Unit: US Department of Justice.
- McCollister, K. E., French, M. T., & Fang, H. (2010). The cost of crime to society: New crime-specific estimates for policy and program evaluation. *Drug & Alcohol Dependence*, 108(1), 98-109.

- Muggah, R. (2012). Researching the urban dilemma: Urbanisation, poverty, and violence. *Ottawa: International Development Research Centre*.
- New Zealand Ministry of Justice. (2009). Strategic policy brief: Theories of the causes of crime, Ministry of Justice. *Strategic policy brief*, 1-4.
- Rahman, M. M. (2012). Urbanization and Urban Crime in Bangladesh. *Research on Humanities and Social Sciences*, 4(3), 161-171.
- Shafi. S. A. (2010). Urban crime and violence in Dhaka. Dhaka: The University Press.
- Scottish Centre for Crime and Justice Research. (2012). *What is a crime?*. Retrieved February 16, 2018 from <http://www.sccjr.ac.uk/wp-content/uploads/SCCJR-What-is-crime.pdf>.
- Van Soomeren, P. (2013). Tackling crime and fear of crime while waiting at Britain's Railway Station. *Journal of Public Transportation*, 7(3), 23-36.
- United Nations Office on Drugs and Crime (2015), *World Drug Report 2015*. New York: Authors.
- US Department of State. (2015). *Country reports on human rights practices for 2015*. USA: Bureau of Democracy, Human Rights and Labor.
- Weatherburn, D. (2001). What causes crime?. *Crime and Justice Bulletins*, 54, 1-11.
- Western Australian Planning Commission. (2006). *Designing out crime planning guidelines*. Perth, WA: Western Australia Planning Commission.
- World Bank. (2010). *Violence in the city: Understanding and supporting community responses to urban violence*. Washington, DC: Authors.
- World Health Organization. (2009). *Changing cultural and social norms that support violence*. Geneva: Authors.

การจัดการพื้นที่ตลาด:
กรณีศึกษา ตลาดนัดหัวมุม Market & More กรุงเทพมหานคร
Managing Market Space:
A Case Study of Huamum Market & More, Bangkok

รัตตญา เทวรักษ์¹ และ ผศ.ดร. กฤตพร หัวเจริญ²

Rattaya Tewaruxsa¹ and Asst. Prof. Kritaporn Haocharoen, Ph.D.²

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

E-mail: meaw_rocky@hotmail.com¹, aey_ae@hotmail.com²

บทคัดย่อ

ตลาดเป็นสถานที่ที่ซื้อขายสินค้าและบริการภายในเมืองและชนบท ซึ่งตลาดได้พัฒนารูปแบบใหม่เพื่อตอบสนองความต้องการและการดำเนินชีวิตของผู้คนตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ ในเขตกรุงเทพมหานครมีตลาดรูปแบบใหม่เกิดขึ้นอย่างหลากหลาย ตลาดนัดหัวมุม Market & More นั้นเป็นตลาดรูปแบบใหม่ที่สร้างขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป และยังมีแนวคิดให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้าขายสินค้าและบริการที่เน้นการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนในชุมชน พ่อค้าแม่ค้าและเจ้าของตลาด โดยจะจัดทำเป็นตลาดนัดชุมชนสำหรับการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม การจะพัฒนาตลาดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวหลักของชุมชนในอนาคตได้ จะต้องอาศัยการจัดการพื้นที่ในด้านต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมของการใช้งานพื้นที่และผู้ที่เข้ามาใช้บริการอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาข้อมูลทั้งในด้านกายภาพ ด้านสังคม และด้านนโยบายการจัดการพื้นที่ รวมทั้งการศึกษาพฤติกรรมและรูปแบบการใช้งานของผู้ที่เข้ามาใช้บริการ เพื่อนำมาสู่การเสนอแนะแนวทางการจัดการและวางแผนพัฒนาให้เหมาะสมกับผู้เข้ามาใช้บริการต่อไป

คำสำคัญ: การจัดการ พื้นที่ตลาด ตลาดนัดหัวมุม

Abstract

A market is a place to trade goods and services in a city and country. The market has been evolved to meet consumers' needs and lifestyles which change over time. In Bangkok, new forms of market are emerging. Huamum Market & More is a new form of market which is created to match the changing lifestyles and also founded under the idea of getting community involved in trading goods and services and emphasizing on interdependence between people in the community, merchants and market owner. This market is set up as tourism flea market. Nevertheless, developing that market to be the main tourist attraction of the community in the future requires spatial management in order to maximize efficiency of space usage for users.

In this study, the researcher looked into data about physical and social aspects and spatial management policy. The researcher also studied behaviors and space usages of users in order to come up with guidelines on management and planning for development which suitable for service users.

Keywords: Management, Market, Huamum, Market & More

1. บทนำ

ตลาดนัดจะตั้งอยู่ในสถานที่ที่เป็นชุมชนบริเวณใดบริเวณหนึ่งที่มีความสะดวกด้านการจราจรเพื่อซื้อขายสินค้าทั้งในรูปของวัตถุดิบและสินค้าสำเร็จรูป โดยที่ตั้งของตลาดอาจมีเพียงแห่งเดียวหรือหลายแห่งที่ตั้งอยู่ใกล้กันในบริเวณที่มีทำเลเหมาะสม เช่น เป็นศูนย์กลางของชุมชน พื้นที่สาธารณะ และลานว่างเหมาะสมเป็นที่พักพิงหรือเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่างๆ ของคนในชุมชน แต่ใน พ.ศ. 2540 ประเทศไทยได้เผชิญกับสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้เกิดการว่างงาน จึงหันมาเปิดธุรกิจเล็กๆ เปิดท้ายขายของตามตลาดนัดต่างๆ ในช่วงเวลาหลังเลิกงานและวันหยุดเสาร์ - อาทิตย์ เป็นการสร้างรายได้เสริม จึงทำให้เป็นที่นิยมอย่างมาก และในปัจจุบันตลาดนัดได้เกิดขึ้นอย่างหลากหลาย ซึ่งตลาดนัดได้พัฒนารูปแบบใหม่เพื่อตอบสนองความต้องการและการใช้ชีวิตของคนมากยิ่งขึ้นตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป

ตลาดนัดหัวมุม Market & More สร้างขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไป ตั้งอยู่ในเขตตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร ซึ่งอยู่ใกล้กับชุมชน จึงมีแนวคิดให้เป็นตลาดนัดชุมชนสำหรับการท่องเที่ยว โดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการเข้ามาค้าขายสินค้า เน้นการพึ่งพาอาศัยกัน

ระหว่างคนในชุมชนพ่อค้าแม่ค้าและเจ้าของตลาดเพื่อให้รูปแบบของร้านออกมาดีเหมาะสมกับพื้นที่อีกทั้งยังจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนตามเทศกาลต่างๆ รวมถึงมีการปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ในปัจจุบัน ทำให้ตลาดนัดหัวมุมฯ ได้รับความสนใจจากผู้คน แต่ด้วยปริมาณความต้องการที่จะเข้ามาใช้บริการเป็นจำนวนมากส่งผลให้การจัดการการเข้าถึง และการอำนวยความสะดวกด้านต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ยังไม่ได้รับการจัดการ ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้นจึงนำมาสู่ความต้องการที่จะศึกษาตลาดนัดหัวมุมฯ ในแต่ละด้าน ทั้งด้านกายภาพ และด้านนโยบายต่างๆ พร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางการจัดการและวางแผนพัฒนาพื้นที่ตลาดนัดที่เหมาะสมต่อการใช้งานของพื้นที่เพื่อรองรับให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวหลักในอนาคต

2. วัตถุประสงค์

ศึกษาพฤติกรรมและรูปแบบการใช้งานของผู้ที่เข้ามาใช้บริการ รวมถึงการศึกษาบทบาทและสภาพปัญหาการให้บริการในปัจจุบันของพื้นที่ เพื่อนำมาเสนอแนะแนวทางการจัดการพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการใช้งานทั้งในปัจจุบันและอนาคตต่อไป

3. แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

3.1 แนวความคิดเกี่ยวกับการเกิดตลาด

ตลาดเป็นสถานที่ที่กำหนดเพื่อเป็นที่ซื้อขายของไม่ใช่แค่อาหารหรือสินค้าทางการเกษตรรวมถึงสินค้าอุปโภคและบริโภคด้วย (กิตติพร ใจบุญ, 2549) ซึ่งตลาดจะไม่มีที่ตั้งเป็นประจำ แต่จะหมุนเวียนสถานที่ไปยังที่เหมาะสม จึงทำให้ตลาดเกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาขึ้น ทั้งในด้านที่ตั้ง รูปแบบ และประเภทสินค้าตามสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตลอดจนความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละสมัย

3.2 แนวความคิดเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะ

พื้นที่สาธารณะ มีความสำคัญกับชุมชนและความเป็นเมืองในแง่ของเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้การค้าได้พบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าและบริการ (William Whyte, 1980) อาจใช้พื้นที่เป็นครั้งคราวก็ได้ หรือไว้ทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อความบันเทิง เพื่อนันทนาการ และยังเป็นพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมของเมืองหรือของชุมชนเพื่อให้ผู้คนได้พบปะกันเพื่อผ่อนคลาย พักผ่อน หย่อนใจและเล่นกีฬา ผสมผสานกับกิจกรรมอื่นๆ ในช่วงเวลาต่างๆ

3.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

ทรัพยากรกายภาพ

การบริหารจัดการพื้นที่จะต้องอาศัยความรู้ในด้านการออกแบบ การดูแล การบำรุงรักษา และการบริหารจัดการ (เสรีชัย ไซตพานิช, 2549) ให้มีความพร้อมและตอบสนองการใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพและให้เกิดคุณค่ามากที่สุด โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ มนุษย์ กระบวนหรือขั้นตอนการทำงาน และสภาพแวดล้อมหรือสถานที่

3.4 แนวความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริโภค

การวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภคเป็นการวิเคราะห์เพื่อให้ทราบถึงสาเหตุที่มีอิทธิพลที่สามารถทำให้ผู้บริโภคตัดสินใจซื้อสินค้าและบริการ (ธงชัย สันติวงษ์, 2535) จึงจำเป็นต้องศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมผู้บริโภค เพื่อให้ทราบถึงความต้องการของผู้บริโภค ได้แก่ ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ด้านสังคม ส่วนบุคคล และด้านจิตวิทยา

4. วิธีการวิจัย

4.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

การดำเนินการศึกษาพื้นที่ตลาดนัดหัวมุม Market & More เพื่อให้ทราบถึงสภาพพื้นที่ พฤติกรรมและรูปแบบการใช้งาน รวมถึงสภาพปัญหาของพื้นที่ และนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางการจัดการพื้นที่ โดยมีปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการจัดการพื้นที่ ประกอบด้วย ปัจจัยด้านกายภาพ ปัจจัยด้านสังคม และปัจจัยด้านนโยบาย

รูปที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

4.2 ขั้นตอนการวิจัย

1. ศึกษาและทบทวนแนวคิด ทฤษฎี จากเอกสาร หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นหลักในการวิเคราะห์ถึงการใช้อย่างมีประสิทธิภาพพื้นที่มากยิ่งขึ้น

2. การเก็บข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนาม โดยแบ่งเป็น (1) การเก็บข้อมูลด้านกายภาพ สภาพพื้นที่ ตำแหน่งที่ตั้ง รวมถึงวิธีการสังเกต พฤติกรรมการใช้งาน และ (2) แจกแบบสอบถาม และสัมภาษณ์ เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างคน พื้นที่กิจกรรมและช่วงเวลา

3. การรวบรวมข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษา การทบทวนเอกสาร และการลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลหาความสัมพันธ์ของการจัดการพื้นที่ที่ส่งผลต่อการใช้งาน รวมถึงบทบาทของพื้นที่ในปัจจุบัน

4. จัดทำข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการพื้นที่ตลาดนัดหัวมุมฯ ที่เหมาะสมต่อการใช้งานของพื้นที่ต่อไป

5. การศึกษาพื้นที่ตลาดนัดหัวมุม Market&More

5.1 ลักษณะทางกายภาพ

5.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

ตลาดนัดหัวมุม Market & More ตั้งอยู่บนถนนประเสริฐมนูกิจ (เกษตร - นวมินทร์) เขตตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันมีเนื้อที่ 30 ไร่ บนพื้นที่ของการทางพิเศษแห่งประเทศไทย

รูปที่ 2 ขอบเขตพื้นที่ เส้นทางการเข้าถึง และการแบ่งพื้นที่กิจกรรม

5.1.2 การเข้าถึงและการสัญจร

การสัญจรเข้าถึงพื้นที่ที่สามารถเข้าถึงได้โดยการสัญจรทางบกทั้งหมด ซึ่งมีระบบโครงข่ายเข้าถึงพื้นที่ได้จากถนนสายหลักและสายรองรวมถึงหลากหลายประเภทยานพาหนะที่ใช้ในการสัญจรเข้าไปยังพื้นที่ จากการศึกษาพบว่า ผู้ที่เข้ามาใช้บริการในพื้นที่เดินทางมาโดยรถยนต์ส่วนบุคคล รองลงมาคือ รถแท็กซี่ และรถมอเตอร์ไซด์รับจ้างตามลำดับ

5.1.3 สภาพแวดล้อมภายในตลาด

(1) พื้นที่กิจกรรม

พื้นที่กิจกรรมของตลาดนัดหัวมุมฯ มีการแบ่งพื้นที่ใช้สอยตามประเภทของกิจกรรมและการใช้งานต่างๆ โดยแบ่งเป็น 4 โซน ได้แก่ 1) โซนร้านอาหาร เป็นพื้นที่สำหรับขายอาหารและเครื่องดื่ม 2) โซนแฟชั่น เป็นพื้นที่ขายสินค้าที่ใช้อุปโภค รวมถึงการขายสินค้าเกี่ยวกับอาหารและของใช้ส่วนตัว 3) โซนตู้คอนเทนเนอร์ เป็นพื้นที่ในการให้บริการ เช่น ร้านตัดผม ร้านล้างรถ เป็นต้น และ 4) โซนบอร์ดเวย์ พื้นที่จัดงานตามเทศกาลต่างๆ ภายในพื้นที่ รวมถึงมีพื้นที่อำนวยความสะดวกในการให้บริการอย่างพื้นที่ลานจอดรถ และพื้นที่นั่งในแต่ละโซน

(2) ประเภทกิจกรรม

กิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ตลาด ไม่ได้มีเพียงแค่การค้าขายสินค้าเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการให้บริการของร้านค้าด้วย โดยที่กิจกรรมของตลาดมีความหลากหลายของการใช้พื้นที่ เช่น ร้านขายเสื้อผ้า ร้านขายของตกแต่งบ้าน ร้านอาหาร ร้านขายของเล่น ร้านทำเล็บ และร้านล้างรถ เป็นต้น ซึ่งสามารถสรุปประเภทของตลาดได้ 2 ประเภท ได้แก่ การค้าขาย และการบริการ

(3) ช่วงเวลาในการทำกิจกรรม

ช่วงเวลาในการทำกิจกรรมของตลาดนัดหัวมุมฯ จะสัมพันธ์กับพื้นที่กิจกรรม ซึ่งจะ

สามารถแบ่งได้ 2 รูปแบบ คือ ช่วงเวลาในการทำกิจกรรมร้านค้าแบบถาวร (โซนร้านอาหารและโซนตู้คอนเทนเนอร์) และช่วงเวลาในการทำกิจกรรมร้านค้าแบบกึ่งถาวร (โซนแพชั่นและโซนบอร์ดเวย์)

ตารางที่ 1 แสดงช่วงเวลาในการทำกิจกรรม

รูปแบบ	ช่วงเวลา (น.)							
	17:00	18:00	19:00	20:00	21:00	22:00	23:00	00:00
ร้านค้าแบบถาวร								
จันทร์ - พฤหัสบดี								
ศุกร์ - อาทิตย์								
ร้านค้าแบบกึ่งถาวร								
จันทร์ - พฤหัสบดี								
ศุกร์ - อาทิตย์								

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2561)

5.2 ลักษณะทางสังคมและประชากร

ตลาดนัดหัวมุมฯ เปิดให้บริการทุกวันตั้งแต่เวลา 17.00 น. - 00.00 น. จากการศึกษาพฤติกรรมและรูปแบบการใช้งานของผู้ที่เข้ามาใช้บริการในพื้นที่ พบว่า ในช่วงวันหยุด (วันศุกร์ - วันอาทิตย์) มีเข้ามาใช้งานมากกว่าวันธรรมดา (วันจันทร์ - วันพฤหัสบดี) และช่วงเวลาที่มีการใช้บริการมากที่สุดในวันหยุด คือ เวลา 19.00 น. - 23.00 น. โดยเฉลี่ยระยะเวลาในการเข้าใช้บริการประมาณ 2 - 3 ชั่วโมง/ครั้ง และช่วงเวลาที่มีการใช้มากที่สุดในวันธรรมดา คือ เวลา 19.00 น. - 21.00 น. โดยเฉลี่ยระยะเวลาในการเข้าใช้บริการประมาณ 1 - 2 ชั่วโมง/ครั้ง จะเห็นได้ว่าช่วงเวลาที่ผู้ใช้บริการเป็นส่วนใหญ่จะเริ่มตั้งแต่วันที่ 19.00 น. ทั้งในวันธรรมดาและวันหยุด ซึ่งเป็นเวลาที่ผู้ใช้บริการว่างจากงานประจำวันที่ทำอยู่

จากการสำรวจพบว่า ผู้ที่เข้ามาใช้บริการในตลาดนัดหัวมุมฯ จะกระจายอยู่หลากหลายเขตพื้นที่ โดยสำรวจจากเขตที่พักอาศัยและเขตที่ทำงาน ซึ่งจะสามารถแบ่งเป็นเขตที่พักอาศัย ได้แก่ เขตลาดพร้าว เขตบึงกุ่ม เขตบางกะปิ เขตวังทองหลาง และเขตจตุจักร โดยผู้ที่เข้ามาใช้

บริการที่เดินทางมาจากที่พักอาศัยเฉลี่ยระยะทางในการเดินทาง 10-15 กิโลเมตรโดยประมาณ จะใช้บริการในวันหยุดเป็นส่วนใหญ่ และแบ่งเขตจากที่ทำงาน ได้แก่ เขตลาดพร้าว เขตบางกะปิ และเขตวังทองหลาง โดยเฉลี่ยระยะทางที่เดินทางเข้ามาใช้บริการประมาณ 8 - 10 กิโลเมตร จะใช้บริการในวันธรรมดาคือเป็นส่วนใหญ่

รูปที่ 3 เขตที่พักอาศัยและเขตที่ทำงานของผู้ที่ใช้บริการตลาดนัดหัวมุมฯ

ปัจจัยที่ทำให้ผู้ใช้บริการเลือกที่จะเข้ามาใช้บริการตลาดแห่งนี้ เนื่องจากเป็นตลาดแห่งนี้ทำขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของคนเมือง และมีลักษณะที่แตกต่างจากห้างสรรพสินค้าหรือคอมมูนิตี้มอลล์ทั่วไป อีกทั้งที่ตั้งของตลาดได้ตั้งอยู่ใจกลางย่านที่พักอาศัยและแหล่งงานที่มีเส้นทางคมนาคมสายหลักสามารถสัญจรผ่านได้ง่าย รวมถึงความหลากหลายของสินค้าและบริการที่มีภายในพื้นที่ตลาด ดังนั้น กลุ่มผู้ใช้บริการจึงเลือกที่จะเข้ามาใช้บริการสำหรับการทำกิจกรรมต่างๆ

5.3 การบริหารจัดการพื้นที่

พื้นที่บริเวณตลาดนัดหัวมุมฯ เป็นที่ดินของการทางพิเศษแห่งประเทศไทย เดิมเป็นที่รกร้าง

ไม่ได้ใช้ประโยชน์ การทางพิเศษฯ จึงได้ปล่อยให้เอกชนเช่าพื้นที่เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด แต่จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของภาครัฐ ที่ไม่สามารถสร้างอาคารสูงได้ในบริเวณพื้นที่ดังกล่าว โดยภาคเอกชน คือ เจ้าของตลาดนัดหัวมุมฯ ได้เช่าพื้นที่เพื่อที่จะสร้างตลาดนัดรูปแบบใหม่ที่จะสอดคล้องการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของคนเมือง มีแนวคิดการวางผังที่เหมือนห้าง แต่ไม่ติดแอร์ แบ่งพื้นที่กิจกรรมที่ชัดเจน หรือเรียกว่า ไมเคิร์นเทรด อีกทั้งยังได้มีการหารือกับทางสำนักงานเขตตลาดพร้าวเรื่องการอำนวยความสะดวกด้านการจราจรในบริเวณพื้นที่ภายในและพื้นที่โดยรอบ เพื่อลดผลกระทบจากปริมาณการจราจรที่ติดขัด เนื่องจากมีถนนสายหลัก ถนนเกษร - นวมินทร์ เป็นเส้นที่มีผู้สัญจรผ่านไปมา เป็นจำนวนมากดังนั้นจึงประสานให้ทางสำนักงานเขตช่วยเรื่องการจัดการทางเข้า-ออกพื้นที่ตลาดให้มีความสะดวกยิ่งขึ้น รวมทั้งการจัดการผลกระทบด้านเสียงที่เกิดจากร้านค้าภายในพื้นที่ที่เสี่ยงดังจึงได้จัดพื้นที่ให้อยู่ห่างจากชุมชนข้างเคียง และมีการตรวจวัดปริมาณเสียงให้อยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน

6. ผลสรุปการศึกษาและข้อเสนอแนะ

6.1 บทบาทและสภาพปัญหาในปัจจุบันของตลาดนัดหัวมุมฯ

บทบาทของตลาดนัดหัวมุมฯ ในปัจจุบันเป็นการให้บริการที่เน้นสำหรับคนวัยทำงาน ที่มีอำนาจในการซื้อขายสินค้าและบริการ รวมถึงระยะเวลาในการให้บริการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนกลุ่มนี้ แต่จากการศึกษาพบว่าตลาดแห่งนี้เหมาะสำหรับคนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะคนวัยทำงาน และกลุ่มคนที่มีครอบครัวแล้วเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการให้บริการครบครันสามารถเลือกซื้อสินค้า

ตามความนิยมได้ จึงเป็นตลาดที่ติดอันดับต้นๆ สำหรับตลาดที่นำเดินมากที่สุดในกรุงเทพมหานคร ส่งผลให้มีผู้เข้ามาใช้บริการเป็นจำนวนมากภายในระยะเวลา 1 - 3 ปี ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้ปัจจุบันพบว่ามีสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ ดังนี้

1. ตลาดนัดหัวมุมฯ ยังขาดการเข้าถึงจากขนส่งสาธารณะ ทั้งรถโดยสารสาธารณะ รถตู้ และรถสองแถว ซึ่งทำให้ผู้ที่เข้ามาใช้บริการจำเป็นต้องเดินทางโดยรถแท็กซี่ หรือรถส่วนบุคคล จึงทำให้เกิดผลกระทบตามมาเรื่องปริมาณการจราจรที่มากขึ้นและที่จอดรถไม่เพียงพอต่อความต้องการที่เข้ามาใช้งานของผู้ใช้บริการ

2. แสงสว่างในพื้นที่จอดรถไม่เพียงพอเนื่องจากบริเวณที่จอดรถนั้น ในบางจุดยังไม่มีแสงไฟส่องสว่างถึง ซึ่งอาจจะเป็นอันตรายแก่ผู้ที่เข้ามาใช้บริการถึงความไม่ปลอดภัยในทรัพย์สิน

3. ที่ทิ้งขยะมูลยังไม่ได้รับการจัดการอย่างเหมาะสม ซึ่งในบริเวณพื้นที่ตลาดไม่มีที่สำหรับไว้ทิ้งขยะ หรือถังขยะที่ควรจะต้องได้ตามจุดต่างๆ แต่มีเพียงแคภายในร้านอาหารเท่านั้น อาจส่งผลให้พื้นที่เกิดความไม่สะอาด และไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยได้

6.2 แนวทางการจัดการพื้นที่ตลาดนัดหัวมุมฯ

จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันของตลาดนัดหัวมุมฯ จึงนำไปสู่การจัดทำข้อเสนอแนะและแนวทางในการจัดการพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการใช้งานทั้งในปัจจุบันและอนาคตโดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

1. ด้านกายภาพ ควรมีการปรับปรุงเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ เนื่องจากตลาดได้รับความนิยมทำให้ผู้ใช้บริการเป็นจำนวนมากจึงควรมีรถรับ-ส่งระหว่าง

สถานีหรือป้ายรถโดยสารประจำ เพื่อลดจำนวนการใช้รถส่วนบุคคลที่จะเข้ามาในพื้นที่ ให้ไปใช้ขนส่งสาธารณะแทน นอกจากนี้ ควรเพิ่มเรื่องความปลอดภัยบริเวณที่จอดรถ ทั้งในเรื่องไฟส่องสว่างและกล้องวงจรปิดที่ควรติดตั้งเพิ่มเติมเพื่อสร้างความปลอดภัยแก่ผู้ใช้บริการ

2. ด้านสังคม ควรส่งเสริมให้ตลาดจัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์แก่ผู้ที่เข้ามาใช้บริการหรือการจัดกิจกรรมตามวันสำคัญต่างๆ โดยการจัดกิจกรรมให้ร่วมสนุกระหว่างที่เข้ามาใช้บริการ เพื่อให้เกิดความรู้สึกผ่อนคลาย รวมถึงการสร้างโอกาสให้กับผู้พิการ ผู้ด้อยโอกาส เพื่อแสดงศักยภาพผ่านทางสินค้าที่ทำขึ้นด้วยตนเอง และควรมีการประชาสัมพันธ์ให้ทราบข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกิจกรรมที่จะจัดขึ้นในแต่ละช่วงวัน ซึ่งอาจจะใช้สื่อโซเชียล เป็นการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับกิจกรรมที่จะเกิดขึ้น

3. ด้านนโยบาย ควรมีการจัดการพื้นที่ให้เหมาะสมต่อการใช้งาน โดยการกำหนดโครงการพัฒนาด้านต่างๆ ที่จะทำขึ้นในอนาคตให้บุคคลภายนอกได้รับรู้ เพื่อที่จะสามารถเสนอแนะถึงความเหมาะสมหรือความเป็นไปได้ของโครงการให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งเจ้าของและผู้ที่ใช้บริการ อีกทั้งยังสามารถส่งเสริมให้เป็นตลาดนัดชุมชนสำหรับการท่องเที่ยว โดยการโปรโมทสินค้าให้เป็นที่ยอมรับทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ทั้งนี้การจัดการพื้นที่ตลาดจะไม่ใช่เพียงแค่มุมมองด้านการตลาดเท่านั้น แต่จะมีในด้านมาตรการทางผังเมืองด้วย เช่น การอนุญาตให้มีการประกอบกิจการประเภทตลาดจะต้องคำนึงถึงข้อกำหนดกฎหมายที่เกี่ยวข้องในเรื่องการขออนุญาตประกอบกิจการ และการเลือกทำเลที่ตั้งในการประกอบกิจการจะต้องเป็นพื้นที่ที่เข้าถึงได้สะดวก ทั้งในด้านเส้นทางการจราจรและ

ขนส่งสาธารณะที่ครอบคลุมในพื้นที่ มีโครงสร้างพื้นฐานที่รองรับการใช้งานทั้งในปัจจุบันและอนาคต เนื่องจากพื้นที่ตลาดได้รับความสนใจควรมีการควบคุมทางด้านผังเมืองให้เกิดประโยชน์สูงสุด

รายการอ้างอิง

- กิตติพร ใจบุญ. (2549). *ตลาดกับวิถีชีวิต: บทสำรวจเบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องตลาดในสังคมไทย: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)*. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ป.
- ธงชัย สันติวงษ์. (2535). *พฤติกรรมผู้บริโภคทางการตลาด*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- เสรีชัย โชติพานิช. (2549). *แนวคิดการบริหารทรัพยากรกายภาพสำหรับโครงการที่อยู่อาศัยแบบรวม*. กรุงเทพมหานคร: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Whyte, W. (1980). *The social life of small urban spaces*. Michigan, U.S.A.: MIT Press.

การศึกษาโครงข่ายการสัญจร และการสำรวจความคิดเห็นของประชาชน เพื่อนำเสนอทางจักรยานในย่านเมืองเก่าแพร่ Spatial Network Analysis and Public Opinion Survey for Bicycle Route in Historic Town of Phrae

วริษฐา มหาวงศ์¹ และ ผศ.ดร. จาตุรงค์ โพคะรัตน์ศิริ²

Warittha Mahawong¹ and Asst. Prof. Jaturong Pokharasiri²

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

E-mail: chanelism1@gmail.com¹, jaturong@ap.tu.ac.th²

บทคัดย่อ

เนื่องจากการพัฒนาเมืองเก่าแพร่ในปัจจุบันยังขาดการให้ความสำคัญและวางแผนนโยบายเรื่องเส้นทางจักรยานซึ่งเป็นเอกลักษณ์การเดินทางดั้งเดิมของคนในพื้นที่ขาดมาตรการทั้งในด้านการกำหนดมาตรฐานและความปลอดภัยของการใช้งานอีกทั้งเส้นทางจักรยานเดิมได้ถูกสร้างขึ้นโดยไม่ตอบสนองต่อผู้ใช้งาน จึงเป็นที่มาของบทความซึ่งนำเสนอกระบวนการวิเคราะห์เส้นทางจักรยานที่มีความสอดคล้องตามความต้องการของผู้ใช้งานในพื้นที่ศึกษาผ่านการสัมภาษณ์แบบสนทนากลุ่มร่วมกับการศึกษาโครงข่ายการสัญจรภายในพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่ต่อเนื่องผ่านโปรแกรมคอมพิวเตอร์ Space Syntax โดยมุ่งให้เกิดประโยชน์ต่อการวางแผนและนโยบายเส้นทางจักรยานที่สามารถนำแผนที่โครงข่ายและข้อมูลวิเคราะห์ดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในกระบวนการรับฟังข้อคิดเห็นจากประชาชนได้ต่อไป

คำสำคัญ: เส้นทางจักรยาน การวิเคราะห์โครงข่ายการสัญจร เมืองเก่าแพร่ การสำรวจความคิดเห็น สเปซซินแทค

Abstract

The development of the old town of Phrae is currently lacking the policy and planning for the bicycle route, which is unique to the traditional movement of people in the area, and also the supervision on safety standards. The recently established route for bicycle was also not built to meet the needs of users. This article provides a representation of bicycle route analysis process that mixed the methods of focus-group interview with the movement network analysis using Space Syntax computing program. This aims to benefit the future planning and policy on bicycle route that can employ the network map with movement analysis and interview data to be credibly applied further in the public participatory process.

Keywords: Bicycle Route, Movement Network Analysis, Historic town of Phrae, Opinion Survey, Space Syntax

1. บทนำ

กระบวนการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนมีความสำคัญที่ทำให้ทราบถึงข้อจำกัดและอุปสรรคในการใช้จักรยานเป็นพาหนะในการเดินทาง ทั้งในเรื่องของเส้นทางที่ประชาชนมีความต้องการในการใช้งาน และความปลอดภัยในการขับขี่จักรยานบนเส้นทาง ล้วนเป็นข้อมูลสำคัญในการออกแบบเส้นทางจักรยานเพื่อให้มีความสอดคล้องตามความต้องการของประชาชน ผู้ใช้จักรยานปัจจุบันได้เกิดกระแสของการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่เมืองเก่าเพราะมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม มีร้านอาหารในพื้นที่ มีอาคารบ้านไม้เก่าที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ประกอบกับลักษณะภูมิทัศน์ที่เป็นธรรมชาติ สวยงาม แต่ยังขาดการพัฒนาดูแลอย่างเหมาะสมในเรื่องของการสัญจรผ่านเส้นทางโดยใช้จักรยานที่ขาดมาตรฐานและความเหมาะสม เช่น การสัญจรสวนกันของรถบรรทุกขนาดใหญ่ในพื้นที่ชุมชนบ้านเรือนที่มีความเปราะบางด้วยขนาดของถนนที่ไม่เหมาะสมต่อการรองรับ การเดินเท้าของผู้คนในชุมชนที่ยังขาดความปลอดภัยและการคำนึงถึงขนาดของทางเดินที่เหมาะสมที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในโครงข่ายเชื่อมโยงการสัญจรภายในเมือง

จึงเป็นที่มาของการศึกษาโครงข่ายการสัญจรในพื้นที่เขตเมืองเก่าแพร่ผ่านการมีส่วนร่วมของผู้คนภายในเมืองเก่าโดยการสอบถามข้อคิดเห็นที่มีต่อเส้นทางการใช้งานโดยจักรยานผ่านการวิเคราะห์จากโปรแกรม Space Syntax หรือการวิเคราะห์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีการสัญจรอย่างอิสระที่มีความสอดคล้องกับการเชื่อมต่อโครงข่ายของเมืองสามารถวัดค่าแสดงศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ด้วยระบบสถิติ มีการ

ประมวลผลเพื่อการประเมินศักยภาพของพื้นที่สู่การออกแบบมาเป็นเส้นทางที่เหมาะสมกับประชาชนผู้ใช้งานในพื้นที่ เพื่อนำเสนอเส้นทางจักรยานที่สอดคล้องกับความต้องการของคนในพื้นที่และบริบทของเมือง นำไปสู่การพัฒนาให้เกิดเป็นเส้นทางจักรยานที่มีการใช้งานในพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

ศึกษาโครงข่ายการสัญจรภายในเมืองเพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในการวางแผนเส้นทางจักรยานให้เหมาะสมในพื้นที่เมืองเก่าแพร่

3. ทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาโครงข่ายการสัญจร และการสนทนากลุ่มเพื่อรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อเส้นทางจักรยานในย่านเมืองเก่าแพร่

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับโครงข่ายการสัญจร

3.1.1 ทฤษฎีและโปรแกรม Space Syntax

กล่าวถึงโครงสร้างของพื้นที่เมืองและสถาปัตยกรรม มีการสร้างขึ้นด้วยความสัมพันธ์ที่มากกว่าหนึ่งคู่ และแตกต่างกันเมื่อถูกมองจากความสัมพันธ์ที่แตกต่าง เพราะเมื่อองค์ประกอบ (element) เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ (relationship) ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงไปด้วยทั้งระบบโครงสร้าง เมืององค์ประกอบขั้นพื้นฐาน 2 ประเภทในการพิจารณาความสัมพันธ์ของระบบเมือง ได้แก่

1. ConvexSpace ประกอบด้วยแนวรั้วหรือช่วงถนนภายในพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่ต่อเนื่องโดย ConvexSpaceหนึ่ง ๆ จะครอบคลุมพื้นที่ว่างแต่ไม่เกินขอบเขตไปสู่พื้นที่อื่น ๆ

2. Axial Line ประกอบด้วยกลุ่มของเส้นตรงในรูปแบบหนึ่งมิติที่ครอบคลุม Convex Space ทั้งหมดในหนึ่งระบบการเลือกใช้ Axial Map ในการคำนวณค่าความลึก (depth) ของ Axial Lines ที่ผ่าน Convex Space หรือช่วงของถนนไปยังเส้นอื่นๆทั้งหมดภายในระบบแสดงออกมาในลักษณะของโทนัสแดงไปจนถึงโทนัสน้ำเงิน ซึ่งก็คือค่าของการเข้าถึงพื้นที่ (Integration Value) ที่บอกได้ถึงเส้นทางที่มีความสำคัญในการเข้ามาใช้งานหรือสะดวกต่อการเดินทางภายในพื้นที่เมืองจากมากไปน้อย (จุฬวดี, 2548; Delton, 1997) โดยโปรแกรม Space Syntax เป็นเครื่องมือหลักในการวิเคราะห์ด้านผังเมืองที่ใช้สร้าง Axial Map (จุฬวดี, 2548; อภิรติ, 2541) ได้ให้คำนิยามค่าต่างๆ ที่ให้ความสำคัญจากโปรแกรม Space Syntax ดังนี้

1) Global Integration เป็นค่าการเข้าถึงพื้นที่รวม ที่คำนวณจากค่าเฉลี่ยระดับความลึก (n-depth) ของพื้นที่ทั้งหมด

2) Local Integration เป็นค่าการเข้าถึงพื้นที่เฉพาะ แสดงให้เห็นถึงความนิยมในการใช้พื้นที่ คำนวณจากความลึกเพียง 3 ชั้น (n-depth) ของพื้นที่นั้น

3) Connectivity เป็นค่าความเชื่อมต่อของพื้นที่ในระดับความลึก 1 ชั้น

4) Intelligibility เป็นค่าสัมประสิทธิ์ในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของระบบโครงสร้าง คำนวณจากความเชื่อมต่อและค่าของการเข้าถึงพื้นที่รวม

5) Synergy เป็นค่าสัมประสิทธิ์แสดงความผกผันคำนวณจากความสัมพันธ์ระหว่างค่าการเข้าถึงพื้นที่รวมและค่าการเข้าถึงพื้นที่เฉพาะของพื้นที่ศึกษา

3.2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการสนทนาใน รูปแบบกลุ่ม (Focus Group)

แนวทางการสนทนากลุ่ม (focus group) เป็นเครื่องมือในการตั้งแนวคำถามเพื่อการสัมภาษณ์เฉพาะกลุ่ม เพื่อการสร้างแนวทางความคิดเห็นของเส้นทางจักรยานโดยการมีส่วนร่วมของบุคคลสำคัญในพื้นที่ เป็นกระบวนการแสดงความคิดเห็นที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการตัดสินใจ เพราะจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของ (ownership) โดยเฉพาะในพื้นที่ของชุมชนและจะทำให้ผู้มีส่วนร่วมหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้น ยินยอมปฏิบัติตาม (compliance) และรวมถึงตกลงยอมรับ (commitment) ได้อย่างสมัครใจ (จุฬพล, 2542) ส่งผลดีต่อการสร้างสรรค์ของกระบวนการมีส่วนร่วมภายในชุมชนต่อการพัฒนาแนวทางของเส้นทางจักรยานที่เหมาะสมต่อการใช้งานได้อย่างยั่งยืนตลอดจนการแก้ไขกับปัญหาอุปสรรค เพื่อให้เกิดการร่วมรับผลประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรม

3.3 แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ทางจักรยาน และ การสัญจรเพื่อการท่องเที่ยว

3.3.1 ลักษณะการใช้จักรยานและเส้นทางจักรยาน เพื่อการเดินทาง

แบ่งจากการสัญจรของผู้คนในพื้นที่ได้ 2 ประเภท ดังนี้ (Harris & Dines, 1998, pp. 341-342 อ้างถึงใน ศิริจรรยา, 2553)

1. ผู้ใช้จักรยานเพื่อการพักผ่อน หรือเพื่อการท่องเที่ยวจะมีลักษณะของการเดินทางโดยจักรยานที่มีจุดหมายและระยะทางที่ไม่เป็นปัจจัยหลัก

2. ผู้ใช้จักรยานเพื่อการใช้ชีวิตประจำวัน ที่จะมีจุดหมายเป็นปัจจัยหลักในการเดินทาง

3.3.2 เส้นทางการประวัติศาสตร์

ได้มีการวางแผนในการพัฒนาเพื่อให้เกิดกิจกรรมที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการจัดแสดงเพื่อดึงดูดความสนใจต่อนักท่องเที่ยว เช่น แสง สี เสียง ตามเทศกาล โดยมีหลักการจัดเส้นทางตามประวัติศาสตร์ ดังนี้

1. มีการนำเสนอวิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณี การแต่งกาย เพื่อการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่

2. มีการนำเสนอศิลปะในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นดนตรี การฟ้อนรำ รวมทั้งสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์

3. มีการนำเสนอกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เนื่องจากการท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จ ล้วนมาจากความน่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยว โดยมีปัจจัยสำคัญมาจากเทคนิคการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว

4. มีการนำเสนอความเป็นอยู่ของผู้คนในเมืองระหว่างความแตกต่างของความเป็นชุมชน และเมือง อาคารบ้านเรือน ย่านการค้า สวนสาธารณะ มีการจัดรถเพื่อนั่งไปตามถนนสายสำคัญ ผ่านสถานที่สำคัญ อีกทั้งในเมืองท่องเที่ยวบางแห่งยังมีการจัดกิจกรรมในที่โล่งแจ้งเพื่อเพิ่มการดึงดูดความสนใจให้กับนักท่องเที่ยว และย่อมมีความน่าสนใจเสมอ

5. มีการนำเสนอรูปแบบของวัฒนธรรมผ่านพิพิธภัณฑ์ เพื่อสร้างองค์ความรู้ให้กับคนในเมืองและนักท่องเที่ยว

6. มีการนำเสนอเทศกาลประเพณีในพื้นที่ที่เกิดเป็นฤดูกาลท่องเที่ยวต่อ ยอดเป็นความนิยมของนักท่องเที่ยว (Inskeep, 1999, pp. 80-85 อ้างถึงใน ศิริจรรยา, 2553)

3.3.3 ข้อพิจารณาการจัดเส้นทางสัญจรเพื่อการท่องเที่ยว

1. พิจารณากำหนดเส้นทางจากการสำรวจ โดยพิจารณาจากแหล่งท่องเที่ยวประเภทต่าง ๆ และจัดลำดับความน่าสนใจในการเชื่อมต่อแหล่งท่องเที่ยว (Inskeep, 1999, pp. 80-85 อ้างถึงใน ศิริจรรยา, 2553)

2. การจัดเส้นทางในลักษณะบรรจบ โดยไม่ต้องกลับเส้นทางเดิมเพื่อความเพลิดเพลินในการพบเห็นสิ่งที่แปลกใหม่

3. การจัดเส้นทางให้มีความแตกต่างภายในเมืองที่มีหลากหลายเส้นทางเพื่อเป็นทางเลือกสำหรับนักท่องเที่ยว

4. การควบคุมรูปแบบเส้นทางสัญจรที่ไม่ทำให้เกิดความสับสน เดินทางง่าย

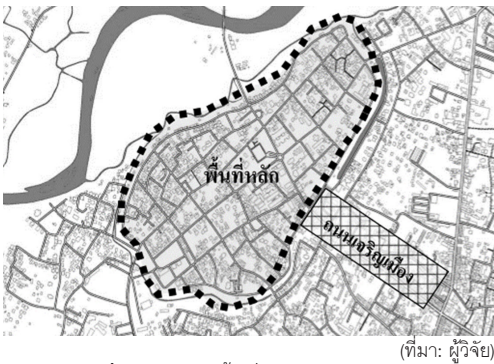
5. การให้ข้อมูลของเส้นทาง เช่น รูปแบบการประชาสัมพันธ์ที่สม่ำเสมอด้วยระบบการออกแบบป้ายเส้นทางหรือวัสดุพื้นผิวการสัญจร เพื่อความต่อเนื่องของเส้นทาง และควรมีสิ่งอำนวยความสะดวกระหว่างทาง เช่น ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก เป็นต้น

ในการศึกษาการจัดทำเส้นทางเพื่อการท่องเที่ยวในพื้นที่เมืองเก่าแพร่ (ชินวร, 2561) มักพบว่า มีหลักเกณฑ์ในการจัดทำที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ เวลา และผู้จัดทำเส้นทางจักรยานเพื่อการท่องเที่ยวภายใต้กรอบแนวคิดที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสตร์ทางด้านสถาปัตยกรรม คือ การมุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพของเส้นทาง

3.4 การกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าแพร่

ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าแพร่ สามารถกำหนดขอบเขตพื้นที่ภายในเขตกำแพงเมือง - คูเมือง ทั้งหมด ตามแผนที่เขตกำแพงเมือง - คูเมือง ของ

กรรมนารักษ์ พร้อมเขตกันชนระยะ 100 เมตร จากแนวเขตกำแพงเมือง – คูเมืองดังกล่าว นำมา เป็นพื้นที่ศึกษาโดยใช้ขอบเขตของโครงการพื้นที่ เมืองเก่าแพร่ (สำนักงานนโยบายและแผน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2555) ที่มี องค์ประกอบของการเป็นเมืองเก่าที่สมบูรณ์ และ มีความชัดเจนสู่การนำมาเป็นกรอบแนวทางการ อนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าและในการนำเสนอ เส้นทางสัญจรโดยจักรยาน

รูปที่ 1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษาเมืองเก่าแพร่

4. ขั้นตอนการศึกษา

แหล่งข้อมูลแบ่งออกเป็น

4.1 ข้อมูลปฐมภูมิ

จากการลงพื้นที่สำรวจเส้นทางจักรยาน แหล่งท่องเที่ยวในเขตพื้นที่เมืองเก่าแพร่ที่อาจมี ความสอดคล้องกับเส้นทางจักรยานการสัญจร บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการสัญจร เช่น สถาปนิก พื้นที่ถนน คนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน ในชุมชนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในเมืองเก่า

4.2 ข้อมูลทุติยภูมิ

ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเส้นทางจักรยาน เช่นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เอกสารจาก

สถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับอาคารบ้านไม้ เก่า วิเคราะห์หาความเชื่อมโยงของเส้นทางผ่าน ข้อมูลจากองค์ประกอบทางกายภาพภายใน พื้นที่เมืองเก่า

5. ผลการศึกษา

จากการศึกษาแบ่งผลการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

5.1 ผลการวิเคราะห์การเข้าถึงพื้นที่ด้วย เทคนิค Space Syntax ที่แสดงด้วยภาพจำลอง การเข้าถึงพื้นที่โดยอธิบายเป็นผลการวิเคราะห์ เฉพาะเส้นทางที่มีศักยภาพสูงที่สุด (สีแดง) แบ่ง ออกเป็น 2 ขอบเขต ดังนี้

1) ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าแพร่

- ค่าการเข้าถึงพื้นที่รวม (Global Integration)

แสดงเส้นทางที่มีค่าการเข้าถึงสูงสุด 4 เส้นทาง คือถนนเจริญเมือง (หมายเลข 1) ถนนพระร่วง (หมายเลข 2, 3) และถนนรอบเมือง (หมายเลข 4)

(ที่มา: ผู้วิจัย)

รูปที่ 2 ค่าการเข้าถึงพื้นที่รวม (Global Integration) ของ พื้นที่เมืองเก่าแพร่

- ถนนที่มีค่าการเชื่อมต่อ (Connectivity) และค่าการฝังตัวของชุมชน (Local Integration) สูงสุดปรากฏออกมาเป็นจำนวน 1 เส้นทาง คือ ถนนเจริญเมือง ดังรูปที่ 3 ที่แสดงเส้นที่มีค่าของการฝังตัวระดับเมืองสูงสุด

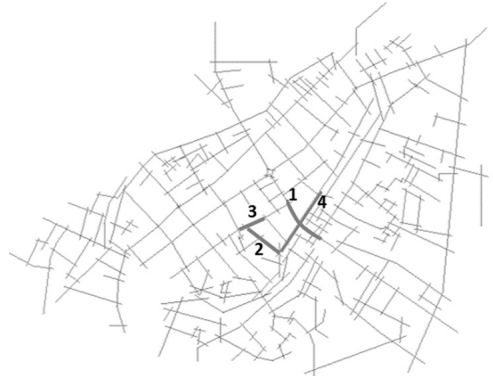
รูปที่ 3 จำลองภาพการเข้าถึงพื้นที่ศึกษาแสดงค่าการฝังตัวระดับเมืองสูงสุด (ที่มา: ผู้วิจัย)

- สัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจเมือง (Intelligibility) เมื่อพิจารณาค่า R^2 พบว่ามีค่าเท่ากับ 0.613 แสดงถึงแนวโน้มที่จะทำให้โครงข่ายของพื้นที่เป็นระบบที่เข้าใจยากเนื่องจากมีค่าที่ต่ำ

- ค่าสัมประสิทธิ์ความผสมผสาน (Synergy) เมื่อพิจารณาค่า R^2 พบว่า มีค่าเท่ากับ 0.709

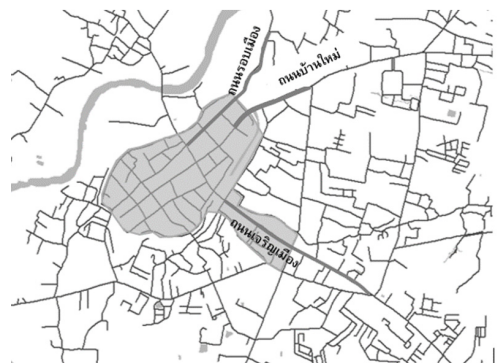
2) ขอบเขตรัศมี 1.5 กิโลเมตรจากพื้นที่เขตเมืองเก่าแพร่

- ค่าการเข้าถึงพื้นที่รวม (Global Integration) แสดงให้เห็นถึงเส้นทางที่สำคัญของการเข้าถึงพื้นที่รวมที่สูงสุด 4 เส้นทาง คือ ถนนเจริญเมือง (หมายเลข 1) ถนนรอบเมือง (หมายเลข 2) และถนนพระร่วง (หมายเลข 3-4)

รูปที่ 4 แสดงภาพรวมของโครงข่าย Axial Lines ในพื้นที่เมืองเก่าแพร่ขอบเขตรัศมี 1.5 กิโลเมตร (ที่มา: ผู้วิจัย)

- เส้นทางที่มีค่าการเชื่อมต่อ (Connectivity) ในรัศมี 1.5 กิโลเมตร และค่าการฝังตัวของชุมชน (Local Integration) สูงสุดปรากฏออกมาเป็นพื้นที่ต่อเนื่องสูงสุดมีจำนวน 3 เส้นทาง คือ ถนนรอบเมือง ถนนบ้านใหม่ ที่มีความเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับเส้นทางทั้งหมดภายในพื้นที่ศึกษาและถนนเจริญเมืองที่เป็นย่านการค้าเก่าแก่ของเมือง

รูปที่ 5 จำลองภาพการเข้าถึงพื้นที่ศึกษาแสดงค่าการเชื่อมต่อในเขตรัศมี 1.5 กิโลเมตร (ที่มา: ผู้วิจัย)

รูปที่ 5 จำลองภาพการเข้าถึงพื้นที่ศึกษาแสดงค่าการเชื่อมต่อในเขตรัศมี 1.5 กิโลเมตร

ได้เนื่องจากมีลักษณะโครงข่ายย่อยหลายโครงข่ายทำให้เห็นถึงศักยภาพในการเข้าไปใช้พื้นที่และค่าสัมประสิทธิ์ความผสาน (Synergy) เมื่อพิจารณาค่าการเข้าถึงพื้นที่รวมและค่าการเข้าถึงพื้นที่เฉพาะโดยมีค่า R^2 พบว่า ค่าสัมประสิทธิ์ความผสานของพื้นที่เมืองเก่า มีค่าเท่ากับ 0.709 และรัศมีพื้นที่ 1.5 กิโลเมตร มีค่าเท่ากับ 0.569 เมื่อเปรียบเทียบแสดงให้เห็นว่าภายในเขตพื้นที่เมืองเก่า ยังไม่ได้สอดคล้องประสานเข้ากับพื้นที่รัศมี 1.5 กิโลเมตร (2) ช่วงของถนนรอบเมือง ถนนบ้านใหม่ และถนนเจริญเมืองเป็นศูนย์กลางการเชื่อมโยงการสัญจรของผู้คนในพื้นที่จากพื้นที่เขตเมืองเก่าที่มีความเชื่อมโยงกับพื้นที่ต่อเนื่องจากสภาพของเส้นทางจักรยานในปัจจุบันของพื้นที่ศึกษาเมืองเก่าแพร่เป็นเพียงการสร้างเส้นทางที่ยังไม่ตอบโจทย์การใช้งานทุกคนในพื้นที่และต่อนักท่องเที่ยว เห็นได้ชัดจากระดับการเข้าถึงพื้นที่และจากข้อคิดเห็นจากประชาชน ทั้งในเรื่องของการแสดงสัญลักษณ์เส้นทางจักรยานที่ไม่มีมาตรฐาน ไม่มีความปลอดภัยและความสะดวกในการเข้าไปใช้งาน ที่สำคัญคือขาดความหลากหลายของเส้นทางที่ปรากฏในปัจจุบัน เพราะภายในพื้นที่เมืองเก่าแพร่ประกอบไปด้วยพื้นที่หลักและพื้นที่ต่อเนื่องที่มีลักษณะทางกายภาพหลากหลาย มีเอกลักษณ์องค์ประกอบของความเป็นเมืองเก่าที่ดึงดูดการท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็นบริเวณแนวกำแพงเมืองเก่า ป้อมแนวเขตประตูเมืองเก่า บริเวณวัดและชุมชนที่ยังขาดเส้นทางจักรยานแต่เหมาะต่อการเยี่ยมชมและสามารถวางแผนเป็นเส้นทางจักรยานให้เกิดเป็นความเหมาะสมให้ดีขึ้นได้ ดังข้อเสนอแนะต่อไป

1. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับเส้นทางประวัติศาสตร์ เพื่อดึงดูดการมีส่วนร่วมของผู้คนในพื้นที่

โดยการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ถึงเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม และองค์ประกอบต่างๆ ในพื้นที่เมืองเก่า ซึ่งจากการคำนวณของโปรแกรม Space Syntax ที่ได้แสดงค่าความสามารถในการเข้าถึงพื้นที่สูงที่สุดนำมาเชื่อมโยงได้เป็นเส้นทางพระร่วงถนนเจริญเมืองและถนนรอบเมือง ประกอบกับอาคารไม้ทรงขนมปังขิงที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ และอาคารบ้านไม้เก่าที่ปล่อยทิ้งร้างให้นำกลับมาส่งเสริมเพื่อเกิดเป็นลานกิจกรรมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยว รวมทั้งส่งเสริมลักษณะความเป็นอยู่ดั้งเดิมให้กลับมามีความน่าสนใจต่อผู้คนในพื้นที่และนักท่องเที่ยว เช่น สนับสนุนการแต่งกายชุดพื้นถิ่นเข้าร่วมงานที่จัดขึ้น จัดโซนขายสินค้าพื้นเมืองภายในงาน เนื่องจากปัจจุบันภาครัฐยังไม่ให้ความสนใจมากนักในเรื่องงบประมาณเพื่อการส่งเสริมดูแลอาคารบ้านไม้เก่าที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และเป็นองค์ประกอบสำคัญบนเส้นทางในเขตพื้นที่เมืองเก่าแพร่

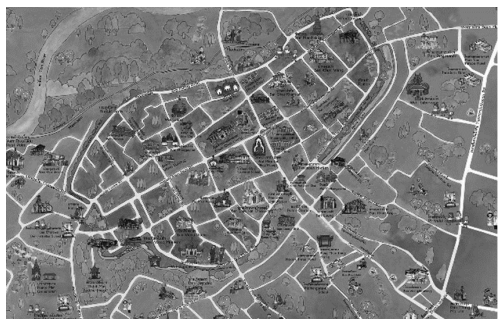
รูปที่ 7 ลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรมที่ปล่อยทิ้งร้างในพื้นที่เมืองเก่าแพร่

2. ข้อเสนอแนะในการให้ข้อมูลเส้นทางจักรยาน เพื่อสร้างความน่าสนใจในการเดินทางออกมาในรูปแบบของการออกแบบป้ายบอกทางสร้างสัญลักษณ์บนตำแหน่งของเส้นทางตามระยะของแนวเส้นทางถนนเจริญเมือง ถึงถนนรอบ

เมือง และถนนพระร่วงหรือกล่าวได้ว่าเป็นเส้นทางที่มีศักยภาพในการเข้าถึงมากที่สุดสร้างแรงดึงดูดให้มีความน่าสนใจโดยการสร้างเรื่องราวบนป้ายบอกทางให้เชื่อมโยงไปสู่พื้นที่ย่านการค้าเก่าบนถนนเจริญเมือง และชุมชนภายในพื้นที่เขตเมืองเก่า ส่งเสริมร้านค้าที่เหมาะสมให้เกิดขึ้นในพื้นที่ เช่น ร้านของที่ระลึก ร้านอาหารพื้นถิ่น ทั้งนี้ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการใช้เส้นทางจักรยานให้มีความน่าสนใจ

3. ข้อเสนอแนะในการประยุกต์นำผลการวิเคราะห์จากโปรแกรม Space Syntax และข้อมูลการสนทนากลุ่มมาเชื่อมต่อกับองค์ประกอบของพื้นที่ นำมาปรับปรุงส่งเสริมศักยภาพด้านการท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบมากขึ้น โดยการเสนอแนะการใช้เส้นทางเริ่มต้นที่ตำแหน่งบริเวณถนนเจริญเมือง จุดซึ่งเป็นย่านการค้าเก่าที่มีความน่าสนใจในพื้นที่ เพื่อเชื่อมโยงไปยังพื้นที่ชุมชนค้าขายเก่า ผ่านถนนรอบเมืองและถนนพระร่วงที่มีพื้นที่โบราณสถานไม่ว่าจะเป็นแนวกำแพงเมืองเก่า คูน้ำเก่า บ้านไม้ที่มีเอกลักษณ์ดั้งเดิมทางสถาปัตยกรรม สู่การเชื่อมต่อถึงประตูเมืองเก่าที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการปั่นจักรยานชมเมืองเก่า อีกทั้งยังได้ศึกษาถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นเอกลักษณ์ภายในพื้นที่มากขึ้น

(ที่มา: ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นแพร่, 2560)

รูปที่ 8 ตำแหน่งสถานที่ท่องเที่ยวภายในพื้นที่ศึกษา

รายการอ้างอิง

- จุมล พูลภทธีวิน. (2542). *การจัดการความรู้แบบสนทนากลุ่ม*. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2561, จาก <http://www.research-system.siam.edu>.
- จุฬาดิสันต. (2548). *การวิเคราะห์โครงข่ายพื้นที่และการสัญจรเพื่อปรับปรุงผังแม่บททางกายภาพมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์*. วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธีรวิธ กล่อมแล้ว. (2552). *แนวทางการอนุรักษ์เรือนไม้พื้นถิ่นในเขตเทศบาลเมืองแพร่*. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2561 จาก <http://cmuir.cmu.ac.th/handle/6653943832/20624>.
- ศิริจรรยา ประพุดติกิจ. (2553). *การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวในอำเภอเมืองจังหวัดตราด เพื่อจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศ*. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2555). *โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าแพร่*. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2561, จาก www.onep.go.th/nced/wpcontent/uploads/2016/09/เมืองเก่าแพร่.pdf.
- Inskeep, E. (1999). *Tourism planning: An integrated and sustainable development approach*. New York: Van Nostrand Reinhold.

**ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก
ในย่านรัชดา-อโศก-พระราม 9**
**Factors Influencing the Change of High-Density Residential Land Use
in Ratchada-Asok-Rama 9 District**

พรพรรณ พานิชการ¹ และ ผศ.ดร. สุวดี ทองสุกปลั่ง หรรษาสุขสิน²

Pornpan Panichkarn¹ and Asst. Prof. Suwadee Thongsukplang Hansasooksin, Ph.D.²

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

E-mail: Point.kung@hotmail.com¹, tsuwadee@hotmail.com²

บทคัดย่อ

กรุงเทพฯ คือเมืองหลวงของประเทศไทยซึ่งเป็นศูนย์กลางความเจริญในทุกด้าน โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ หนึ่งในพื้นที่เศรษฐกิจที่มีความน่าสนใจ คือ ย่านรัชดา-อโศก-พระราม 9 ซึ่งกฎกระทรวงผังเมืองรวมกรุงเทพฯ ปี 2556 (ปรับปรุงครั้งที่ 3) ได้กำหนดให้เป็นพื้นที่สีน้ำตาล (ย.9) หรือที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นมากโดยสภาพการพัฒนาในปัจจุบันคือย่านธุรกิจที่มีการกระจุกตัวทั้งพาณิชยกรรม อาทิ เซ็นทรัลพระรามเก้า เอสพลานาดรัชดา ฟอรั่ม ทั้งยังมีการลงทุนสร้างที่อยู่อาศัยในแนวสูง แหล่งรวมสำนักงานของบริษัทที่มีชื่อเสียงต่าง ๆ รวมทั้งเป็นศูนย์กลางการเชื่อมต่อการเดินทางทางถนน และแนวโครงการรถไฟฟ้า ส่งผลให้ย่านมีแนวโน้มเป็นแหล่งเศรษฐกิจใจกลางเมืองแห่งใหม่ของกรุงเทพฯ ปัจจุบันย่านเติบโตไปอย่างรวดเร็ว เกิดความต้องการที่อยู่อาศัยใกล้แหล่งงาน โครงการการลงทุนของภาคเอกชนในพื้นที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของย่านเพื่อรองรับการเติบโตดังกล่าว บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของย่านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ซึ่งเริ่มมีการประกาศใช้ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร ฉบับที่ 1 จนถึงปัจจุบัน โดยการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง การสังเกตการณ์ การสอบถาม และการสัมภาษณ์ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการศึกษาและการวิเคราะห์ ผลการศึกษาสามารถนำมาประยุกต์เพื่อเสนอแนะมาตรการทางผังเมืองเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของย่านในอนาคต ดังนั้น การวิจัยนี้จึงมีการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นมากในย่านรัชดา-อโศก-พระราม 9 เพื่อทราบถึงแนวโน้มและปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต

คำสำคัญ: ย่านรัชดา-อโศก-พระราม 9 ที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก การใช้ประโยชน์ที่ดิน

Abstract

Bangkok is the capital city of Thailand, well-accepted as a center of prosperity especially the economic one. One of the interesting business districts is Ratchada-Asok-Rama 9, where the Ministerial Regulation on Bangkok Comprehensive Plan No.4 B.E. 2556 specified such

an area as a brown zone (ย.9) suitable for high-density residential land use. At present, the district becomes a zone of retail and business agglomeration; such as the Central Rama 9, the Esplanade and the Fortune Town. High-rise residential projects and office buildings of famous headquarters are intensely developed. The district is also an accessible transportation hub, where road and rail networks are provided. As a result, Ratchada-Asok-Rama 9 district has become a new CBD or economic hub of Bangkok. This paper aims to study factors influencing land use changes since 1992, the time when the first Ministerial Regulation on Bangkok Comprehensive Plan was enacted. The researching tools consists of site survey, questionnaire, and interview. The results of the study can be applied as guidelines for land use planning that can support future development.

Keywords: Ratchada-Asok-Rama 9, High-density Residential, Land Use

1. บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

เมืองเป็นพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานของประชากรอย่างหนาแน่น เป็นศูนย์กลางที่มีการรวมตัวของกิจกรรมที่สำคัญต่าง ๆ จากการพัฒนาและการก่อตัวของเมือง พบว่า ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในเมืองที่มีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของความต่างทางด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ประชากร และวัฒนธรรม กรุงเทพมหานครเป็นเมืองหลวงของประเทศไทยซึ่งเป็นศูนย์กลางความเจริญในทุกด้าน ทั้งการเป็นศูนย์กลางการปกครอง การคมนาคมขนส่ง การศึกษา การท่องเที่ยว การค้า โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจซึ่งมีการเติบโตอย่างรวดเร็ว โดยหนึ่งในพื้นที่เศรษฐกิจที่มีความน่าสนใจคือย่านรัชดา-อโศก-พระราม 9 ในอดีตย่านนี้เป็นเพียงพื้นที่ชานเมืองและมีการทำเกษตรกรรมมาก่อน แต่จากการขยายตัวอย่างต่อเนื่องของเมืองชั้นใน แนวโน้มประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับความต้องการที่อยู่อาศัย

จึงมีการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในย่านและการพัฒนาพื้นที่ในแนวตั้งทำให้เมืองเกิดการขยายตัว จากข้อมูลทางสถิติของสำนักผังเมืองกรุงเทพมหานครพบว่ากรุงเทพมหานครมีการขยายตัวของพื้นที่เมืองอย่างรวดเร็วตามสถานการณ์การเติบโตของเศรษฐกิจ โดยเพิ่มขึ้นจาก 585.54 ตารางกิโลเมตร ใน พ.ศ. 2538 เป็น 672.32 ตารางกิโลเมตร ใน พ.ศ. 2543 โดยอาศัยการเชื่อมโยงโครงข่ายถนนสายหลักเป็นปัจจัยสำคัญของการขยายพื้นที่พัฒนาเมือง ใน พ.ศ. 2552 พื้นที่พัฒนาเมืองขยายตัวเพิ่มขึ้นเป็น 834.37 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณร้อยละ 53.22 ของพื้นที่กรุงเทพฯ คิดเป็นการขยายตัวของพื้นที่เมืองในระหว่าง พ.ศ. 2543-2552 เท่ากับร้อยละ 2.41 ต่อปี โดยเฉพาะรอบพื้นที่จุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรและผลจากการสร้างวงแหวนรัชดาภิเษกใน พ.ศ. 2519 ทำให้ย่านรัชดา-อโศก-พระราม 9 เกิดการเจริญเติบโตขึ้นอย่างมาก ซึ่งกฎกระทรวงผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2556 (ปรับปรุงครั้งที่ 3) ได้กำหนดให้ย่านรัชดา-อโศก-พระราม 9 เป็นพื้นที่

สีน้ำตาล (ย.9) หรือที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก ปัจจุบันมีนโยบายในการพัฒนาพื้นที่ทั้งของภาครัฐและภาคเอกชน จากการพัฒนาพื้นที่เป็นย่านธุรกิจที่มีการกระจุกตัวของห้างสรรพสินค้า อาทิ เซ็นทรัลพระราม 9 เอสพลานาด รัชดา ฟอรั่ม เป็นต้น และเป็นแหล่งรวมของอาคารสำนักงานของบริษัทที่มีชื่อเสียงต่าง ๆ รวมทั้งเป็นศูนย์กลางการเชื่อมต่อการเดินทางทั้งถนนสายหลัก สายรอง ได้แก่ ถนนสุขุมวิท ถนนอโศก ถนนดินแดง ถนนพระราม 9 วิทยาดิ-รังสิต ตลอดจนทางด่วนพิเศษ แนวโครงการรถไฟฟ้ามหานครสายแรก คือ สายเฉลิมรัชมงคล จากหัวลำโพง-บางซื่อ ซึ่งจากข้อมูลของการรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2557 มีผู้โดยสารใช้บริการรถไฟฟ้า MRT เฉลี่ยประมาณ 250,000 คนต่อวันมีอัตราการเพิ่มขึ้นของปริมาณผู้โดยสารเฉลี่ยประมาณ 3-8% ต่อปี ส่งผลให้ราคาอสังหาริมทรัพย์ในย่านรัชดาภิเษกซึ่งครอบคลุมช่วงถนน รัชดา-พระราม 9 รัชดา-สุทธิสาร และรัชดา-ลาดพร้าวในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา มีราคาสูงเฉลี่ยอยู่ที่ 9.3% ต่อปี จากราคาเฉลี่ย 86,900 บาท ต่อ ตารางเมตรในปี 2556 เป็น 116,000 บาท ต่อ ตารางเมตรในปี 2560 ปัจจุบันย่านรัชดา-อโศก-พระราม 9 เติบโตไปอย่างรวดเร็วเกิดการลงทุนการจ้างงานเศรษฐกิจเมืองเปลี่ยนไปจากเดิม เกิดความต้องการที่อยู่อาศัยใกล้แหล่งงาน โครงการการลงทุนของภาคเอกชนในพื้นที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของย่านเพื่อรองรับการเติบโตดังกล่าว ดังนั้นการวิจัยนี้จึงมีการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นมากในย่านรัชดา-อโศก-พระราม 9 เพื่อทราบถึงแนวโน้มและปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต

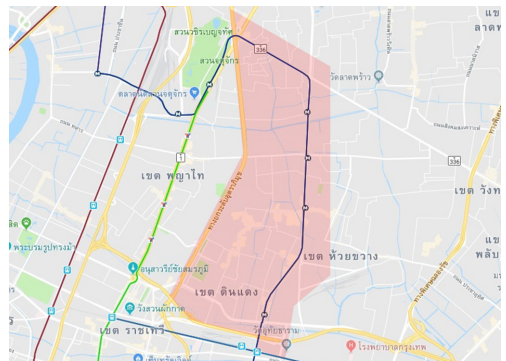
1.2 คำถามการวิจัย

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของย่านรัชดา-อโศก-พระราม 9 ได้แก่อะไรบ้าง

1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของย่านรัชดา - อโศก - พระราม 9

1.4 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

(ที่มา : Google map, 2561)

รูปที่ 1 แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษาครอบคลุมเขต 3 เขต คือ เขตดินแดง เขตห้วยขวาง และเขตจตุจักร ทิศเหนือขนานกับถนนลาดพร้าวในระยะ 500 เมตร เขตจตุจักร ทิศตะวันออกขนานกับถนนรัชดาภิเษกในระยะ 500 เมตร ทิศตะวันตกติดต่อกับถนนวิทยาดิ-รังสิต ทิศใต้ติดต่อกับคลองสามเสน

1.5 วิธีการดำเนินการศึกษา

- 1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกฎหมายและนโยบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- 2) การเก็บรวบรวมข้อมูล
  - การเก็บรวบรวมข้อมูลทางทุติยภูมิ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสภาพพื้นที่ทางกายภาพ

เศรษฐกิจ สังคม ข้อมูลประวัติความเป็นมาของพื้นที่ โดยมีการเก็บรวบรวมเอกสารจากหน่วยงานราชการ เอกชน และข้อมูลเอกสารจากแหล่งต่าง ๆ

- การเก็บรวบรวมข้อมูลทางปฐมภูมิ จากการสังเกตการณ์ การสอบถาม และการสัมภาษณ์ ข้อมูลที่ได้มาใช้ในการวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป Statistical Package the Social Science (SPSS) เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์สถิติ

3) การวิเคราะห์ข้อมูล ศึกษาลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมเพื่อหากิจกรรมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่โดยอาศัยข้อมูลทางทฤษฎีภูมิและปฐมภูมิจากการสังเกตการณ์ แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ เพื่อทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของย่าน

4) สรุปผลการวิจัยและเสนอแนะมาตรการทางผังเมืองเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของย่านในอนาคต

2. แนวคิดทฤษฎี ที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับการใช้ที่ดินในเมือง

นุชจรี ท้าวไทยชนะ (อ้างถึงใน อภิวิฐิ นุญทวีเลิศ, 2558) ได้กล่าวถึง การใช้ประโยชน์ที่ดินในเมืองว่า กิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของความแตกต่างทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ทำให้รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินไม่ว่าจะเป็นเรื่องการกำหนดทำเลที่ตั้ง การกำหนดขนาดของพื้นที่ และประเภทของการใช้ประโยชน์ที่ดินมีความหลากหลายไปตามประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินนั้นๆ เช่น การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อพาณิชยกรรม การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เป็นต้น ซึ่งสามารถสรุป

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินในเมือง ดังนี้

1) ทางด้านธรรมชาติ เช่น ลักษณะทางภูมิประเทศ แม่น้ำ แตกต่างกันไปตามส่วนต่าง ๆ ของเมือง

2) ราคาที่ดิน มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ที่ดินด้านพาณิชยกรรม รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินจึงมีความเข้มข้นสูงสุดบริเวณศูนย์กลางเมืองและบริเวณจุดตัดของถนนเนื่องจาก มีความสะดวกต่อการเข้าออกเมืองที่ดินที่อยู่ใกล้ถนนจะมีราคาสูงกว่าที่ดินที่อยู่ห่างออกไป

3) รูปแบบคมนาคม เมื่อพื้นที่มีโครงข่ายคมนาคมที่สะดวกขึ้น มีการตัดถนนใหม่ ย่อมก่อให้เกิดการเก็งกำไรราคาที่ดินเกิดการใช้ประโยชน์พื้นที่จนเมืองขยายตัวไปตามโครงข่ายคมนาคม ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินจากกิจกรรมหนึ่งไปสู่อีกกิจกรรมหนึ่งอย่างเห็นได้ชัด

4) ลักษณะสังคมวัฒนธรรมเนื่องจากภายในเมืองจะมีประชากรอาศัยอยู่กันอย่างหนาแน่น อีกทั้งมีความเชื่อ ค่านิยม และความพอใจเข้ามามีเกี่ยวข้อง จึงทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินเกาะกลุ่มกันตามเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรม

5) นโยบายของรัฐ โดยเฉพาะนโยบายการพัฒนาเมืองที่เน้นการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ จึงส่งผลต่อการกำหนดโซนการใช้ประโยชน์จากที่ดินประเภทต่างๆ และข้อกำหนดทางผังเมือง โดยอาจไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง เนื่องจากการพัฒนาพื้นที่ของภาคเอกชนเป็นไปอย่างรวดเร็วกว่าแผนนโยบายการใช้ประโยชน์ที่ดิน อีกทั้งกฎหมายกับการบังคับใช้ยังไม่ครอบคลุม ขาดความเข้มงวดในการปฏิบัติทำให้การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภท

ต่าง ๆ ภายในเมืองปะปนอยู่ในพื้นที่เดียวกัน

นอกจากนี้ ลักษณะ สัมมานิธิ (อ้างถึงใน ชูเกียรติ นุราช, 2553) ได้อธิบายการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตเมืองเอาไว้ใน 4 หมวด ดังนี้

1) การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย การใช้ที่ดินในเขตชุมชนเมืองมักเป็นที่ดินประเภทเพื่อการอยู่อาศัยมากที่สุด มีการกระจายตัวอยู่ทั่วไปบริเวณใจกลางเมืองมักเป็นที่อยู่อาศัยหนาแน่นมากถัดออกมาจากบริเวณใจกลางเมืองไปถึงบริเวณชานเมืองมักเป็นที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง และหนาแน่นน้อย ซึ่งการใช้ที่ดินประเภทนี้โดยทั่วไปมักจะมีสัดส่วนประมาณร้อยละ 40 – 50 ของพื้นที่เมือง โดยการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยสามารถแบ่งได้ ดังนี้

(1) ที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก หรือพาณิชยกรรมและที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก ซึ่งมักจะอยู่บริเวณศูนย์กลางเมือง (city core)

(2) ที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง การใช้ที่ดินมักจะเป็นบริเวณที่อยู่อาศัยประเภทบ้านเรือน ได้แก่ บ้านเดี่ยว บ้านแฝด บ้านแถว หอพัก อาคารชุด ที่มีความสูงไม่ควรเกิน 5 ชั้น และอยู่ในบริเวณที่มีสภาพแวดล้อมรวมทั้งทิศทางลมที่ดี

(3) ที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย มีการใช้ที่ดินเป็นบริเวณที่อยู่อาศัยเบาบาง ส่วนใหญ่มักจะเป็นบ้านเดี่ยว บ้านแฝด และมีความสูงประมาณ 1-2 ชั้น

(4) ที่ดินอนุรักษ์เพื่อการอยู่อาศัย การใช้ที่ดินประเภทนี้มักมีวัตถุประสงค์เพื่อมิให้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินไปเป็นอย่างอื่น หรือเพื่อเป็นการเคารพต่อสถานที่สำคัญ เช่น ศาสนา สถานอันศักดิ์สิทธิ์ มักถูกกำหนดให้มีการใช้ที่ดินเพื่อสร้างบ้านพักอาศัยเท่านั้น

2) การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อพาณิชยกรรม การใช้ที่ดินประเภทนี้ได้แก่ ร้านค้าและการบริการต่าง ๆ มักจะตั้งอยู่ใจกลางเมือง ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของการใช้ประโยชน์ที่ดินในเมือง เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีการใช้ที่ดินเข้มข้น เฉลี่ยประมาณร้อยละ 2- 5 ของพื้นที่ภายในเมือง โดยการใช้ประโยชน์ที่ดิน

3) การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอนุรักษ์ และพักผ่อนหย่อนใจ ได้แก่ ประเภทที่โล่งเพื่อนันทนาการและการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมประเภทชนบทและเกษตรกรรม ประเภทอนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรม ประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทย และประเภทที่โล่งเพื่อนันทนาการและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและการประมง

4) การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการบริการสาธารณะ ได้แก่ สถาบันราชการ สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา และการสาธารณสุข

ในการวิจัยนี้ มีการใช้แนวความคิดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้ที่ดินในเมือง โดยการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินมาประกอบการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงย่านรัชดา-อโศก – พระราม 9

3. ระเบียบวิธีวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่

- การสังเกตการณ์ ลักษณะทางกายภาพของย่าน โดยการสังเกตและการถ่ายภาพ
- การใช้แบบสอบถาม สามารถแบ่งแบบสอบถามออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มผู้ตอบแบบสอบถาม

ส่วนที่ 2 ข้อมูลด้านกายภาพเศรษฐกิจสังคม

ส่วนที่ 3 ความคิดเห็นต่อปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของย่านรัชดา-อโศก-พระราม 9

- การสัมภาษณ์ เพื่อทราบถึงทิศทางการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของย่านโดยการสัมภาษณ์ตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร กรมโยธาธิการและผังเมือง สำนักงานเขตห้วยขวาง สำนักงานเขตดินแดงสำนักงานเขตจตุจักรและการรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทย

4. สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

ในอดีตเขตดินแดงและเขตห้วยขวางเป็นพื้นที่ว่างและท้องทุ่ง มีการทำเกษตรกรรมและถูกใช้เป็นสถานที่เก็บกองขยะมูลฝอย ต่อมา มีการพัฒนาสาธารณูปโภค ระบบคมนาคม ทำให้เมืองแผ่ขยายตัวออกไปรอบนอก จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นเกิดความต้องการใช้พื้นที่จากเดิมมีสภาพพื้นที่มีการตั้งถิ่นฐานของผู้มีรายได้ปานกลาง แต่เมื่อมีการขยายตัวของประชากรส่งผลให้ที่ดินมีราคาสูง ซึ่งปัจจุบันเป็นย่านที่พักอาศัยของการเคหะบ้านจัดสรร รวมทั้งธุรกิจการค้าและบริการ จากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานระบบคมนาคมที่เข้าถึงสะดวก ส่งผลให้มีการพัฒนาที่พักอาศัยจากแนวราบมาเป็นที่พักอาศัยในแนวสูง ส่งผลให้ภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทในการเข้ามาลงทุนพัฒนาที่อยู่อาศัยและแหล่งงานในบริเวณพื้นที่ดังกล่าว สอดคล้องกับข้อกำหนดผังเมืองซึ่งเป็นพื้นที่อยู่อาศัยหนาแน่นมากแต่การเติบโตอย่างรวดเร็วส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เปลี่ยนแปลงไปของย่าน

ตารางที่ 1 แสดงสัดส่วนการใช้ที่ดิน

ประเภทการใช้ที่ดิน	พ.ศ. 2552		พ.ศ. 2558	
	ไร่	ร้อยละ	ไร่	ร้อยละ
ที่อยู่อาศัย	16,387	46.58	17,004	47.37
พาณิชยกรรม	4,310	12.25	4,968	13.84
อุตสาหกรรม	629	1.79	353	0.98
สถาบันราชการ สาธารณูปการ	3,631	10.32	3,480	9.69
สถาบันการศึกษา	2,165	6.15	1,681	4.68
สถาบันศาสนา	122	0.35	122	0.34
นันทนาการ	753	2.14	1,689	4.71
อื่น ๆ	7,187	20.43	6,600	18.39

ที่มา: สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร, 2561

การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของย่านรัชดา- อโศก-พระราม 9 ในปี พ.ศ. 2552-2558 พบว่า พื้นที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้นคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 1.7 พื้นที่พาณิชยกรรม เพิ่มขึ้นร้อยละ 12.98 พื้นที่อุตสาหกรรมลดลง 44.69 สถาบันราชการลดลง 6.1 สถาบันการศึกษา 23.9 ศาสนา 2.86 เป็นต้น การใช้ที่ดินของย่านรัชดา-อโศก-พระราม 9 ปี พ.ศ. 2552 การใช้ที่ดินเพื่ออยู่อาศัยมีสัดส่วนสูงที่สุด คือ 16,387 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 47 ของพื้นที่เขต พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ในการปลูกสร้างอาคารจนเกือบเต็มพื้นที่ การใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยพาณิชยกรรม สถาบันราชการ วัดและสถานศึกษามีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากอาคารในแนวราบมาเป็นอาคารในแนวสูงประเภทสำนักงานและที่พักอาศัยเนื่องจากข้อจำกัดที่ดินที่มีพื้นที่ว่างเปล่าเหลือน้อยประกอบกับที่ดินมีราคาสูงขึ้นที่อยู่อาศัยประเภทคอนโดมิเนียมและอาคารสำนักงานจึงมีการกระจายตัวตามแนวถนนสายหลักและถนนสายรอง ที่มีการให้บริการของระบบขนส่งสาธารณะและสาธารณูปโภค

ระบบคมนาคม

- ถนนสายหลัก ได้แก่ ถนนวิภาวดีรังสิต ถนนรัชดาภิเษก ถนนลาดพร้าว ถนนพระราม 9 เป็นต้นถนนสายรอง ได้แก่ ถนนประชาสงเคราะห์ ถนนมิตรไมตรี ถนนประชาอุทิศ ถนนสุทธิสาร วินิจฉัย เป็นต้น

- โครงการรถไฟฟ้ามหานคร มีเส้นทางของระบบอยู่ในแนวถนนรัชดาภิเษก มีสถานีภายในพื้นที่ ได้แก่ ลาดพร้าว รัชดาภิเษก สุทธิสาร ห้วยขวาง ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย และพระราม 9 ส่งผลต่อการพัฒนาพื้นที่ตามแนวเส้นทางคมนาคม ความสะดวกในการเข้าถึงพื้นที่ ความเจริญทางเศรษฐกิจและความหนาแน่นของคอนโดมิเนียมตามแนวรถไฟฟ้า

ลักษณะของอาคาร

อาคารส่วนใหญ่มีความสูงมากขึ้น รูปแบบการอยู่อาศัยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งอาคารที่พักอาศัยเริ่มมีอาคารสำนักงานและห้างสรรพสินค้าเกิดขึ้น

ตารางที่ 2 แสดงช่วงเวลาการเกิดปัจจัยและความสัมพันธ์ต่อย่าน

ช่วงเวลา	ปัจจัย	ความสัมพันธ์
พ.ศ.2519	กายภาพ	มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ระบบคมนาคมขนส่งมีความสะดวกในการเข้าถึง
พ.ศ. 2535	สังคม	จำนวนประชากรในพื้นที่มีแนวโน้มสูงขึ้น รวมทั้งกลุ่มแรงงานและนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่
พ.ศ.2540	เศรษฐกิจ	มีการลงทุนทางด้านเศรษฐกิจ การค้าและการบริการ
พ.ศ.2547-ปัจจุบัน	นโยบาย	นโยบาย แผนพัฒนาส่งผลให้เมืองเติบโต มีความพร้อมในทุกด้านรวมทั้งเกิดการลงทุนเพิ่มขึ้นในพื้นที่

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2561)

5. การวิเคราะห์และผลการศึกษา

ผลจากวิจัยมาจากการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ การสังเกตการณ์ลักษณะทั่วไป กิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ ในการรวบรวมความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน การเปลี่ยนแปลงของย่านทัศนคติต่อปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงย่านนำมาประกอบการวิเคราะห์และสรุปผลการศึกษา ในการอธิบายถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นมากในย่านรัชดา-อโศก-พระราม 9 สามารถแบ่งปัจจัยได้ดังนี้

1) ปัจจัยทางด้านกายภาพ ประกอบด้วย ปัจจัย

(1) ปัจจัยความสะดวกในการเข้าถึงพื้นที่ จากสภาพที่ตั้งของย่านที่มีศักยภาพในการเข้าถึง มีสถานีที่สำคัญ สถาบันการศึกษา สถาบันราชการ และแหล่งพาณิชยกรรม ที่มีความเชื่อมโยงกันด้วยระบบคมนาคมขนส่งในพื้นที่ทั้งทางถนนและทางราง

(2) ปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และเส้นทางคมนาคม ส่งผลให้ความเจริญต่าง ๆ เข้ามาในพื้นที่ ทั้งการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การค้าบริการ และแหล่งงาน เป็นต้น

(3) ปัจจัยการขยายตัวและพัฒนาที่อยู่อาศัยพบว่าการพัฒนาที่อยู่อาศัยในย่านมีแนวโน้มสูงขึ้นสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงย่าน เกิดจากความต้องการของผู้อยู่อาศัยที่มีรายได้สูงขึ้น ต้องการที่พักใกล้แหล่งงานเพื่ออำนวยความสะดวกเดินทาง ประหยัดค่าใช้จ่าย หลีกเลี่ยงการจราจรติดขัด และอยู่ใกล้แหล่งพาณิชยกรรม

2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วยปัจจัย

(1) ปัจจัยด้านราคาที่ดิน

เมื่อมีการพัฒนาเส้นทางคมนาคม ทำให้ที่ดินบริเวณถนนสายหลักและแนวเส้นทางรถไฟฟ้ามีราคาสูงขึ้น ปัจจุบันราคาประเมินที่ดินจากกรมธนารักษ์ พ.ศ. 2559 – 2562 ถนนรัชดาภิเษกมีราคาประเมินอยู่ที่ตารางวาละ 350,000 – 450,000 ถนนพระราม 9 200,000 – 300,000 ถนนดินแดง 250,000 ถนนวิภาวดีรังสิต 220,000 เป็นต้น จากราคาที่ดินที่มีราคาสูงจึงเกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างคุ้มค่า มีการก่อสร้างอาคารในแนวสูง การประกอบกิจการการค้า เพื่อให้เหมาะสมกับการลงทุน

(2) ปัจจัยกิจกรรมทางเศรษฐกิจ มีความเชื่อมโยงกับปัจจัยอื่น ๆ จากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่จากพื้นที่เกษตรกรรม เป็นที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรมมากขึ้นจากในอดีต จากโครงการการลงทุน กิจกรรมทางเศรษฐกิจกระจายตัวอยู่ในย่านทั้ง ร้านอาหาร สถานบันเทิง โรงแรมและอาคารสำนักงาน

3) ปัจจัยด้านสังคม ประกอบด้วยปัจจัย

(1) ปัจจัยจำนวนประชากรในพื้นที่ การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรทั้งจากโดยธรรมชาติและการอพยพเข้ามา ส่งผลให้เกิดความต้องการที่อยู่อาศัย เกิดการลงทุนด้านเศรษฐกิจเพื่อรองรับประชากรในพื้นที่

(2) ปัจจัยด้านนโยบาย แผนพัฒนา และโครงการมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทำให้ย่านมีการพัฒนาขึ้น มีการลงทุนจากภาคเอกชน ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง

6. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นมากในย่านรัชดา-อโศก-พระราม 9 จากการศึกษาสภาพทั่วไปของพื้นที่ทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม

และประชากร พบว่า บทบาทของย่านมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงจากที่พักอาศัยแนวราบเป็นที่พักอาศัยแนวตั้ง รวมถึงการเป็นแหล่งพาณิชยกรรม และแหล่งงานตามแนวเส้นทางรถไฟฟ้าตามแนวถนนเส้นหลักการพัฒนาในรูปแบบเส้นทางคมนาคมที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นการเพิ่มศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่ ปัจจัยทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดิน ได้แก่ 1) ปัจจัยความสะดวกในการเข้าถึงพื้นที่ 2) ปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐาน 3) ปัจจัยการขยายตัวและพัฒนาที่อยู่อาศัย 4) ปัจจัยด้านราคาที่ดิน 5) ปัจจัยกิจกรรมทางเศรษฐกิจ 6) ปัจจัยจำนวนประชากรในพื้นที่ และ 7) ปัจจัยนโยบาย

รายการอ้างอิง

- เจนการ เจนการกิจ. (2547). *ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเพื่อพาณิชยกรรมในย่านสุขุมวิท*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ฉัตรชัย พงษ์ประยูร. (2536). *การตั้งถิ่นฐานมนุษย์ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ชูเกียรตินุราช. (2553). *โครงสร้างของเมืองบริเวณพื้นที่ต่อเนื่องระหว่างกรุงเทพมหานครและสมุทรปราการ*. วิทยานิพนธ์การผังเมือง มหาบัณฑิต, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. สรรเพชญ์ นนทภักดี. (2539). *วิวัฒนาการที่อยู่อาศัยแบบบางเบาไปสู่แบบหนาแน่นในแขวงคลองเตย เขตคลองเตย กรุงเทพฯมหานคร*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- เสนห์ ญาณสาร. (2551). *ภูมิศาสตร์เมือง*.
เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่.
- สำนักผังเมือง. (2561). *ผังเมืองรวมกรุงเทพ
มหานคร 2556*. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 เมษายน
2560 จาก [http://cpd.bangkok.go.th:90/
web2/NEWCPD2556_2/guide.html](http://cpd.bangkok.go.th:90/web2/NEWCPD2556_2/guide.html).
- สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
(2544). *รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการ
จัดทำแผนผังพัฒนาเขตกรุงเทพมหานคร:
เขตห้วยขวาง (พิมพ์ครั้งที่ 1)*. กรุงเทพฯ-
มหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อภิวุฒิ บุญทวีเลิศ. (2556). *ปัจจัยที่มีผลต่อการ
เปลี่ยนแปลงเทศบาลนครพิษณุโลก
จังหวัดพิษณุโลก ช่วงปี พ.ศ. 2530-2555*.
วิทยานิพนธ์การผังเมืองบัณฑิต คณะสถา-
ปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.

วิวัฒนาการของความเป็นเมืองและรูปแบบสัณฐานเมือง ในเขตพื้นที่เมืองจะเช็งเทรา จังหวัดจะเช็งเทรา ประเทศไทย Evolution of Urbanization and their Urban Morphology Patterns in the City Area of Chachoengsao, Thailand

ธนา สุพรรณชนะบุรี¹, ผศ.ดร. มานัส ศรีวณิช² และ ดร. จุลวดี สันทัด³

Thanada Supunchanaburi¹, Asst. Prof. Manat Srivanit² and Chulawadee Santad, Ph.D.³

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

E-mail: thanada.sp@gmail.com¹, s.manat@gmail.com², chulawadee@ap.tu.ac.th³

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางด้านกายภาพของเมืองมีผลมาจากการเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม จังหวัดจะเช็งเทราซึ่งเป็นพื้นที่โครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณเขตเทศบาลเมืองจะเช็งเทราที่มีวิวัฒนาการของความเป็นเมืองแต่เดิมตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำบางปะกงมีการเปลี่ยนแปลงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงเนื่องมาจากโครงข่ายสัญญา งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะทางกายภาพ และโครงสร้างเชิงสัณฐานของเทศบาลเมืองจะเช็งเทรา โดยเลือกใช้เครื่องมือ Space Syntax ในการวิเคราะห์ลักษณะโครงสร้างเชิงสัณฐานของเมือง และเชื่อมโยงไปถึงลักษณะการใช้พื้นที่ ซึ่งผลการวิจัยแสดงค่าระดับความสัมพันธ์ด้านโครงสร้างเชิงสัณฐานของพื้นที่และลักษณะการใช้งานของพื้นที่ พบว่า การโครงข่ายถนนมีผลให้สัณฐานเมืองบริเวณริมแม่น้ำเปลี่ยนแปลงไปเป็นทางบกที่ใช้ถนนเป็นโครงข่ายสัญญาหลัก คือ ถนนเส้น 314 มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสัณฐานพื้นที่ศูนย์กลางใหม่ของการเกิดย่านชุมชนเมืองหนาแน่น และเกิดย่านพาณิชยกรรมที่มีการเข้าถึงพื้นที่ดีกว่าตามแนวถนนเดิม

คำสำคัญ: โครงสร้างเชิงสัณฐาน การวิเคราะห์สัณฐาน ค่าการเข้าถึงพื้นที่รวม ค่าการเข้าถึงพื้นที่เฉพาะ ค่าความเชื่อมต่อ ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจระบบ ค่าสัมประสิทธิ์ความผาน

Abstract

The rapid development in the present of economy and social increased the urbanization and expansion of city. Chachoengsao city has been designated for the development of the Eastern Economic Corridor. This research is a morphological spatial study. The purpose was to analyze urban morphological patterns and evaluate of Urbanization of Chacheongsao city area. Research methodology using of map analysis and Space Syntax to studies the effects of spatial and analyze the transformation of Chachoengsao city area. Research result find the development of road network has changed the water base spatial to be land base spatial with the road as main

transportation. At present, the transformation to land base transportation. The road 304 has effected to land use change into high density urban areas and new commercial centers along the main roads with high efficiency accessibility.

Keywords: Space Syntax, Global Integration, Local Integration, Connectivity, Intelligibility, Synergy

1. บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในปัจจุบันเมืองต่าง ๆ ในประเทศไทยมีการเติบโตขึ้นอย่างมาก ทำให้เกิดการมีวิวัฒนาการเป็นเมืองเกิดขึ้น จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นจังหวัดที่มีการเจริญเติบโตของเมืองและด้วยบทบาทความสำคัญของจังหวัดเป็นประตูทางผ่านในการเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปสู่ภาคตะวันออกและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมไปถึงแผนพัฒนาต่าง ๆ ที่จะส่งผลให้จังหวัดมีการวิวัฒนาการการเป็นเมืองเพิ่มขึ้น เช่น การสร้างทางหลวงสายสำคัญที่ตัดผ่านตัวเมืองฉะเชิงเทรา ประกอบด้วยทางหลวงหมายเลข 304 ทางหลวงหมายเลข 3200 ทางหลวงหมายเลข 314 และทางหลวงหมายเลข 315 และประกอบกับผลจากการเป็นเมืองที่เชื่อมโยงกับกรุงเทพมหานครตามแนวถนนสุขุมวิท (ทางหลวงหมายเลข 304) จนถึงเมืองฉะเชิงเทรา และการพัฒนาของพื้นที่โดยรอบเป็นย่านอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม ทำให้ยานพาหนะขนาดใหญ่ที่เดินทางระหว่างจังหวัดหรือภูมิภาคใช้เส้นทางเหล่านี้ผ่านตัวเมืองฉะเชิงเทรา

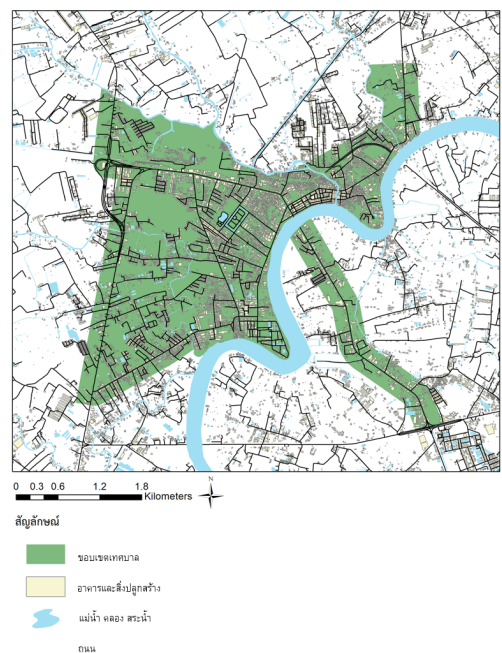
การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีผลต่อตัวเมืองในจังหวัดฉะเชิงเทราโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณเทศบาลเมืองจังหวัดฉะเชิงเทราที่มีการวิวัฒนาการตั้งแต่ริมแม่น้ำ บริเวณโดยรอบริมแม่น้ำ จนมีการวิวัฒนาการไปยังถนนหลัก

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาลักษณะทางกายภาพและโครงสร้างเชิงพื้นฐานของเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา มีพื้นที่ 12.76 ตารางกิโลเมตร สภาพพื้นที่ภายในเขตเทศบาลเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำบางปะกงไหลผ่านกลางเขตเทศบาล ดังตัวอย่างรูปที่ 1

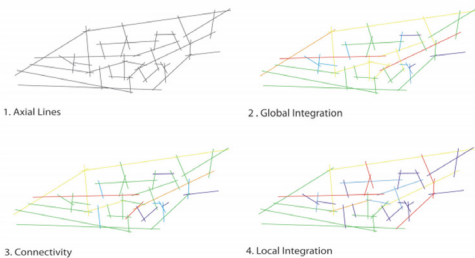

รูปที่ 1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

2. แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ทฤษฎี Space Syntax

Space Syntax เป็นชุดทฤษฎีและเทคนิคทางคอมพิวเตอร์ที่สามารถแสดงค่าระดับความสัมพันธ์ ระหว่าง “โครงสร้างเชิงสัณฐานของพื้นที่” กับ “ลักษณะและระดับความนิยมในการใช้งานของพื้นที่” (ไซศรี, 2005) โดยผลวิเคราะห์แสดงเป็นแผนที่โครงสร้างเชิงสัณฐานของเส้นสีต่างๆ แสดงศักยภาพการเข้าถึงของ ระบบโครงข่ายลำดับจากค่ามากไปหาน้อย ด้วยสีจากแดง ส้ม เขียว ฟ้ำ และน้ำเงิน โดยเส้น ที่มีศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่สูง (high integration value) มีแนวโน้มถูกสัญจรผ่านมาก เป็นเส้นสีแดง ดังตัวอย่างรูปที่ 2 มีความสัมพันธ์กับเส้นอื่นๆ ในระบบมาก (Turner, 2004) จากนั้นวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงสัณฐานพื้นที่ จากริมน้ำสู่ถนน จากแผนที่วิเคราะห์โครงสร้างเชิงสัณฐานในระดับเมือง (global integration map) ที่แสดงความสัมพันธ์ในภาพรวมระดับเมือง ซึ่งวัดได้ว่าเส้นเส้นหนึ่งที่เชื่อมเข้ากับเส้นอื่นๆ ในระบบมากน้อยเพียงใด โดยมากแผนที่วิเคราะห์โครงสร้างเชิงสัณฐานระดับเมือง เส้นเอกเขียลที่เป็นเส้นสำคัญ

(ที่มา: Hiller, 1996)

รูปที่ 2 ผลการวิเคราะห์โครงข่าย AxialLines, Global Integration, Connectivity, Local Integration

2.2 การวิเคราะห์ผลการคำนวณ Space Syntax

1) Global Integration หรือค่าการเข้าถึงพื้นที่รวมคือ ค่าที่แสดงความนิยมในการใช้งานรวมทั้งหมด ซึ่งจะคำนวณจากค่าเฉลี่ยระดับความลึก (n-depth) ของปริภูมิทั้งระบบ โดยค่าการเข้าถึงพื้นที่รวมนี้จะแสดงให้เห็นพื้นที่สาธารณะที่มีความสำคัญในระดับพื้นที่โดยรวมทั้งระบบ

2) Local Integration หรือค่าการเข้าถึงพื้นที่เฉพาะคือ ค่าแสดงความนิยมในการใช้งานของปริภูมิที่กำหนดให้คำนวณจากความลึกเพียง 3 ชั้น (3-depth)

3) Connectivity หรือค่าความเชื่อมต่อ เป็นค่าที่แสดงความเชื่อมต่อที่ปริภูมิหนึ่ง ๆ มีกับปริภูมิอื่นในระบบที่ความลึก 1 ชั้น

4) Intelligibility หรือค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจระบบ คือ ความยากง่ายในการทำความเข้าใจโครงสร้างและความสัมพันธ์ของระบบ

5) Synergy หรือค่าสัมประสิทธิ์ความผสมผสานคือค่าที่แสดงถึงความเป็นกลุ่มย่อยของกลุ่มปริภูมิที่เลือกมาศึกษา

3. สภาพทั่วไปพื้นที่ศึกษา

3.1 ระบบโครงสร้างพื้นฐานของเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราด้านการคมนาคมขนส่ง ระบบโครงสร้างพื้นฐานของเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราตั้งอยู่ใกล้กรุงเทพมหานครและยังเป็นประตูสู่พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจใหม่ ทำให้การพัฒนาโครงการบริการพื้นฐานด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการทั่วถึง ทำให้การเชื่อมโยงโครงข่ายเส้นทางคมนาคมจึงมีความสะดวก รวดเร็ว ทางรถยนต์ส่วนบุคคล ทางหลวงแผ่นดินที่สำคัญ (รูปที่ 3) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

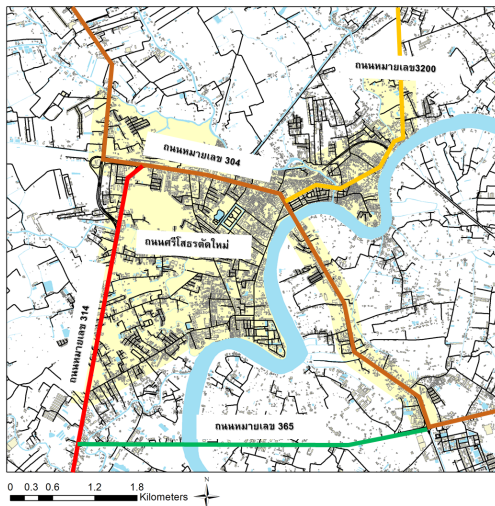

1) ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 304 มีความสำคัญในการเชื่อมโยง ระหว่างกรุงเทพมหานคร (ฝั่งตะวันออกเชิงเหนือ)-อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา-อำเภอบางคล้า-อำเภอพนมสารคาม

2) ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 314 (ฉะเชิงเทรา-บางปะกง) ซึ่งเป็นถนนที่ตัดจากอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา ไปบรรจบกับทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 3 และหมายเลข 34 ที่อำเภอบางปะกงผ่านพื้นที่อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา อำเภอบ้านโพธิ์และอำเภอบางปะกง

3) ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 365 เป็นถนนทางเลียบเมืองฉะเชิงเทราทางด้านเหนือ

4) ถนนหมายเลข 3200 (ฉะเชิงเทรา – บางน้ำเปรี้ยว) เส้นทางเชื่อมโยงระหว่างเมืองฉะเชิงเทรากับอำเภอบางน้ำเปรี้ยว

รูปที่ 3 ระบบโครงข่ายภายในเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา

3.2 วิวัฒนาการของเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา
วิวัฒนาการของเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ดังตัวอย่างรูปที่ 4

รูปที่ 4 วิวัฒนาการของเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา

ช่วงแรก(พ.ศ.2516)เทศบาลเมืองฉะเชิงเทราเป็นเมืองที่มีความเก่าแก่และเป็นเมืองที่มีความเป็นมาอย่างยาวนาน เมืองฉะเชิงเทราเกิดขึ้นจากบริเวณลุ่มน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์คือ แม่น้ำบางปะกงทำให้ผู้คนมีความผูกพันกับแหล่งน้ำมีการตั้งถิ่นฐานทำมาหากินบริเวณใกล้แหล่งน้ำและเนื่องจากสมัยก่อนนิยมการสัญจรทางน้ำในการติดต่อค้าขายและเดินทาง รวมไปถึงเป็นที่ตั้งของย่านการค้าเก่า ดังตัวอย่างรูปที่ 5 ช่วงที่ 2 (2540) เริ่มมีการตั้งถิ่นฐานขยายออกไปบริเวณถนน 304 ดังตัวอย่างรูปที่ 6

(ที่มา: www.oknation.nationtv.tv)
รูปที่ 5 การตั้งถิ่นฐานบริเวณริมน้ำ

รูปที่ 6 วิวัฒนาการของเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราช่วงที่ 2

ช่วงที่ 3 (2560 เป็นต้นไป) ในช่วงปัจจุบัน เทศบาลเมืองฉะเชิงเทราได้เปลี่ยนสภาพจากการคมนาคมทางน้ำมาเป็นการขนส่งทางบกอย่างเต็มรูปแบบทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ เนื่องจากการตัดถนนใหม่ทั้งทางหลวงแผ่นดินหลายเส้นทาง เช่น ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 314 และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3200 ที่ผ่านเข้ามาในเขตเทศบาลเมือง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน เช่น ที่อยู่อาศัย แหล่งพาณิชยกรรม เป็นต้น ดังตัวอย่างรูปที่ 7

รูปที่ 7 วิวัฒนาการของเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราช่วงที่ 3

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้แก่ การพัฒนาเมืองและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของพื้นที่ของพื้นที่การดำเนินการศึกษาเมืองต่างจังหวัดในประเทศไทย(Urban Development and the Socio-Spatial Transformation of Retail Areas :A Case Study of Provincial Towns in Thailand) โดย อาจารย์ ดร.จุฬวดี สันทัด (2013) ได้ศึกษาผลกระทบของกระแสโลกาภิวัตน์ต่อกระบวนการพัฒนาเมืองในบริบทของกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาผ่านมิติทางสังคมและกายภาพของพื้นที่ค้าขายในสามจังหวัด (อ่างทอง ฉะเชิงเทรา และ นครนายก) ในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา โดยผู้วิจัยใช้เครื่องมือ Space Syntax เป็นส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์ พบว่า มีการขยายตัวของกระจุกตัวของเมืองที่เกิดขึ้นมีนัยสำคัญต่อโครงสร้างของเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ศูนย์กลาง

เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวิถีชีวิตในเมืองมีการเปลี่ยนแปลง รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพเช่น การตัดถนนและการใช้ที่ดินในเขตเมือง

4. วิธีการดำเนินการศึกษา

1. ศึกษาทฤษฎีและแนวความคิดพื้นฐานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการศึกษา แนวความคิดที่เกี่ยวกับวิวัฒนาการและการตั้งถิ่นฐานของเมือง รูปแบบและการขยายตัวของเมืองรวมไปถึงลักษณะการตั้งฐานของเมืองจากเอกสารงานค้นคว้าวิจัย

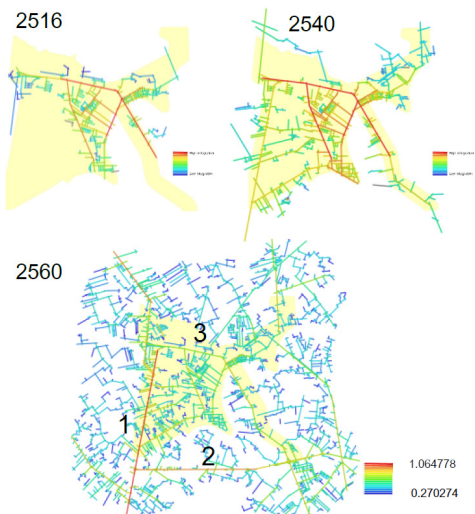
2. ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นที่เป็นข้อมูลจากการค้นคว้าวิจัยและเอกสารต่างๆ รวมทั้งสภาพและบทบาทปัจจุบันของพื้นที่เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา

3. การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ทำการศึกษาโดยใช้เครื่องมือ Space Syntax ในการแสดงค่าระดับความสัมพันธ์ โดยวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงฐานพื้นที่ศูนย์กลางการเป็นเมืองด้วยแบบจำลองเชิงพื้นที่

5. ผลการศึกษา

5.1 ค่าการเข้าถึงพื้นที่รวม(Global Integration)

ค่าการเข้าถึงพื้นที่รวม คือ ค่าที่แสดงค่านิยมในการใช้งานของปริภูมิในภาพรวม โดยค่าการเข้าถึงพื้นที่รวมมากที่สุดได้แก่ Index 1626 (1.075193) ที่ถนนหมายเลข 314 Index 1283 (1.0693945) ที่ถนนหมายเลข 365 (ถนนเลียบเมืองฉะเชิงเทรา) และ Index 944 (1.064778) ที่ถนนหมายเลข 304 ดังตัวอย่างรูปที่ 8

รูปที่ 8 ผลการคำนวณค่าGlobal Integration

5.2 ค่าการเข้าถึงพื้นที่เฉพาะ (Local Integration)

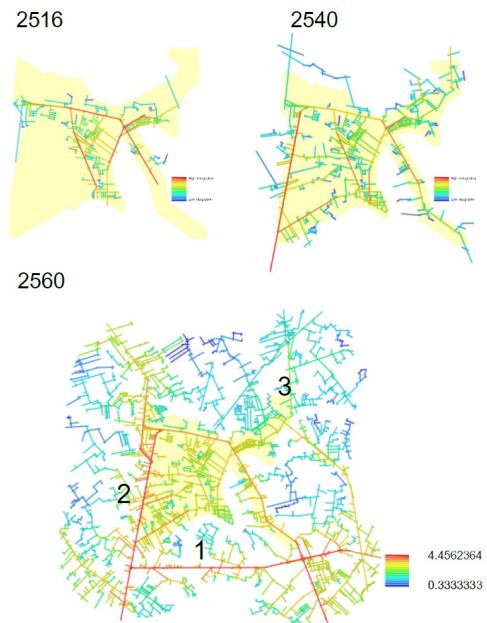
ค่าการเข้าถึงพื้นที่เฉพาะ คือ ค่าที่แสดงค่านิยมในการใช้งานของปริภูมิที่กำหนด ค่าการเข้าถึงพื้นที่เฉพาะได้แก่ Index 1283 (4.4562364) ที่ถนนหมายเลข 365 Index 1626 (3.9790018) ที่ถนนหมายเลข 314 และ Index 369 (3.9171772) ที่ถนนหมายเลข 3200 บางน้ำเปรี้ยว-ฉะเชิงเทรา ดังตัวอย่างรูปที่ 9

5.3 ค่าความเชื่อมต่อ (Connectivity)

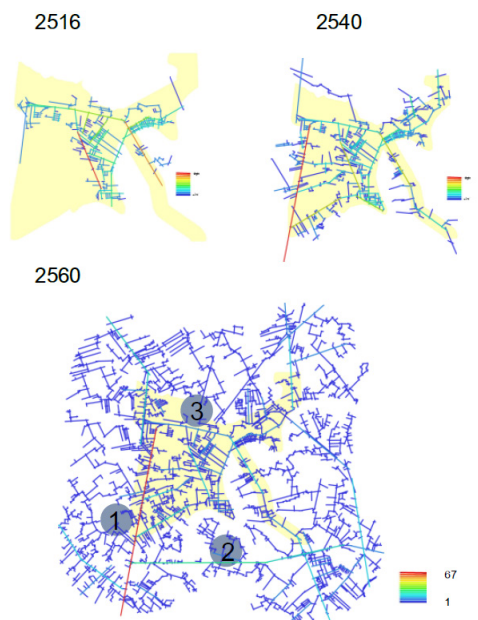
ค่าความเชื่อมต่อ (Connectivity) ได้แก่ Index 1283(67) ที่ถนนหมายเลข 314 Index 1626(28) ที่ถนนหมายเลข 365 และ Index 4(26) ที่ถนนหมายเลข 304 (ถนนสุวินทวงศ์) ดังตัวอย่างรูปที่ 10

5.4 สัมประสิทธิ์ความสามารถในการเข้าใจเมือง (Intelligibility)

โครงสร้างเชิงสัญญาณของระบบสัญญาณ มีค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการเข้าใจเมือง

รูปที่ 9 ผลการคำนวณค่า Local Integration ของทั้ง 3 ช่วงเวลา

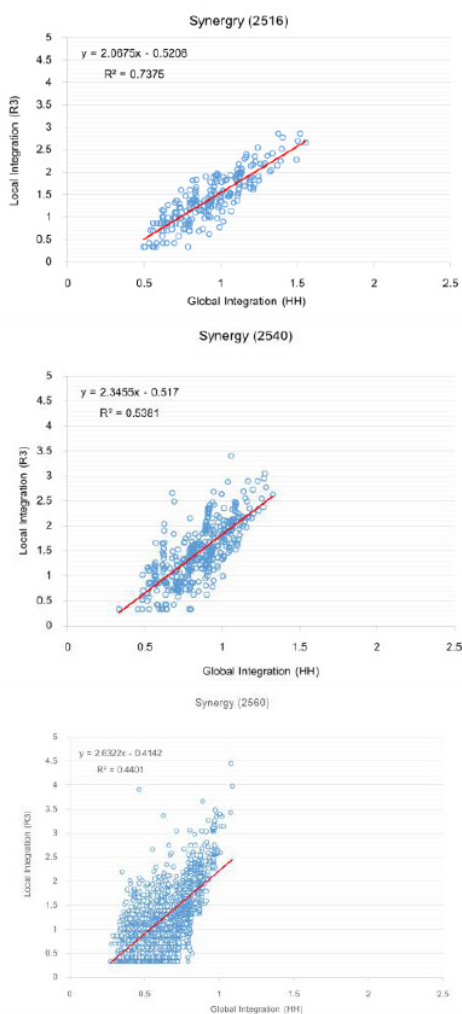
รูปที่ 10 ผลการคำนวณค่า Connectivity ของทั้ง 3 ช่วง

เท่ากับ 0.039031 เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับ การศึกษาสัมประสิทธิ์ความสามารถในการ เข้าใจเมืองของกรุงเทพมหานคร พบว่า เมือง ฉะเชิงเทรามีค่าน้อยกว่ากรุงเทพมหานครที่มี ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการเข้าใจเมือง เท่ากับ 0.1022 แสดงว่าบริเวณพื้นที่ศึกษามี ความเข้าใจยากและความคลอบคลุมน้อยกว่า เมืองที่นำมาเปรียบเทียบ

5.5 สัมประสิทธิ์ความผสาน (Synergy)

จากภาพโครงสร้างเชิงสัญญาณของระบบ สัญจร Synergy มีค่าเท่ากับ 0.420937 เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับกรุงเทพมหานครที่มีค่า สัมประสิทธิ์ความผสาน เท่ากับ 0.3298 พบว่า พื้นที่ศึกษามีระบบเส้นทางที่ดีกว่า ดังตัวอย่าง รูปที่ 11

ผลการวิเคราะห์ทำให้ทราบว่า การเป็นเมือง เชิงสัญญาณพื้นที่ของการตั้งถิ่นฐานโดยเฉพาะ อย่างยิ่งในบริเวณฝั่งแม่น้ำบางปะกง มีการ เปลี่ยนแปลงจากบริเวณริมแม่น้ำมาเป็นทางบก และเปลี่ยนแปลงศูนย์กลางพื้นที่ การเปลี่ยนแปลง การใช้ประโยชน์ที่ดินชุมชนมีผลต่อพื้นที่ระบบ ของการสัญจรทางบกจากแบบจำลองเชิงพื้นที่ Space Syntax ดังตารางที่ 1 ค่า Global integration หรือค่าการเข้าถึงพื้นที่รวมมีการลดลง แสดงให้เห็นว่าระดับความสำคัญของเส้นทางใน พื้นที่ที่มีการลดลง แต่ในขณะเดียวกันค่า Local Integration หรือค่าการเข้าถึงพื้นที่เฉพาะมีการ เพิ่มขึ้นแสดงให้เห็นว่าค่าความสำคัญของพื้นที่ เฉพาะเพิ่มขึ้นมีผลมาจากการตัดเส้นทางเพิ่มเติม ขึ้นเป็นต้น จากการคำนวณค่า Connectivity หรือ ค่าการเชื่อมต่อเพิ่มขึ้นมีผลมาจากการเปลี่ยนแปลงระบบถนนภายในเมืองจะเห็นได้ว่าการ สร้างถนนเพื่อให้เกิดการเชื่อมต่อจำนวนมาก

รูปที่ 11 ผลการคำนวณค่าSynergy ของทั้ง 3 ช่วง

ส่วนค่าสัมประสิทธิ์ความเข้าใจเมือง (Intelligibility) พบว่า มีการลดลงเนื่องมาจาก การตัดเส้นทางเพิ่มขึ้นทำให้เกิดความซับซ้อนทำให้เกิดความ เข้าใจยากขึ้น ส่วนการผสาน (Synergy) มีการลดลงหมายถึงค่าการเข้าถึงพื้นที่รวมและการเข้าถึง พื้นที่เฉพาะภายในเมืองมีการลดลง การเปลี่ยนแปลงไปเป็นการสัญจรทางบกเป็นถนนสายหลัก ที่เชื่อมโยงระหว่างกรุงเทพมหานครกับภาค

ตะวันออก ซึ่งผ่านจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นถนนสายหลักที่นำพาการกระจายเข้ามายังพื้นที่

ตารางที่ 1 ตารางเปรียบเทียบค่าที่ได้จาก Space Syntax

ปี/ อันดับ	Connectivity	Global Integration (Rn)	Local Integration (R3)	Intelligibility	Synergy
2516				0.220019	0.737473
1 st	16	1.5528071	2.8637834	-	-
2 nd	14	1.5183768	2.8630383	-	-
3 rd	9	1.5017279	2.7749455	-	-
2540				0.157306	0.538121
1 st	25	1.3264076	3.4091289	-	-
2 nd	17	1.2821939	3.0517135	-	-
3 rd	16	1.2763441	2.9538636	-	-
2560				0.0427013	0.44012
1 st	67	1.075193	4.4562364	-	-
2 nd	28	1.0693945	3.9790018	-	-
3 rd	26	1.064778	3.9171772	-	-

6. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

จากการวิเคราะห์ในด้านของโครงข่ายคมนาคมในสภาพปัจจุบันของพื้นที่ ทำให้ทราบว่าในพื้นที่ศึกษาเป็นศูนย์กลางคมนาคมขนส่งของภาคตะวันออก เพราะมีถนนสายหลักที่ใช้เป็นเส้นทางเชื่อมต่อมีผลต่อค่าปริภูมิพื้นที่รวม (Integration) ได้แก่ ถนนทางหลวงหมายเลข 314, 304 และ 365 จากการเปรียบเทียบผลจากการคำนวณ Space syntax ทั้ง 3 ช่วง พบว่า เนื่องจากในปัจจุบันมีการขยายเส้นทางและมีการตัดถนนเพิ่มขึ้นในบริเวณพื้นที่เมืองส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อผลการคำนวณ แม้จะแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านค่าของการเข้าถึงเชิงพื้นที่รวมหรือเฉพาะจะต้องนำไปบูรณาการเครื่องมือวิเคราะห์เชิงพื้นที่อื่นๆ เช่น space matrix ใช้ในการคำนวณความหนาแน่นอาคาร และ Mix use index (MXI) เพื่อวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่ดิน

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการทำวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาโท สาขาวิชาการผังเมืองมหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รายการอ้างอิง

- จุฬวดี สันทิต. (2548). แนวทางในการปรับปรุงพื้นที่สาธารณะเพื่อเพิ่มความนิยมในการใช้งานภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์: การวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัณฐานและการสัญจร. *วารสารวิจัยและสารสถาปัตยกรรม/การผังเมือง*, 3, 209-224.
- สำนักงานเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา. (2558). *สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐาน*. สืบค้นเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2560 จาก www.tbmccs.go.th.
- Chrostaller, W., & Baskin, W. (1966). *Central places in Southern Germany*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall.
- Chulawadee, S. (2013). *Urban development and the socio-spatial transformation of retail areas: A case study of provincial towns in Thailand*. Retrieved December 18, 2017 from <http://go.warwick.ac.uk/wrap/67795>.

การศึกษาย่านกับความเป็นตัวตนและแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมชุมชน
กรณีศึกษาชุมชนในเขตพื้นที่อนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์
ศิลปวัฒนธรรมไทย อำเภอเมืองพิษณุโลก

The Study of Place and Identity with Cultural Heritage Mapping:
A Case Study of Phitsanulok Cultural Conservation Area

สาธิตา รัตนพันธุ์¹ และ ผศ.ดร. จาตุรงค์ โพคะรัตน์ศิริ²

Sathita Rattanaphun¹ and Asst. Prof. Jaturong Pokharatsiri, Ph.D.²

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

E-mail: thitarat11@gmail.com¹, jaturong@ap.tu.ac.th²

บทคัดย่อ

บทความนี้แสดงผลการศึกษาย่านและความเป็นตัวตนของประชาชนที่อยู่ในเขตพื้นที่อนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ตามผังเมืองรวมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2553 ผู้วิจัยตั้งคำถามถึงความความสัมพันธ์ระหว่างคนกับย่านชุมชนในพื้นที่ที่ถูกนิยามว่ามีคุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งปัจจุบันพิษณุโลกเป็นเมืองเก่าแห่งเดียวในประเทศไทยที่ยังคงปฏิเสธการประกาศขอบเขตเมืองเก่า โดยการสำรวจและสอบถามกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ส่วนใหญ่มีความผูกพันและภูมิใจต่อย่านและมรดกทางวัฒนธรรมในชุมชนของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้สูงอายุที่เกิดและอาศัยในย่านชุมชนมานาน รองลงมา เป็นผู้ที่มีความเข้าใจว่าตนเองอาศัยอยู่ในย่านที่มีมรดกวัฒนธรรม มีความภูมิใจค่อนข้างมาก และเป็นผู้ที่ย้ายมาจากถิ่นอื่นได้ประมาณ 30-40 ปี สุดท้ายคือ ผู้ที่รับทราบว่าตนเองอาศัยอยู่ในย่านที่มีมรดกวัฒนธรรม มีความภูมิใจน้อย เนื่องจากเกือบทั้งหมดเป็นผู้ที่เพิ่งย้ายเข้ามาอาศัยในย่านชุมชนประมาณ 6 เดือน ถึง 2 ปี เพื่อการค้าขาย

คำสำคัญ: การศึกษาย่านกับความเป็นตัวตน แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมชุมชน พื้นที่อนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย อำเภอเมืองพิษณุโลก

Abstract

This article showcases the study of residents' place and identity in Phitsanulok Cultural Conservation Area of the 2010 Phitsanulok City Comprehensive Plan. The researcher questioned the relationships between people and its neighborhood in the area with identified cultural values, in which Phitsanulok was the sole case rejecting the Thailand's old town declaration. By observation and questionnaire surveying, the findings firstly conclude that most samples were proud of their place, particularly among the native and elderly people who had lived in the community since they were born. Secondly, the respondents were aware that they were living in a cultural heritage area (Phitsanulok Old Town) and had settled in the place for 30-40 years.

Lastly, the respondents acknowledged that they were living in a cultural heritage area and had recently migrated to the community from between 6 months to 2 years for commercial purposes.

Keywords: Place and Identity, Cultural Heritage Mapping, Cultural Conservation Area, Amphoe Muang Phitsanulok,

1. บทนำ

พื้นที่อนุรักษเพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ตามผังเมืองรวมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2553 ได้ถูกกำหนดไว้ให้เป็นพื้นที่สีน้ำตาลอ่อน โดยพื้นที่ขอบเขตดังกล่าวเป็นที่ตั้งของเมืองเก่าพิษณุโลก และมีชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่น นอกจากนี้ บริเวณโดยรอบพื้นที่อนุรักษเพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทยรายล้อมไปด้วยพื้นที่พาณิชยกรรมและที่อยู่อาศัยอย่างหนาแน่น อีกทั้งยังเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญทางเศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐานของจังหวัดที่มีความสำคัญระดับประเทศที่ภาครัฐให้การสนับสนุน ดังนั้น การพัฒนาเมืองและขยายตัวของเมืองจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว ด้วยความแตกต่างด้านลักษณะของพื้นที่อย่างชัดเจนจึงทำให้พื้นที่อนุรักษเพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย อำเภอเมืองพิษณุโลก ต้องอยู่ท่ามกลางการพัฒนาและการขยายตัวของเมืองที่เกิดขึ้นโดยรอบ ซึ่งอาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมการศึกษาครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อสอบถาม วิเคราะห์ ความเป็นตัวตนของผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อนุรักษเพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ตามผังเมืองรวมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2553 เพื่อกระตุ้นให้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นส่วนหนึ่งในย่านชุมชน

2. ทบทวนวรรณกรรม

2.1 นิยามและความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม

ยูเนสโกได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรม คือ กลุ่มของสังคมที่มีลักษณะที่โดดเด่นทางจิตวิญญาณทางวัตถุ ทางความคิด และทางอารมณ์ และถ่ายทอดออกมาทางศิลปะ วรรณกรรม วิถีชีวิต การใช้ชีวิตร่วมกันในสังคม ค่านิยม ประเพณีและความเชื่อ (UNESCO, 2001) ดังนั้นมรดกทางวัฒนธรรม จึงเป็นการสืบทอดศิลปะ วรรณกรรม วิถีชีวิตความเชื่อ ในทางจิตวิญญาณ ทางวัตถุ ทางความคิด และทางอารมณ์ต่อกันมาในสังคม โดยได้แบ่งมรดกทางวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (tangible cultural heritage) และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible cultural heritage)

กรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้อธิบายความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หรือ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2560) เพิ่มเติมว่าหมายถึงการแสดงออกซึ่งความคิด ความรู้ ของคนในสังคม ออกมาในรูปแบบของการปฏิบัติ เครื่องมือ และสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ตามสภาพแวดล้อมของสังคมนั้น โดยถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่นซึ่งจะทำให้เกิดความรู้สึกรักภูมิใจต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความคิดสร้างสรรค์ของตนเอง และได้แบ่งมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมออก

เป็น 7 สาขา ได้แก่ ศิลปะการแสดง งานช่างฝีมือ ดั้งเดิม วรรณกรรมพื้นบ้าน กีฬาภูมิปัญญาไทย แนวปฏิบัติทางสังคม ความรู้ และแนวปฏิบัติ เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาลและภาษา

2.2 การดำเนินงานอนุรักษ์และการพัฒนาเมืองเก่าในบริบทประเทศไทย

ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พ.ศ.2546ได้กำหนดให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่าขึ้น และให้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนการดำเนินงานในพื้นที่เมืองเก่า และคณะอนุกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่ารายเมือง เพื่อทำหน้าที่ในการกำหนดขอบเขตเมืองเก่า ตลอดจนกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าออกมาเป็นรูปธรรม ในรูปแบบของประกาศจังหวัดหรือข้อบัญญัติท้องถิ่น เช่น มาตรการในการควบคุมการก่อสร้างอาคารในพื้นที่เมืองเก่าต่างๆ เป็นต้น รวมถึงแผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า โดยมีสำนักจัดการสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและศิลปกรรม ของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นเลขานุการคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่าตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า

ในการดำเนินงาน สำนักนโยบายและแผนทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้จัดแบ่งกลุ่มเมืองเก่าออกเป็น 3 กลุ่ม คือ (1) เมืองเก่าขนาดใหญ่ มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรในยุคใดยุคหนึ่ง และในปัจจุบันมีการตั้งถิ่นฐานของ

ชุมชนใหม่ซ้อนทับชุมชนเดิม มีความเสี่ยงในการเกิดภัยคุกคามจากการบุกรุกหรือการขยายตัวของชุมชน เช่น เมืองเก่าเชียงใหม่ เมืองเก่าน่าน เมืองเก่าพิษณุโลก เป็นต้น ซึ่งต้องมีการประกาศขอบเขตเมืองเก่าอย่างเร่งด่วน (2) เป็นเมืองเก่าที่มีความสำคัญรองลงมาจากเมืองเก่ากลุ่มที่ 1 และมีขนาดเมืองที่เล็กกว่าหรือเป็นเมืองลูกหลวงหรือเมืองบริวาร มีการคุกคามจากชุมชนใหม่ไม่มาก จึงเป็นกลุ่มที่ยังไม่มีความจำเป็นเร่งด่วนในการประกาศขอบเขตเมืองเก่า เช่น เมืองเก่าแพร่ เมืองเก่านครนายก เมืองเก่าตะกั่วป่า เป็นต้น (3) เป็นเมืองเก่าขนาดเล็ก มีหลักฐานทางโบราณคดีและศิลปกรรมไม่มาก ปัจจุบันอาจมีชุมชนตั้งถิ่นฐานหรือไม่ก็ไม่ได้จึงยังไม่มีมีความจำเป็นเร่งด่วนในการประกาศขอบเขตเมืองเก่า เช่น เมืองดงละคร เมืองสิงห์ เมืองเสมา เป็นต้น

คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า มีมติเห็นชอบเมืองเก่ากลุ่มที่ 1 จำนวน 10 เมือง ได้แก่ เมืองเก่าน่าน เมืองเก่าเชียงใหม่ เมืองเก่าลำปาง เมืองเก่ากำแพงเพชร เมืองเก่าพิษณุโลก เมืองเก่าลพบุรี เมืองเก่าพิจิตร เมืองเก่านครศรีธรรมราช เมืองเก่าสงขลา และเมืองเก่าลำพูน เพื่อเร่งดำเนินการประกาศขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าและจัดทำนโยบายการบริหารจัดการเมืองเก่าต่อไป โดยปัจจุบันได้ดำเนินการประกาศขอบเขตสำเร็จแล้ว 9 เมือง จากทั้งหมด 10 เมือง ยกเว้นเมืองเก่าพิษณุโลก (สำนักนโยบายและแผนทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2560)

2.3 ความสำคัญของพื้นที่อนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทยตามผังเมืองรวมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2553

พื้นที่อนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลป

วัฒนธรรมไทยหรือเมืองเก่าพิษณุโลก ซึ่งตั้งอยู่ในอำเภอเมืองพิษณุโลก โดยมีแม่น้ำน่านไหลผ่านกลางเมืองหรือที่เรียกว่าเมืองนอกแตกมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ไทยมาหลายยุคหลายสมัย ตั้งแต่สมัยก่อนกรุงสุโขทัย สมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมมาให้เห็นจนถึงปัจจุบัน ทั้งที่เป็นศิลปะรูปแบบสุโขทัย และศิลปะรูปแบบอยุธยา อาทิ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (วัดใหญ่) พระราชวังจันทน์ วัดนางพญา วัดราชบูรณะ กำแพงเมืองเก่า คูเมือง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพิพิธภัณฑ์ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติและวิถีชีวิตของชาวแพเมืองพิษณุโลกที่พิพิธภัณฑ์ชาวแพจังหวัดพิษณุโลกและศูนย์ศิลปวัฒนธรรมภาคเหนือตอนล่าง

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับย่านและความเป็นตัวตน

วัฒนธรรมและวิถีชีวิตมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน โดยเข้าไปเกี่ยวข้องกับความเป็นตัวตน โดยทฤษฎีความเป็นตัวตน (identity theory) ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และความเป็นตัวตนทางสังคมหรือที่เรียกว่าย่าน และความเป็นตัวตน (place & identity) โดย Breakwell ได้เสนอหลักการของย่านและความเป็นตัวตนออกเป็น 4 ประเด็น ได้แก่ การจำแนกตัวตนอย่างชัดเจน ความต่อเนื่องที่มีต่อย่านชุมชน ความรู้สึกภูมิใจในตนเอง และความสามารถในตนเอง (Tigger-Ross & Uzzell, 1996, pp. 205-208 อ้างถึงใน จาตุรงค์ โภะรัตน์ศิริ, 2546)

2.4.1 การจำแนกตัวตนอย่างชัดเจน จะสามารถบ่งบอกวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีต่อชุมชนของตนเองได้

2.4.2 ความต่อเนื่องที่มีต่อย่านชุมชน สามารถแบ่งแยกย่อยออกได้เป็น 2 ประเภท คือ (1) ความต่อเนื่องที่อ้างอิงกับสถานที่ในย่าน ซึ่งความสัมพันธ์ในลักษณะนี้เป็นการรักษาความต่อเนื่องของตนเองไว้ผ่านทางอารมณ์และความรู้สึกที่มีต่อสถานที่นั้นๆ (2) ความต่อเนื่องที่อ้างอิงกับความรู้สึกในย่าน เป็นการรักษาความต่อเนื่องของตนเองเอาไว้โดยอาศัยคุณลักษณะของย่าน และสามารถเปลี่ยนจากย่านหนึ่งไปสู่อีกย่านหนึ่งก็ได้

2.4.3 ความรู้สึกภูมิใจในตนเอง เป็นความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า มีประโยชน์ต่อสังคม หรือกลับกันคือรู้สึกว่าสังคมที่ตนเองอยู่นั้นมีคุณค่า

2.4.4 ความมีประสิทธิภาพในตนเอง เป็นขีดความสามารถของบุคคลที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้ โดยผ่านการพิจารณา การประมาณตนแล้ว ซึ่งความรู้สึกเช่นนี้จะยังคงอยู่เมื่อสภาพแวดล้อมเอื้ออำนวย

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการโอนสิทธิการพัฒนา (Transfer of Development Right: TDR)

เป็นแนวคิดที่เอื้อประโยชน์ให้กับเจ้าของที่ดิน ในการพัฒนาซื้อ-ขาย สิทธิในการพัฒนาที่ดิน จากพื้นที่หนึ่งไปยังอีกพื้นที่หนึ่ง โดยมีหลักการคือเจ้าของที่ถูกจำกัดสิทธิสามารถขายสิทธิให้กับเจ้าของที่ดินที่อยู่ในพื้นที่ที่มีการสนับสนุนการพัฒนาได้เพื่อเป็นการปกป้องคุ้มครองทรัพยากรที่ดิน และยังเป็นการสร้างรายได้ให้กับผู้ที่ถูกจำกัดสิทธิการพัฒนาที่ดินได้ ในขณะเดียวกัน เช่น พื้นที่เกษตรกรรมชั้นดี พื้นที่อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม พื้นที่ป่าไม้ พื้นที่อยู่อาศัยที่สำคัญ เป็นต้น โดยมีองค์ประกอบในการดำเนินการทั้งหมด 4 องค์ประกอบ คือ (1) การกำหนดพื้นที่ที่ต้องการเก็บรักษา หรือพื้นที่ส่ง (Sending

การศึกษายานกับความเป็นตัวตนและแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมชุมชน กรณีศึกษาชุมชนในเขตพื้นที่อนุรักษ์ เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย อำเภอเมืองพิษณุโลก สิริธรา รัตนพันธ์ และ ผศ.ดร. จาตุรงค์ โพคะรัตน์ศิริ

Area) (2) การกำหนดพื้นที่ที่มีการสนับสนุนการพัฒนาหรือพื้นที่รับ (Receiving Area) (3) การกำหนดการซื้อ-ขายสิทธิตามกลไกตลาด (4) การกำหนดกระบวนการและอัตราส่วนในการโอนสิทธิ (University of Wisconsin, 2005)

3. วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ทำการกำหนดกลุ่มประชากรตัวอย่าง คือประชากรในพื้นที่อนุรักษ์ เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ตามผังเมืองรวมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2553 จากการคำนวณด้วยสูตร Taro Yamane (Yamane, 1967, อ้างถึงใน กรมอนามัย, ม.ป.ป) จำนวน 100 คน

3.2 พื้นที่ศึกษา

การวิจัยในครั้งนี้ได้ทำการศึกษาพื้นที่อนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทยตามผังเมืองรวมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2553 โดยประกอบไปด้วยพื้นที่เมืองเก่า และชุมชน 6 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนสุพรรณกัลยา ชุมชนวัดน้อยพัฒนา ชุมชนประตูเมือง ชุมชนสระสองพี่น้อง ชุมชนพญาเสือ ชุมชนเทพารักษ์ และชุมชนหลังศาล

3.3 การเก็บข้อมูลในการวิจัย

แบ่งข้อมูลออกเป็น 2 กลุ่มที่สำคัญ ได้แก่

3.2.1 ข้อมูลเฉพาะบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ประกอบไปด้วยประเด็นต่างๆ 2 ประเด็น คือ (1) ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางสภาพแวดล้อมกายภาพ ตัวแปรย่อย ได้แก่ ลักษณะการใช้ประโยชน์อาคาร การพักค้างคืนในอาคาร ลักษณะการถือครองอาคาร และระยะ

(ที่มา: ปรับปรุงโดยผู้วิจัย, 2561)

รูปที่ 1 ขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทยตามผังเมืองรวมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2553 (เส้นประ)

เวลาอยู่อาศัย/ครอบครองอาคาร (2) ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางสังคมและวิถีชีวิต ตัวแปรย่อย ได้แก่ จำนวนเพื่อนบ้าน ความสนิทสนมกับเพื่อนบ้าน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน และสถานที่ที่ไปบ่อยในละแวกย่านชุมชน

3.2.2 ข้อมูลที่เกี่ยวกับย่านและความเป็นตัวตน

ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการตรวจสอบย่านและความเป็นตัวตน ตัวแปรย่อย ได้แก่ การเรียกตนเอง การเรียกย่านชุมชน การเป็นส่วนหนึ่งของย่านชุมชน ความผูกพันที่มีต่อย่านชุมชน ความคิดในการละทิ้งย่านชุมชน และปัญหาในย่านชุมชน

4. ผลการศึกษา

จากการสอบถามกลุ่มตัวอย่างในเบื้องต้นพบว่า ร้อยละ 50 มีความรู้สึกต่อย่านและความเป็นตัวตนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้สูงอายุที่เป็นเจ้าของบ้านเอง ซึ่งเกิดและอาศัยในย่านชุมชนมานาน มีความผูกพัน และภูมิใจ

ต่อย่านและมรดกทางวัฒนธรรมในชุมชนของตนเอง บางส่วนมีการเรียกชื่อชุมชนตรงตามที่มีการประกาศโดยเทศบาล แต่มีบางส่วนที่เรียกชื่อตามประวัติความเป็นมาของพื้นที่ ตัวอย่างเช่น ย่านชุมชนหลังศาล ที่มีกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 20 เรียกชื่อชุมชนตามประวัติความเป็นมาว่า ชุมชนตะแลงแกง มีที่มาจากการบอกเล่าต่อกันมาว่าพื้นที่ดังกล่าว เป็นพื้นที่ลานประหารเก่า เป็นต้น นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างกลุ่มนี้ ยังไม่มีความคิดที่จะละทิ้งย่านชุมชน เนื่องจากภูมิใจในย่านชุมชนของตนเองอีกด้วย

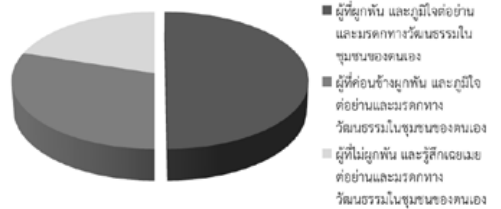
รองลงมาร้อยละ 30 เป็นผู้ที่มีมีความรู้สึกต่อย่านและความเป็นตัวตนปานกลาง มีความเข้าใจว่าตนเองอาศัยอยู่ในย่านที่มีมรดกวัฒนธรรม (ย่านเมืองเก่าพิษณุโลก) ค่อนข้างมีความภูมิใจในย่านชุมชนของตนเอง และส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ย้ายมาจากถิ่นอื่นได้ประมาณ 30-40 ปี โดยอพยพมาเป็นกลุ่มก้อน เพื่อมาอยู่อาศัยตามแหล่งงาน ทำให้มีความรู้สึกรักและผูกพัน สนับสนุนกับเพื่อนบ้านจนไม่คิดที่จะละทิ้งย่านชุมชน

และสุดท้ายร้อยละ 20 คือ ผู้มีความรู้สึกต่อย่านและความเป็นตัวตนน้อย รับทราบว่าตนเองอาศัยอยู่ในย่านที่มีมรดกวัฒนธรรม (โดยไม่จำเป็นต้องมีความเข้าใจว่าเป็นย่านที่ได้รับการประกาศว่าเป็นเขตเมืองเก่าพิษณุโลก) ไม่มีความรู้สึกภูมิใจในย่านชุมชนของตนเอง เกือบทั้งหมดเป็นผู้ที่เพิ่งย้ายเข้ามาอาศัยในย่านชุมชน ในช่วงระยะเวลาหกเดือนถึงสองปี เพื่อการค้าขาย แต่กลุ่มนี้มีความคิดเห็นว่า หากเศรษฐกิจซบเซา พวกเขาอาจจะละทิ้งชุมชนไปค้าขายที่อื่นที่มีเศรษฐกิจที่ดีกว่า

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะผูกพันกับพื้นที่มากจนไม่มีความคิดที่จะละทิ้งย่านชุมชน แต่การถูกจำกัดสิทธิในการพัฒนาย่าน

เป็นปัญหาลำดับต้นๆ ร่วมกับปัญหามลพิษทางเสียงที่ประชาชนต้องการให้มีการแก้ไขไปในทางที่ดีขึ้นต่อไป

สรุปสัดส่วนกลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม

(ที่มา: ผู้วิจัย)

รูปที่ 2 แสดงสัดส่วนกลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม

5. ข้อเสนอแนะ

ประเด็นที่มีนัยความสำคัญที่พบจากการสอบถามกลุ่มตัวอย่าง มี 2 ประเด็นหลัก คือ (1) ความรู้สึกของคนที่มีต่อคุณค่ามรดกวัฒนธรรมในย่านชุมชนของตนเองที่แปรผันตามระยะเวลาการอยู่อาศัย ยิ่งอาศัยมานานความรู้สึกผูกพัน ภูมิใจจะยิ่งมีมากกว่าผู้ที่เพิ่งเข้ามาอยู่อาศัยได้ไม่นาน (2) ปัญหาในย่านชุมชนที่คนในชุมชนต้องการให้มีการแก้ไขมากที่สุด นั่นคือปัญหาการถูกจำกัดสิทธิในการพัฒนาและปัญหามลพิษทางเสียงจากรถยนต์ จึงแบ่งแนวทางข้อเสนอแนะตามประเด็นดังกล่าว ดังนี้

5.1 แนวทางข้อเสนอแนะประเด็นความรู้สึกของคนที่มีต่อมรดกวัฒนธรรมในย่านชุมชนของตนเอง

กระแสดการจำกัดกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมหรือการจัดเทศกาลต่างๆ ที่มีมรดกวัฒนธรรมของย่านชุมชนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดกิจกรรม เป็นวิธีการสร้างคุณค่าที่พบเห็น

ได้บ่อยมากขึ้นในปัจจุบัน ทั้งนี้ นอกจากความ
บันเทิง ความเพลิดเพลินที่จะได้รับจากกิจกรรม
แล้วยังเป็นการดึงดูดความสนใจจากบุคคล
ทั่วไปให้หันกลับมาสนใจการตีความอดีตเพื่อ
นำไปสู่การพัฒนาจากพื้นฐานมรดกวัฒนธรรม
ต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น และหากมีการส่งเสริมให้
ประชาชนในย่านชุมชนได้มีส่วนร่วมและเข้าใจ
ในนโยบายละกิจกรรมต่าง ๆ ของภาครัฐ เช่น
ความเข้าใจในเรื่องการประกาศเขตเมืองเก่า ที่
เชื่อมโยงไปสู่คุณค่ามรดกวัฒนธรรมของย่าน
ชุมชน จะยังเป็นการช่วยเสริมสร้างให้ผู้คนใน
ย่านชุมชนมีความรู้สึกภาคภูมิใจ และมองเห็นถึง
ความสำคัญ ความสวยงาม ของมรดกวัฒนธรรม
ที่อยู่ในบริเวณย่านชุมชนที่ตนเองอยู่อาศัย โดย
ไม่จำกัดว่าจะอยู่อาศัยมานานเท่าใด

5.2 แนวทางข้อเสนอแนะประเด็นปัญหาใน ย่านชุมชน

การศึกษาถึงความเป็นไปได้ในการนำเอา
เครื่องมือทางผังเมืองอย่างมาตรการโอนสิทธิ
การพัฒนา (Transfer Development of Rights:
TDR) มาใช้ เพื่อแก้ปัญหาการถูกจำกัดสิทธิการ
พัฒนา เพื่อชดเชยการถูกจำกัดสิทธิการพัฒนา
โดยเจ้าของที่ดินที่ได้รับผลกระทบที่อยู่ในพื้นที่
อนุรักษเพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย
สามารถโอนหรือขายสิทธิการพัฒนาที่ตนเอง
ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ในพื้นที่ที่ผังเมือง
กำหนด ให้กับเจ้าของที่ดินในพื้นที่อื่นที่มีการส่งเสริม
ให้เกิดการพัฒนาได้ ซึ่งกำลังมีการศึกษา
ความเป็นไปได้ในการใช้ TDR กับผังเมืองรวม
กรุงเทพมหานครอยู่ในปัจจุบัน

รายการอ้างอิง

- กรมโยธาธิการและผังเมือง. (2553). *ผังเมืองรวม
เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2553*. สืบค้นเมื่อ 9
กันยายน 2559, จาก [https://www.dpt.go.th/
wan/lawdpt/data/01/14.pdf](https://www.dpt.go.th/wan/lawdpt/data/01/14.pdf).
- กรมอนามัย. (ม.ป.ป.). *การคำนวณขนาดตัวอย่าง
ด้วยวิธีของ Taro Yamane*. สืบค้นเมื่อ 3
ตุลาคม 2559, จาก [http://hpe4.anamai.
moph.go.th/Surveillance/data/yamane.pdf](http://hpe4.anamai.moph.go.th/Surveillance/data/yamane.pdf).
- จาตุรงค์ โพคะรัตน์ศิริ. (2546). *การศึกษา
ปรากฏการณ์ “เจน트리ฟิเคชัน” ในการ
อนุรักษ์ชุมชนเมือง: กรณีศึกษาผลกระทบ
ทางสังคมในย่านชุมชนบางลำพู กรุงเทพมหานคร.
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ).
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า เจ้าคุณ-
ทหารลาดกระบัง, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์,
สาขาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพ
แวดล้อม*.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม. (2560). เอกสารประกอบ
การประชุมสัมมนาวิชาการคณะอนุกรรมการ
อนุรักษและพัฒนาเมืองเก่า ที่โรงแรมรามาร
การ์เด้นส์ กรุงเทพมหานคร, 8 มิถุนายน
2560. เอกสารอัดสำเนา.
- Twigger-Ross, C. L., & Uzzell, D. L. (1996).
Place and identity process. *Journal of
Environmental Psychology*, 16, 205-220.
University of Wisconsin. (2018) *Planning
implementation tools Transfer of
Development Right (TDR)*. Retrieved
from [https://www.uwsp.edu/cnr-ap/clue/
Documents/PlanImplementation/Transfer
_of_Development_Rights.pdf](https://www.uwsp.edu/cnr-ap/clue/Documents/PlanImplementation/Transfer_of_Development_Rights.pdf).

**การสำรวจความคิดเห็นของผู้อยู่อาศัยโดยรอบพื้นที่รกร้าง
ในด้านผลกระทบต่อความยั่งยืนของเมือง: กรณีศึกษาเขตลาดพร้าว**
**Opinion Survey of Habitants in Vicinity of Vacant Lands About Urban
Sustainability Impacts: A Case Study of Lat Phrao District**

ผศ.ดร. ดวงพร กาชาสปี¹ และ ชมพูนุท คงพูนพิน²

Asst. Prof. Duangporn Garshabi, Ph.D.¹ and Choompoonut KONGPHUNPHIN²

¹คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

²คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

E-mail: duangporn.g@chandra.ac.th¹, chompoooplay2012@gmail.com²

บทคัดย่อ

เขตลาดพร้าวถือเป็นเขตหนึ่งใน 50 เขต ของกรุงเทพมหานครที่มีพื้นที่รกร้างจำนวนมากซึ่งเป็นประเด็นวิพากษ์ของชุมชนที่อาศัยใกล้เคียงพื้นที่รกร้างในพื้นที่ การศึกษาจึงมีความมุ่งหมายวิเคราะห์ผลกระทบของพื้นที่รกร้างต่อความยั่งยืนของเมือง ตลอดจนเสนอแนวทางบริหารจัดการพื้นที่รกร้างในพื้นที่ศึกษา โดยมีวิธีการดำเนินการศึกษาขั้นแรกจากการวางแผนสำรวจพื้นที่รกร้าง ด้วยวิธีแบ่งพื้นที่บนเส้นกริด (Grid) แผนที่ดิจิทัลออกเป็น 109 กริด และดำเนินการสำรวจลักษณะแปลงพื้นที่รกร้างในพื้นที่จริง และรวบรวมข้อมูลความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้อยู่อาศัยรอบแปลงพื้นที่รกร้างในระยะรัศมี 500 เมตร จำนวน 200 คน ผ่านแบบสอบถามเชิงโครงสร้างที่ผ่านการทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือที่ระดับ 0.80 เพื่อวัดระดับนัยสำคัญของผลกระทบของพื้นที่รกร้างใน 3 มิติหลักตามกระบวนการทัศนของความยั่งยืน ได้แก่ มิติทางสิ่งแวดล้อมเชิงกายภาพ มิติด้านเศรษฐกิจ และมิติด้านสังคม โดยผลการศึกษาด้วยการประเมินค่าเจตคติตามเทคนิคของของลิเคิร์ทบ่งชี้ให้เห็นถึงผลกระทบของแปลงพื้นที่รกร้างต่อความยั่งยืนของเมืองในระดับมากจากความเห็นของผู้อยู่อาศัยโดยรอบ และการปล่อยปะละเลยของเจ้าของที่ดินแปลงพื้นที่รกร้างส่งผลต่อความกังวลของชุมชนใกล้เคียงในปัญหาสิ่งแวดล้อมกายภาพในด้านการเป็นพื้นที่ทิ้งขยะมูลฝอย การเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย และส่งผลต่อการพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดินของท้องถิ่น

คำสำคัญ: พื้นที่รกร้าง ผลกระทบต่อความยั่งยืนของเมือง การสำรวจความคิดเห็น สิ่งแวดล้อมเชิงกายภาพ แปลงที่ดิน

Abstract

Lat Phrao District is one of the 50 districts of Bangkok where large vacant lands exist. This causes criticisms by communities nearby the vacant lots, so this study aims to analyze impacts of neglect lands on urban sustainability as well as vacant land management approach in the

study area. At the first step of methodology, the area exploration was planned through dividing a digital map into 109 specified grids and then actual survey was completed by recording vacant parcels and their characteristics. Data gathering encompassed opinion survey of a sample of 200 people living near studied vacancies within a 500-meter radius. Structured questions verified by the reliability test of 0.80 were used to measure significant impact levels of vacant lands in three key dimensions of sustainable paradigm comprising physical environment, economic and social aspects. The study results from evaluation by Likert technique indicated high level of urban sustainability impacts of vacant land according to respondents' attitudes. Furthermore, negligence of vacant landowners expanded community concerns on environmental problems such as illegal dumping and mosquito breeding place. In addition, vacant lands also affected local land use plans.

Keywords: Vacant Land, Urban Sustainability Impact, Opinion Survey, Physical Environment, Land Parcel

1. บทนำ

ปัญหาที่ดินรกร้างจัดว่าเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญในเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีสาเหตุมาจากการขาดประสิทธิภาพของการวางแผนผังเมือง และการบังคับใช้กฎหมายในการพัฒนาหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินซึ่งส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์เมือง และปัญหาสิ่งแวดล้อมอันเป็นผลจากการเป็นที่ทิ้งขยะและสิ่งปฏิกูล (Akindele, 2013) ก่อให้เกิดความสูญเสียโอกาสในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางสังคม เช่น โอกาสการก่ออาชญากรรมในพื้นที่รกร้างซึ่งส่งผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน (Accordino & Johnson, 2000) และปัญหาสุขภาพ เนื่องจากพื้นที่รกร้างสามารถเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย รวมทั้งภัยต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้น เช่น อัคคีภัย อีกด้วย นอกจากนั้นในมิติทางเศรษฐกิจการมีพื้นที่รกร้างที่ไม่มีการใช้ประโยชน์ยังส่งผลให้ราคาที่ดินในบริเวณใกล้เคียงไม่เป็นไปตาม

ราคาตลาด ในขณะเดียวกัน ภาครัฐยังขาดความรู้ประสบการณ์ในการบริหารจัดการพื้นที่รกร้างอย่างเป็นระบบ

การศึกษามีวัตถุประสงค์หลักเพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของพื้นที่รกร้างต่อความยั่งยืนของเมืองจากกรณีศึกษาพื้นที่รกร้างในเขตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นเขตหนึ่งที่มีพื้นที่รกร้างจำนวนมาก ตามสถิติของสำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2558 พบว่า เขตลาดพร้าวที่มีพื้นที่ว่างเปล่าหรือพื้นที่รกร้างจำนวนมากถึง 167 แห่ง มีพื้นที่ 2,502,676.78 ตารางเมตร (สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร, 2559) จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่า ยังมีงานวิจัยเรื่องนี้อยู่น้อย ดังนั้น การศึกษาจะเป็นประโยชน์ของเขตที่ศึกษา ตลอดจนเขตอื่น ๆ ในการประยุกต์นำผลการศึกษามาใช้ในการบริหารจัดการพื้นที่รกร้างของเมือง ซึ่งจะเกิดการส่งต่อในเชิงนโยบายไปสู่ภาพรวมในระดับประเทศต่อไป

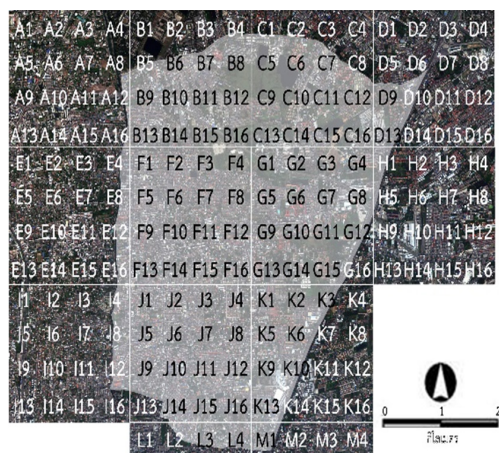
2. วิธีการดำเนินการวิจัย

2.1 ขอบเขตการศึกษา

พื้นที่ศึกษาของโครงการวิจัย ได้แก่ พื้นที่รกร้าง ในเขตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร ซึ่งเขตลาดพร้าวถือเป็นเขตที่อยู่อาศัยรองรับการขยายตัวของเมืองทางทิศตะวันออก (ตอนเหนือ) การใช้ประโยชน์ที่ดินตามผังเมืองรวมของกรุงเทพมหานคร ในเขตลาดพร้าวจะประกอบไปด้วยที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง ที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย และพาณิชยกรรม ใน พ.ศ. 2558 เขตลาดพร้าวมีพื้นที่ว่างเปล่า 167 แห่ง มีพื้นที่ 2,502,676.78 ตารางเมตร

2.2 การสำรวจเชิงพื้นที่

ในขั้นแรกของการศึกษา มีการวางแผนสำรวจพื้นที่รกร้าง ได้ใช้วิธีแบ่งพื้นที่บนเส้นกริด (Grid) แผนที่ดิจิทัลออกเป็น 109 กริด ขนาด 500×500 ตารางเมตร (รูปที่ 1) เพื่อความละเอียดของการดำเนินการสำรวจลักษณะแปลงพื้นที่รกร้างในพื้นที่จริง

รูปที่ 1 การแบ่งพื้นที่บนเส้นกริดในการสำรวจแปลงพื้นที่รกร้าง

2.3 การสำรวจความคิดเห็นของผู้อยู่อาศัยโดยรอบพื้นที่รกร้าง

การศึกษารวบรวมข้อมูลความคิดเห็นของผู้อยู่อาศัยรอบแปลงพื้นที่รกร้างในระยะรัศมี 500 เมตร ตามกำหนดระยะการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (กรมทางหลวง, 2560) จำนวนกลุ่มตัวอย่าง 200 คน โดยการคำนวณจากสูตรการหาขนาดกลุ่มตัวอย่าง กรณีไม่ทราบจำนวนประชากรของ W. G. Cochran โดยการสุ่มตัวอย่างจะทำการสุ่มอย่างเป็นระบบ (Systematic Sampling) ตามบ้านเลขที่รอบแปลงพื้นที่รกร้างตามกริดที่ศึกษา ผ่านแบบสอบถามเชิงโครงสร้างเพื่อวัดระดับนัยสำคัญของผลกระทบของพื้นที่รกร้างใน 3 มิติหลักตามกระบวนการทัศน์ของความยั่งยืน ได้แก่ มิติทางสิ่งแวดล้อมเชิงกายภาพ มิติด้านเศรษฐกิจ และมิติด้านสังคม

2.4 การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือวิจัย

การสร้างเครื่องมือได้สร้างขึ้นจากกรอบแนวคิดในการศึกษามิขึ้นตอนในการสร้างแบบสอบถามเริ่มจากการศึกษารายละเอียดวัตถุประสงค์การศึกษา เพื่อที่จะได้ทราบแนวทางและขอบเขตของคำถาม มีการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้นำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จแล้วให้ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญ 15 ท่านร่วมพิจารณาความตรงเชิงเนื้อหาโดยการหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Item-Objective Congruence: IOC) โดยที่

$$IOC = \sum R/N \quad (1)$$

เมื่อ R = ผลรวมคะแนนจากผู้เชี่ยวชาญ

N = จำนวนผู้เชี่ยวชาญทั้งหมด

หลังจากนั้นจึงสร้างแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์เพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลจริง

อย่างไรก็ดีก่อนนำแบบสอบถามไปใช้ในพื้นที่จริง ผู้วิจัยนำแบบสอบถามไปทดสอบ (pilot study) เพื่อหาความเชื่อมั่นของแบบสอบถามนำแบบสอบถามที่มีความเชื่อมั่นต่ำกว่ามาตรฐานไปปรับปรุงแล้วนำไปทดสอบหาความเชื่อมั่น (reliability test) อีกครั้งเพื่อหาคุณภาพเครื่องมือโดยใช้สูตรการทดสอบวิธีสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาช (Cronbach's Alpha Coefficient) (บุญธรรม กิจปริดาภิสุทธิ, 2549) โดยแบบสอบถามความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างมีค่า IOC ของแบบสอบถามความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างชุมชนเท่ากับ 0.75 โดยค่า IOC ที่เหมาะสมควรมากกว่า 0.50 ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าแบบสอบถามความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างชุมชนมีความตรงเชิงเนื้อหา ในด้านคุณภาพของเครื่องมือ ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างชุมชนจากสูตรการทดสอบวิธีสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาช (Cronbach's Alpha Coefficient) ได้ค่าเท่ากับ 0.80 แสดงให้เห็นว่าเครื่องมือที่ใช้ หรือ แบบสอบถามมีความน่าเชื่อถือเหมาะสมที่จะนำไปเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลจริงได้

2.5 การวิเคราะห์ระดับผลกระทบ

ในด้านหลักเกณฑ์การให้คะแนนระดับนัยสำคัญของผลกระทบของแปลงพื้นที่รกร้างต่อความยั่งยืนของเมืองในสามมิตินั้น จะวิเคราะห์จากแบบสอบถามในส่วนที่ 2 โดยผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลโดยให้กลุ่มตัวอย่างตอบแบบสอบถามโดยใช้เกณฑ์การให้คะแนนเป็นมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) ตามแบบของ Likert Scale ซึ่งแบ่งเป็น 5 ระดับของผลกระทบ คือ ระดับน้อยที่สุด 1 คะแนน จนถึงระดับมากที่สุด 5 คะแนน จากนั้นใช้สถิติวิเคราะห์เชิงพรรณนาเพื่อหาค่า

เฉลี่ยของระดับผลกระทบจากความเห็นของผู้อยู่อาศัยโดยรอบ

3. ผลการศึกษา

3.1 สภาพแวดล้อมเชิงกายภาพของแปลงพื้นที่รกร้าง

ผลการสำรวจแปลงพื้นที่รกร้างพบว่า เจ้าของที่ดินแปลงพื้นที่รกร้างในเขตลาดพร้าวส่วนใหญ่ปล่อยปละละเลยแปลงพื้นที่รกร้างส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมกายภาพในด้านทัศนียภาพ เนื่องจากแปลงพื้นที่รกร้างกลายเป็นพื้นที่ทิ้งขยะมูลฝอย (รูปที่ 2) จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของเขตลาดพร้าว พบว่า พื้นที่รกร้างหลายแปลงได้รับการร้องเรียนจากผู้อยู่อาศัยรอบพื้นที่รกร้างว่า พื้นที่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายเมื่อฝนตกและมีน้ำขัง เป็นพื้นที่ก่ออาชญากรรมและแปลงพื้นที่รกร้างจำนวนมากในเขตอาจส่งผลกระทบต่อการพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดินไม่สอดคล้องกับแผนการพัฒนาของเขตลาดพร้าว

รูปที่ 2 สภาพแวดล้อมเชิงกายภาพของแปลงพื้นที่รกร้างที่ศึกษา

3.2 ลักษณะกลุ่มตัวอย่าง

ข้อมูลลักษณะกลุ่มตัวอย่าง พบว่า หน่วยตัวอย่างผู้อยู่อาศัย 200 ครัวเรือน แบ่งเป็น กลุ่ม

ตัวอย่างเพศชาย จำนวน 92 คน คิดเป็นร้อยละ 46 และเพศหญิง จำนวน 108 คน คิดเป็นร้อยละ 54 โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 31-40 ปี จำนวน 69 คน คิดเป็นร้อยละ 34.5 รองลงมาคือ มีอายุระหว่าง 41-50 ปี จำนวน 62 คน และ 18-30 ปี จำนวน 40 คน ตามลำดับ และระดับการศึกษาส่วนใหญ่ คือ ระดับปริญญาตรี จำนวน 96 คน คิดเป็นร้อยละ 48 รองลงมา คือ ระดับมัธยมศึกษา จำนวน 83 คน คิดเป็นร้อยละ 41.5 กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขายและธุรกิจส่วนตัว 73 คน คิดเป็นร้อยละ 36.5 และกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อยู่อาศัยในพื้นที่ตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป 67 คน คิดเป็นร้อยละ 33.5

3.3 ผลกระทบของพื้นที่ที่รกร้างต่อของม ยังยืนของเมือง

3.3.1 ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมเชิงกายภาพ

จากการสำรวจผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมเชิงกายภาพ พบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้อยู่อาศัยรอบพื้นที่รกร้างในรัศมี 500 เมตร ส่วนใหญ่ร้อยละ 51.5 มีความเห็นว่า แปลงพื้นที่รกร้างกลายเป็นพื้นที่สำหรับคนในชุมชนมาทิ้งขยะมูลฝอย ซึ่งก่อให้เกิดปัญหากลิ่นจากขยะมูลฝอยและการจัดการขยะมูลฝอยในพื้นที่ระดับมากในช่วงฤดูฝน ขยะมูลฝอยจากพื้นที่รกร้างบางแห่งไหลสู่ท่อระบาย และคลองลาดพร้าวส่งผลให้เกิดทั้งปัญหาน้ำท่วมในซอยจากการอุดตันของท่อระบาย และปัญหาคุณภาพน้ำในคลองลาดพร้าว นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ เห็นว่าพื้นที่รกร้างส่งผลกระทบต่อทางสิ่งแวดล้อมระดับมากเนื่องจากกลายเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย พื้นที่รกร้างหลายแปลงเคยประสบเหตุไฟไหม้หญ้าลุกลามในฤดูร้อน รวมทั้งต้นไม้ใหญ่ในพื้นที่รกร้างอาจล้มทับบ้านเรือนในฤดูฝน ซึ่งเป็นภาระรับผิดชอบของ

เขตลาดพร้าวในการดูแลจัดการผลกระทบดังกล่าว

ตารางที่ 1 ระดับความคิดเห็นต่อผลกระทบของพื้นที่รกร้างด้านสิ่งแวดล้อมเชิงกายภาพ

ประเด็นปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม	ระดับผลกระทบ	จำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม (คน)	ร้อยละ
ปัญหาขยะมูลฝอย และกลิ่นจากขยะมูลฝอย	น้อยที่สุด	4	2.0
	น้อย	11	5.5
	ปานกลาง	58	29.0
	มาก	103	51.5
	มากที่สุด	24	12.0
		200	100.0
เป็นแหล่งเพาะพันธุ์พาหนะนำโรค และยุงลาย	น้อยที่สุด	1	0.5
	น้อย	37	18.5
	ปานกลาง	52	26
	มาก	75	37.5
	มากที่สุด	35	17.0
		200	100.0
ปัญหาการเกิดไฟไหม้ ก่อให้เกิดเขม่าควันฝุ่นละออง	น้อยที่สุด	1	0.5
	น้อย	20	10.0
	ปานกลาง	70	35.0
	มาก	78	39.0
	มากที่สุด	31	15.5
		200	100.0
ต้นไม้ใหญ่ในพื้นที่รกร้างล้มทับบ้านเรือนในฤดูฝน	น้อยที่สุด	4	2.0
	น้อย	28	14.0
	ปานกลาง	62	31.0
	มาก	85	42.5
	มากที่สุด	21	10.5
		200	100.0
ปัญหาทัศนียภาพเมือง	น้อยที่สุด	1	0.5
	น้อย	21	10.5
	ปานกลาง	64	32.0
	มาก	78	39.0
	มากที่สุด	36	18.0
		200	100.0

การสำรวจความคิดเห็นของผู้อยู่อาศัยโดยรอบพื้นที่รกร้างในด้านผลกระทบต่อความยั่งยืนของเมือง:
กรณีศึกษาเขตลาดพร้าว
ผศ.ดร. ดวงพร กาชาสปี และ ชมพูนุท คงพูนพิน

ตารางที่ 1 ระดับความคิดเห็นต่อผลกระทบของพื้นที่รกร้างด้านสิ่งแวดล้อมเชิงกายภาพ (ต่อ)

ประเด็นปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม	ระดับผลกระทบ	จำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม (คน)	ร้อยละ
ปัญหาคุณภาพน้ำจากขยะมูลฝอยที่ไหลลงสู่คลอง	น้อยที่สุด	3	1.5
	น้อย	18	9.0
	ปานกลาง	82	41
	มาก	63	31.5
	มากที่สุด	34	17.0
		200	100.0
ปัญหาน้ำท่วมจากการอุดตันของท่อระบาย	น้อยที่สุด	2	1.0
	น้อย	26	13.0
	ปานกลาง	72	36.0
	มาก	69	34.5
	มากที่สุด	31	15.5
		200	100.0

3.3.2 ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

จากการสำรวจผลกระทบด้านเศรษฐกิจพบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้อยู่อาศัยรอบพื้นที่รกร้างในรัศมี 500 เมตร ส่วนใหญ่ร้อยละ 41.5 มีความเห็นว่า การปล่อยปะละเลยให้เกิดพื้นที่รกร้างอยู่ในพื้นที่จะทำให้พื้นที่โดยรอบกลายเป็นพื้นที่ที่ไร้มูลค่าในระดับมากและกลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยอย่างยิ่งว่า การขาดการบริหารจัดการพื้นที่รกร้างส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินไม่สอดคล้องกับแนวพัฒนาการพัฒนาของท้องถิ่นในภาพรวม และโครงสร้างพื้นฐานที่ได้เตรียมไว้ร้อยละ 47.0 และการใช้ประโยชน์ที่ดินผิดประเภททำให้กระทบต่อการขยายตัวทางพาณิชย์กรรมและเศรษฐกิจสาทรเมือง ร้อยละ 37.0 รวมทั้งสิ้นเปลืองภาษีประชาชนที่รัฐนำมาใช้ในการดูแลและบริหารจัดการผลกระทบจากพื้นที่ร้อยละ 39.5

ตารางที่ 2 ระดับความคิดเห็นต่อผลกระทบของพื้นที่รกร้างด้านเศรษฐกิจ

ประเด็นปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม	ระดับผลกระทบ	จำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม (คน)	ร้อยละ
การปล่อยปะละเลย จะทำให้กลายเป็นพื้นที่ที่ไร้มูลค่า	น้อยที่สุด	5	2.5
	น้อย	28	14.0
	ปานกลาง	49	24.5
	มาก	83	41.5
	มากที่สุด	35	17.5
		200	100.0
ปัญหาการจัดรูปที่ดินเพื่อการพัฒนาเมือง	น้อยที่สุด	2	1.0
	น้อย	20	10.0
	ปานกลาง	98	49
	มาก	64	32.0
	มากที่สุด	16	8.0
		200	100.0
การใช้ที่ดินไม่สอดคล้องกับแนวการพัฒนา	น้อยที่สุด	2	1.0
	น้อย	25	12.5
	ปานกลาง	62	31.0
	มาก	94	47.0
	มากที่สุด	17	8.5
		200	100.0
ผลในเชิงพาณิชย์และเศรษฐกิจเมือง	น้อยที่สุด	5	2.5
	น้อย	17	8.5
	ปานกลาง	75	37.5
	มาก	84	42.0
	มากที่สุด	19	9.5
		200	100.0
การเสียโอกาสในการใช้ประโยชน์ที่ดินในการพัฒนา	น้อยที่สุด	3	1.5
	น้อย	41	20.5
	ปานกลาง	57	28.5
	มาก	73	37.0
	มากที่สุด	24	12.0
		200	100.0
สิ้นเปลืองภาษีที่รัฐนำมาใช้ในการดูแลและบริหารจัดการพื้นที่	น้อยที่สุด	4	2.0
	น้อย	20	10.0
	ปานกลาง	77	38.5
	มาก	79	39.5
	มากที่สุด	20	10.0
		200	100.0

ตารางที่ 2 ระดับความคิดเห็นต่อผลกระทบของพื้นที่
รกร้างด้านเศรษฐกิจ (ต่อ)

ประเด็นปัจจัย ด้านสิ่งแวดล้อม	ระดับผล กระทบ	จำนวน ผู้ตอบ แบบสอบถาม (คน)	ร้อยละ
การแบกรับ ภาระการลงทุน สาธารณะ	น้อยที่สุด	5	2.5
	น้อย	31	15.5
	ปานกลาง	72	36.0
	มาก	75	37.5
	มากที่สุด	17	8.5
		200	100.0
ผลกระทบต่อ ราคา อสังหาริมทรัพย์ โดยรอบ	น้อยที่สุด	11	5.5
	น้อย	24	12.0
	ปานกลาง	78	39.0
	มาก	69	34.5
	มากที่สุด	18	9.0
		200	100.0

3.3.3 ผลกระทบด้านสังคม

จากการสำรวจผลกระทบด้านสังคมพบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้อยู่อาศัยรอบพื้นที่รกร้างในรัศมี 500 เมตร ส่วนใหญ่มีความเห็นสอดคล้องกันว่า พื้นที่รกร้างส่งผลกระทบทางสังคมระดับมากในการมีโอกาสเป็นแหล่งมั่วสุมและเป็นพื้นที่เสี่ยงต่อการเกิดอาชญากรรม รวมทั้งสร้างปัญหาสุขภาพจิตเนื่องจากความกังวลต่อการเกิดปัญหาผลกระทบจากพื้นที่รกร้าง นอกจากนี้ กลุ่มผู้ตอบแบบสอบถามเห็นตรงกันในประเด็นผลกระทบของพื้นที่รกร้างต่อคุณภาพชีวิตของผู้อยู่อาศัยโดยรอบในระดับมาก ร้อยละ 46 และเป็นการเสียโอกาสในการพัฒนาพื้นที่สาธารณะเมืองร้อยละ 47.5

ตารางที่ 3 ระดับความคิดเห็นต่อผลกระทบของพื้นที่
รกร้างด้านสังคม

ประเด็นปัจจัย ด้านสิ่งแวดล้อม	ระดับผล กระทบ	จำนวน ผู้ตอบ แบบสอบถาม (คน)	ร้อยละ
เป็นแหล่งมั่วสุม	น้อยที่สุด	15	7.5
	น้อย	30	15.0
	ปานกลาง	56	28.0
	มาก	64	32.0
	มากที่สุด	35	17.5
		200	100.0
ปัญหา อาชญากรรม	น้อยที่สุด	16	8.0
	น้อย	48	24.0
	ปานกลาง	49	24.5
	มาก	60	30.0
	มากที่สุด	27	13.5
		200	100.0
ส่งผลกระทบต่อ คุณภาพ ชีวิตของคนใน ชุมชน	น้อย	20	10.0
	ปานกลาง	66	33.0
	มาก	92	46.0
	มากที่สุด	22	11.0
		200	100.0
ปัญหาด้าน สุขภาพจิต	น้อยที่สุด	25	12.5
	น้อย	29	14.5
	ปานกลาง	58	29.0
	มาก	60	30.0
	มากที่สุด	28	14.0
		200	100.0
ปัญหาข้อที่ พิพาทในพื้นที่ รกร้าง	น้อยที่สุด	20	10.0
	น้อย	61	30.5
	ปานกลาง	54	27.0
	มาก	43	21.5
	มากที่สุด	22	11.0
		200	100.0
เสียโอกาสใน การพัฒนาพื้นที่ สาธารณะของ เมือง	น้อยที่สุด	4	2.0
	น้อย	18	9.0
	ปานกลาง	57	28.5
	มาก	95	47.5
	มากที่สุด	26	13.0
		200	100.0

การสำรวจความคิดเห็นของผู้อยู่อาศัยโดยรอบพื้นที่รกร้างในด้านผลกระทบต่อความยั่งยืนของเมือง:
กรณีศึกษาเขตตลาดพร้าว
ผศ.ดร. ดวงพร กาชาสปี และ ชมพูนุท คงพูนพิน

ตารางที่ 3 ระดับความคิดเห็นต่อผลกระทบของพื้นที่รกร้างด้านสังคม (ต่อ)

ประเด็นปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม	ระดับผลกระทบ	จำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม (คน)	ร้อยละ
ปัญหาการบุกรุกพื้นที่	น้อยที่สุด	12	6.0
	น้อย	41	20.5
	ปานกลาง	65	32.5
	มาก	58	29.0
	มากที่สุด	24	12.0
		200	100.0
ปัญหามลพิษและความเสื่อมโทรมของพื้นที่	น้อยที่สุด	5	2.5
	น้อย	16	8.0
	ปานกลาง	64	32.0
	มาก	73	36.5
	มากที่สุด	42	21.0
		200	100.0

4. สรุปและอภิปรายผล

ผลการวิเคราะห์ผลกระทบของพื้นที่รกร้างต่อความยั่งยืนของเมือง จากกรณีศึกษาพื้นที่รกร้างในเขตตลาดพร้าวกรุงเทพมหานครจากการสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้อยู่อาศัยรอบแปลงพื้นที่รกร้างในระยะรัศมี 500 เมตร บ่งชี้ถึงความสำคัญของเขตตลาดพร้าวที่รับผิดชอบในการจัดการพื้นที่รกร้างอย่างเร่งด่วนเนื่องจากส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของผู้อยู่อาศัยโดยรอบ และมีผลกระทบต่อแผนการพัฒนาพื้นที่โดยรวม ทั้งนี้การจัดการพื้นที่รกร้างสามารถดำเนินการจากกระบวนการมีส่วนร่วมจากเจ้าของแปลงพื้นที่รกร้าง เขต และประชาชนผู้อยู่อาศัยโดยรอบในการร่วมมือพัฒนาและลดผลกระทบอันอาจเกิดขึ้น (Foo et al., 2014) โดยการปรับรูปแบบพื้นที่รกร้างชั่วคราวเพื่อจัดการปัญหาผลกระทบจากพื้นที่รกร้างใกล้ครัวเรือนและชุมชนก่อนที่จะมีการพัฒนาตามความ

ต้องการของเจ้าของที่ดินอย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งจากกรณีศึกษาพบว่า การพัฒนาพื้นที่รกร้างชั่วคราวสามารถออกแบบเพื่อการใช้ประโยชน์ต่าง ๆ อาทิ พื้นที่สีเขียวเพื่อนันทนาการและความงามทางภูมิทัศน์ (Pearsall et al., 2014) พื้นที่สนามเด็กเล่นสำหรับเด็กและเยาวชน พื้นที่ลานกีฬาและลานเอนกประสงค์ของชุมชน พื้นที่สีเขียวอรรถประโยชน์ และฟาร์มเมือง เป็นต้น

การศึกษาให้แนวทางของการดำเนินงานภาคปฏิบัติของเขตตลาดพร้าวจากการบ่งชี้ระดับนัยสำคัญของปัญหาผลกระทบจากประเด็นความยั่งยืนของเมือง ซึ่งผลกระทบที่มีระดับนัยสำคัญมากควรได้รับการแก้ไขด้วยการพัฒนาแผนเร่งด่วนการจัดการผลกระทบจากพื้นที่รกร้างที่ส่งผลกระทบต่อความกังวลของคนที่อยู่อาศัยใกล้เคียง ส่วนในแผนระยะยาวข้อเสนอแนะจากชุมชนในรูปแบบการพัฒนาพื้นที่รกร้างในประโยชน์เชิงสาธารณะสามารถถูกนำมาเป็นประเด็นข้อตกลงร่วมกันระหว่างเขตตลาดพร้าวและเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินเพื่อการพัฒนาพื้นที่รกร้างชั่วคราวก่อนการพัฒนาเต็มรูปแบบตามความประสงค์ของเจ้าของที่ดินที่ไม่ขัดกับข้อกำหนดผังเมือง

รายการอ้างอิง

กรมทางหลวง. (2560). การศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น. สืบค้นเมื่อวันที่ 9 เมษายน 2560, จาก <http://www.tescogis.com>.
บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์. (2549). สถิติวิเคราะห์เพื่อการวิจัย (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: จามจุรีโปรดักท์.

สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร. (2559). รายงาน
การศึกษาเปรียบเทียบพื้นที่ว่างเปล่าในเขต
กรุงเทพมหานคร. สืบค้นเมื่อวันที่ 22
ธันวาคม 2560, จาก [http://cpd.bangkok.
go.th](http://cpd.bangkok.go.th).

Accordino, J., & Johnson, G. T. (2000).
Addressing the vacant and abandoned
property problem. *Journal of urban Affairs*,
22, 301-315.

Akindele, O. A. (2013). Environmental effects
of abandoned properties in Ogbomoso
and Osogbo, Nigeria. *Ethiopian Journal
of Environmental Studies and Management*,
6, 707-716.

Foo, K., Martin, D., Wool, C., & Polsky, C.
(2014). Reprint of “The production of
urban vacant land: Relational placemaking
in Boston, MA neighborhoods”. *Cities*,
40, 175-182.

Pearsall, H., Lucas, S., & Lenhardt, J. (2014).
The contested nature of vacant land in
Philadelphia and approaches for resolving
competing objectives for redevelopment.
Cities, 40, 163-174.

**แนวทางการออกแบบบ้านพักอาศัยและสภาพแวดล้อม
โดยใช้แนวทางของการออกแบบแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษาบ้านเพ็ญเด่น**

**Design Guideline of Housing and Environment
by Participatory Design: A Case Study of PenDen House**

พันธศักดิ์ ภักดี

Punsak Pakdee

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแม่โจ้

E-mail: punsak.pakdee@gmail.com

บทคัดย่อ

จากสมมติฐาน การสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมที่ดีน่าจะสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ได้เป็นจุดเริ่มต้นของการทำงานในครั้งนี้ ได้นำมาประยุกต์ใช้เพื่อการออกแบบบ้านพักอาศัยและสภาพแวดล้อมสำหรับผู้มีรายได้น้อยภายในชุมชน เพื่อเป็นบ้านต้นแบบสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น โดยใช้หลักการการออกแบบแบบมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ ชุมชน บ้าน วัด โรงเรียน สถาบันการศึกษา มูลนิธิและเครือข่าย ในขั้นตอนของการออกแบบรายละเอียดทางด้านสถาปัตยกรรมใช้วิธีการการออกแบบโดยยึดผู้ใช้เป็นศูนย์กลาง เพื่อแก้ปัญหาและตอบสนองความพึงพอใจของผู้ใช้งานมากที่สุด ผลของการปฏิบัติงาน พบว่า ในส่วนของสถาบันครอบครัวหรือบ้าน มีปฏิสัมพันธ์ภายในที่ดีขึ้นเกิดความภูมิใจและมีตัวตนในสังคม ได้บ้านพักอาศัยที่มีพื้นที่ตรงตามความต้องการ เกิดประโยชน์สูงสุดในงบประมาณและเงื่อนไขที่จำกัด ในระดับชุมชนได้ให้โอกาสและเห็นศักยภาพ พัฒนาการของครอบครัวที่ได้เลือกมาพัฒนาและมีการติดตามผลอย่างต่อเนื่องทำให้เกิดระบบการช่วยเหลือกันภายในชุมชน ในระดับของสถาบันการศึกษาได้มีการบูรณาการเรียนการสอนโดยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการทำงานทุกส่วนได้แก่การสำรวจวางแผนวิเคราะห์สังเคราะห์เพื่อออกแบบบ้านพักอาศัยและนำเสนอต่อเจ้าของบ้านเพื่อเลือกและพัฒนาเป็นแบบที่สามารถแก้ปัญหาและตรงกับความต้องการของผู้ใช้มากที่สุด แล้วนำไปบริการวิชาการโดยการก่อสร้างร่วมกับเจ้าของบ้าน ชุมชน มูลนิธิและเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

คำสำคัญ: การออกแบบแบบมีส่วนร่วม การออกแบบโดยยึดผู้ใช้เป็นศูนย์กลาง

Abstract

The starting point of this project comes from the hypothesis stating that good environment creation may increase the better quality of lives. Environment and housing design use principles of various participations including home or families, communities (temple and school), education

institutes, foundations and network. This is done on the basic idea of environment creation for healing which focuses on users and emphasizes on all participation. The result found that relationship of users is found better in families or home scale. They feel proud and have more self confidence in society. They get houses that have enough areas as expect within limited budget and conditions. In community scale, good potential can be seen from the development of the chosen families. In education institute scale, learning and teaching system has integrated students with all participatory design. They have a chance to survey, plan, analyze and synthesize a number of information in order to design living space and present their design to house owners leading to the best design solution. Then they participate with house owners, communities, foundations and network to construct the buildings. At the end, these processes have also led to academic services.

Keywords: Participatory Design User-Centered Design

1. บทนำ

ในกระบวนการออกแบบต่างๆ รวมถึงการออกแบบทางด้านสถาปัตยกรรม ส่วนใหญ่สถาปนิกจะเป็นผู้สร้างสรรค์ผลงานให้ออกมาตรงกับความต้องการของผู้ใช้หรือเจ้าของโครงการให้มากที่สุด ในขั้นตอนของการออกแบบจึงจำเป็นที่จะต้องทราบถึงข้อมูลรายละเอียดความต้องการ ความชอบ ข้อกำหนด และข้อจำกัดต่างๆ ให้มากที่สุด กระบวนการนี้ถือเป็นการออกแบบโดยการยึดผู้ใช้เป็นศูนย์กลาง (User-Centered Design) เพื่อแก้ปัญหาและตอบสนองการใช้งานของผู้ใช้ให้เกิดความพึงพอใจมากที่สุด ในขั้นตอนของการพัฒนาแบบ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในแต่ละขั้นตอนจากเจ้าของจะช่วยลดปัญหาการแก้ไขงานในภายหลังและสร้างความพึงพอใจในผลงานขั้นสุดท้ายได้ สำหรับงานที่มีความซับซ้อน งานสาธารณะหรืองานที่ทำในระดับชุมชน การออกแบบแบบมีส่วนร่วม (Participatory Design) เป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างความพึงพอใจของผู้ที่มีส่วนได้ส่วน

เสียในชุมชน ซึ่งเกิดจากการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนข้อมูลที่เป็นประโยชน์ซึ่งกันและกัน และมีการหาข้อสรุปร่วมกัน

คณะสถาปัตยกรรมและการออกแบบสิ่งแวดล้อมมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ร่วมกับมูลนิธิศานติวัฒนธรรม ชุมชนวัดจอมทอง ต.บ้านหวาน อ.หางดง จ.เชียงใหม่ และภาคีเครือข่ายร่วมกันสร้างสรรค์ออกแบบบ้านพักอาศัยและสภาพแวดล้อมสำหรับผู้มีรายได้น้อยในชุมชนและก่อสร้างเป็นบ้านต้นแบบเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยใช้หลักการ การออกแบบแบบมีส่วนร่วม (Participatory Design) ของคนในชุมชน และการออกแบบโดยยึดผู้ใช้เป็นศูนย์กลาง (User-Centered Design) เพื่อให้ได้บ้านที่แก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของเจ้าของบ้านมากที่สุด ในขั้นตอนของการออกแบบมีการบูรณาการการเรียนการสอนในด้านต่างๆ โดยใช้แนวทางของการออกแบบแบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้โดยมีผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและการเรียนรู้จากประสบการณ์ในการปฏิบัติงานจริง

2. วัตถุประสงค์

2.1 วัตถุประสงค์ของโครงการ

เพื่อออกแบบบ้านพักอาศัย การปรับปรุงสภาพแวดล้อมและการก่อสร้างบ้านต้นแบบสำหรับผู้มีรายได้น้อยในชุมชน สร้างวัฒนธรรมและสันติภาพในสังคม ช่วยกันป้องกันและลดความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ โดยผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์สำหรับสมาชิกในชุมชน และการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่เพื่อเป็นการฝึกให้มีจิตอาสาและมีความคิดที่จะเอื้อเพื่อช่วยเหลือเพื่อนบ้านที่ตกอยู่ในสถานการณ์ลำบาก

2.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) เพื่อศึกษากระบวนการการออกแบบแบบมีส่วนร่วมและการออกแบบโดยยึดผู้ใช้เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้อยู่อาศัยให้ดีขึ้นทั้งด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิต
- 2) เพื่อศึกษาและพัฒนาระบบการเรียนการสอนโดยใช้แนวทางของการออกแบบแบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้โดยมีผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและการเรียนรู้จากประสบการณ์ในการปฏิบัติการจริง

3. แนวคิดและหลักการที่เกี่ยวข้อง

3.1 การออกแบบแบบมีส่วนร่วม(Participatory Design)

การออกแบบแบบมีส่วนร่วม หรือกระบวนการคิดและตัดสินใจร่วมกันกับผู้อื่น เป็นพื้นฐานกระบวนการคิดของสังคมประชาธิปไตยมีรากฐานมาจากแนวคิดของ Plato ซึ่งแนวคิดหลักคือการทำงานร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการทำงาน เริ่มถูกนำมาใช้ในการออกแบบผังเมือง(UrbanPlanning)จากนั้น

จึงค่อยๆ ถูกนำไปใช้กับศาสตร์อื่นๆ ในการทำงานวิจัยได้หมายถึงการที่ฝ่ายวิจัยและหรือฝ่ายออกแบบได้เปิดรับความคิดเห็นจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาโครงการหรือผลิตภัณฑ์ (Prototyping) เมื่อเทคโนโลยีพัฒนาก้าวหน้าขึ้น ทั้งนี้ แนวคิด Participatory Design ได้ถูกนำมาใช้ในงานด้านพัฒนาระบบ (Systems Design) ซึ่งก่อนหน้านี้ถือเป็นกระบวนการที่ใช้แต่ทีมวิศวกรเท่านั้น การออกแบบอย่างมีส่วนร่วมเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความพึงพอใจของผู้ใช้ (Turan et al., 2016) หลักของกระบวนการมีส่วนร่วม คือ การที่ผู้ออกแบบและผู้ใช้งานถ่ายทอดข้อมูลที่เป็นประโยชน์ซึ่งกันและกัน ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) การทำกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) การระดมความคิด (Brainstorming) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) (Barcellini et al., 2015)

จุดอ่อนของ Participatory Design ก็คือการเน้นเรื่องความสามารถในการใช้งานเป็นสำคัญ ละเลยเรื่องของ อารมณ์ความรู้สึก ไม่ได้ให้ความสำคัญกับ ประสบการณ์ของผู้บริโภค (User Experience) ในการออกแบบยุคต่อมาจึงเริ่มใช้วิธีการใหม่ๆ อย่าง Co-Design หรือ Collaborative Design โดยให้ความสำคัญกับผู้ใช้งานจริง (End-User) ให้เข้าสู่ฐานะความเป็นผู้ร่วมออกแบบ ให้มากที่สุด (วิสาข์, 2560) แนวคิดนี้จะนำมาใช้ในการทำงานระดับชุมชน ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด มูลนิธิฯ และเครือข่ายให้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกบ้านผู้ที่มีรายได้น้อยที่จะนำมาออกแบบร่วมกันแล้วนำมาสร้างเป็นบ้านต้นแบบภายในชุมชน

3.2 การออกแบบโดยยึดผู้ใช้เป็นศูนย์กลาง (User-Centered Design)

นักทฤษฎีนามว่า Donald Norman ได้เชื่อมโยงผู้ใช้เข้ากับกระบวนการออกแบบและให้คำจำกัดความว่า User-Centered Design ซึ่งให้ความสำคัญกับความต้องการและความพึงพอใจของผู้ใช้ (User's Need & User's Interest) และพยายามทำให้ทั้งกระบวนการ Participatory Design และ System Design มีความเป็นมนุษย์ (Humanized) มากขึ้นอีกด้วย ซึ่งวิธีการทำให้ทุกรายละเอียดมองเห็นได้ชัดเจน ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้ใช้ธรรมดาทั่วไปสามารถระบุข้อบกพร่อง (Errors) และเสนอแนวทางแก้ไขได้ด้วยตัวเอง เน้นผลที่ได้จากการวัดผลความพึงพอใจของผู้ใช้ (User Experience) มากกว่าการสังเกตประสิทธิภาพการใช้งานโดยผู้ใช้ (User Testing) มีแนวคิดที่มีลักษณะคล้ายกัน คือ การออกแบบที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Human-Centered Design) ปัจจุบันกรอบแนวคิดนี้จึงได้รับการโอบกอดจากเทคโนโลยี มาสู่ความคิดที่เป็น มนุษย์ มากขึ้น มุ่งหวังจะเพิ่มความเป็นมนุษย์เข้าไปในทุกกระบวนการออกแบบและการแก้ปัญหา ซึ่งสิ่งที่จะขาดไปไม่ได้ก็คือ การให้ความสำคัญกับความคิดและความรู้สึกของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายนั่นเอง William B. Rouse อาจารย์และผู้อำนวยการสถาบัน Tennenbaum Institute (Georgia Institute of Technology) ได้ให้คำจำกัดความของ Human-Centered Design ไว้ว่าหมายถึงการมีบทบาทของมนุษย์ในระบบที่ซับซ้อน เป็นการยกระดับศักยภาพของมนุษย์เพื่อก้าวข้ามข้อจำกัดหลายๆ อย่างและส่งเสริมการยอมรับจากผู้ใช้เป็นสำคัญ สามารถแก้ไขปัญหาใหญ่ๆ ในระดับสังคมได้

แนวความคิดนี้จะถูกนำมาใช้ในช่วงตอนของการมีส่วนร่วมของเจ้าของบ้านในการพัฒนาแบบให้แก่ปัญหาและตรงกับความต้องการในงบประมาณและเงื่อนไขที่จำกัด

ทางด้านการเรียนการสอนได้ใช้แนวทางการออกแบบแบบมีส่วนร่วม กับการเรียนรู้โดยมีผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและการเรียนรู้จากประสบการณ์ในการปฏิบัติการจริง จากแนวคิดของรองศาสตราจารย์ ดร. วรากรณ์ สามโกเศศ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต และคณะดำเนินการศึกษาทางเลือก ระบบการศึกษาที่เหมาะสมกับสุขภาวะคนไทยในปี 2553 ข้อเสนอดังกล่าว มีประเด็นสำคัญของระบบการศึกษา คือ การยึดผู้เรียนเป็นเป็นสำคัญ เน้นการมีส่วนร่วมและบูรณาการ ด้วยการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมติดตามประเมินผล ร่วมแก้ปัญหา และร่วมชื่นชม

3.3 การออกแบบสิ่งแวดล้อมเพื่อการเยียวยา (Healing Environment)

แนวคิดนี้ถูกสร้างเป็นแบบจำลองทฤษฎีเชิงประจักษ์ทางการออกแบบ (Model Evidence Based Design) ประเภทแบบจำลองเชิงบรรยาย (Narrative Model) ที่นำเสนอโดยการบรรยายข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับปัจจัยส่วนประกอบต่างๆ ทางกรออกแบบสิ่งแวดล้อมในโรงพยาบาลที่จะช่วยเยียวยาสุขภาพ

Richard L. Miller, Earl S. Swensson, J. Todd Robinson (2012) กล่าวว่า การออกแบบสิ่งแวดล้อมเพื่อการเยียวยาในอาคารโรงพยาบาล หรือ Healing Environment เป็นแนวคิดที่เน้นการรักษาที่ควบคู่ไปกับการสร้างสมดุลระหว่างกาย จิต สังคม สิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างสภาวะ

ดุลยภาพทางสุขภาพ ถือเป็นพลวัตทางด้านการแพทย์ (Dynamic State of Equilibrium) การออกแบบสถานที่ สำหรับใช้ในการดูแลสุขภาพที่มีการเชื่อมต่อกับธรรมชาติ ลำธาร น้ำตกและเสียงอันอ่อนโยนจะทำให้ผู้ป่วย และครอบครัวของผู้ป่วยรวมถึงพนักงานมีความผ่อนคลาย Van Den Berg (2005) ทำให้จิตใจผู้ป่วยดีขึ้นโดยที่ผู้ป่วยไม่รู้ตัว เป็นผลต่อความผ่อนคลายในระบบประสาทและมีจิตใจที่สงบขึ้นการผ่อนคลายในระดับลึกเป็นหัวใจสำคัญของการเยียวยาในการรักษาพยาบาลแบบดังกล่าว

จากข้อมูลข้างต้นชี้ให้เห็นว่าสถาปัตยกรรมเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมทางด้านกายภาพ (Physical Environment) ที่จะสามารถช่วยในการเยียวยาสุขภาพจิตใจและร่างกายให้กับผู้ป่วย นอกจากการสอดแทรกธรรมชาติมาช่วยในการเยียวยารักษาแล้ว การออกแบบปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้ดีขึ้นย่อมจะส่งผลให้สุขภาพกาย สุขภาพจิต และคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยดีขึ้นได้

4. ขั้นตอนและวิธีการดำเนินงาน

ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังแสดงในรูปที่ 1 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.1 การคัดเลือกบ้านต้นแบบเพื่อนำมาออกแบบปรับปรุงและพัฒนา โดยการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน

ขั้นตอนนี้เป็นการรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และการคัดเลือก จากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายในชุมชน 4 กลุ่ม ได้แก่ ชุมชน (บ้าน) วัด โรงเรียน และมูลนิธิศันติวัฒนธรรมและเครือข่าย

รูปที่ 1 กรอบแนวคิดในการทำงาน

4.2 มูลนิธิศันติวัฒนธรรมและเครือข่ายขอความอนุเคราะห์สถาบันเพื่อเป็นที่ปรึกษาในการทำงาน

มูลนิธิศันติวัฒนธรรม ขอความอนุเคราะห์มายังคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแม่โจ้เพื่อดำเนินการ

4.3 ขั้นตอนการออกแบบและพัฒนาแบบ

ได้มีการพัฒนาระบบการเรียนการสอนโดยใช้แนวทางของการออกแบบแบบมีส่วนร่วมการเรียนรู้โดยมีผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและการเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) การทำกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) การระดมความคิด (Brainstorming) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ให้เกิดความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์และเป้าประสงค์ของมหาวิทยาลัย

4.4 ขั้นตอนของการก่อสร้าง

เน้นการทำงานเป็นทีมและและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของทุก ๆ ส่วนเป็นสำคัญ

4.5 ขั้นตอนของการติดตามและประเมินผล

ประกอบด้วยการติดตามด้านกายภาพ และการติดตามด้านคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จากการสำรวจความพึงพอใจในการใช้พื้นที่ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ สังเกตพฤติกรรมและซึ่งจะติดตามจาก ผู้ออกแบบ ผู้นำชุมชนและมูลนิธิฯ ในระยะเวลาที่กำหนด

5. ผลการดำเนินงาน

โครงการนี้สร้างกระบวนการทำงานที่เน้นการมีส่วนร่วม (Participatory Design) ทำให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ (Interactive) ซึ่งจะนำไปสู่การแลกเปลี่ยนและสร้างความเข้าใจร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผลการดำเนินงานสอดคล้องกับแผนการทำงาน ดังนี้

5.1 การคัดเลือกบ้านต้นแบบเพื่อจะนำมาออกแบบปรับปรุงและพัฒนา โดยการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน

ชุมชนวัดจอมทอง ต.บ้านแหวน อ.หางดง จังหวัดเชียงใหม่ ร่วมกับ มูลนิธิศานติพัฒน์ธรรม ประชุมเพื่อเลือกบ้านของผู้มีรายได้น้อยในชุมชน ที่มีสภาพแวดล้อมและการอยู่อาศัยที่ไม่ถูกสุขลักษณะกายเพื่อพัฒนาบ้านต้นแบบเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังรูปที่ 2

ขั้นตอนนี้เป็นการรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะและการคัดเลือก จากสมาชิกและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายในชุมชน ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมและเพื่อ

สร้างความยั่งยืนในอนาคต (Kang, 2015) การดำเนินการในครั้งนี้ มีกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายในชุมชน 4 กลุ่ม ได้แก่

1) สมาชิกในชุมชนประกอบด้วย ผู้นำชุมชน และตัวแทนของสมาชิกในหมู่บ้าน มาประชุมเพื่อเลือกบ้านของผู้มีรายได้น้อยในชุมชนเพื่อนำมาปรับปรุงพัฒนาเป็นบ้านต้นแบบเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

2) เจ้าอาวาส วัดจอมทอง เป็นประธานในการประชุมเพื่อเลือกบ้านต้นแบบและเป็นผู้สนับสนุนด้านสถานที่ในการประชุม

3) ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจอมทอง ส่งเสริมให้เยาวชนและนักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนของการจัดการสภาพแวดล้อมของบ้าน และสนับสนุนด้านสถานที่ในการพักอาศัยช่วงเวลาที่ก่อสร้าง

4) มูลนิธิศานติพัฒน์ธรรมและเครือข่ายเป็นผู้ประสานงานและสร้างเครือข่ายในชุมชนให้เข้มแข็งทางด้านต่างๆ รวมไปถึงการพัฒนาสภาพแวดล้อมในชุมชนให้ดีขึ้นและเป็นผู้สนับสนุนทุนในการก่อสร้างจำนวนสามหมื่นบาท

จากมติของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนได้เลือกบ้านเลขที่ 73/1 หมู่ 10 ต.บ้านแหวน อ.หางดง จังหวัดเชียงใหม่ มีสมาชิกสามคนประกอบด้วย ของนางวันเพ็ญ ต๊ะตานัง (เพ็ญ) อายุ 44 ปี อาชีพรับจ้างเย็บผ้านายอนุชา ครัวกระท่อม (เด่น) อายุ 42 ปี อาชีพรับจ้างช่างเชื่อม และเด็กชายรัฐภูมิ ครัวกระท่อม อายุ 13 ปี เนื่องจากครอบครัวนี้มีอาชีพรับจ้าง มีรายได้ไม่แน่นอน ทำให้มีปัญหาทางการเงิน สภาพแวดล้อมภายในบ้านไม่เอื้อต่อการทำงาน มีพื้นที่คับแคบไม่เป็นสัดส่วน จึงไม่สามารถทำประกอบอาชีพได้อย่างเต็มที่ที่มีปัญหาทะเลาะวิวาทกันเป็นประจำเนื่องจากทั้งคู่ติดสุราเรื้อรังสร้างความ

เดือดร้อนให้ชุมชน ในระดับชุมชนครอบครัวนี้
ไม่มีความน่าเชื่อถือ เพราะเกรงว่าจะไม่มีความ
รับผิดชอบ และเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีต่อเยาวชนใน
ชุมชน

รูปที่ 2 การประชุมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายในชุมชน

5.2 มุลนิธิตานติวัฒนธรรมและเครือข่าย ขอ ความอนุเคราะห์สถาบันเพื่อเป็นที่ ปรึกษาในการทำงาน

มุลนิธิตานติวัฒนธรรม เลขที่ 155 หมู่ 10
ต.บ้านแหวน อ.หางดง จ.เชียงใหม่ 50230 มี
ผศ.ดร.สมบัติ ตาปัญญา เป็นประธานมุลนิธิตได้
ขอความอนุเคราะห์มายังคณะสถาปัตยกรรม-
ศาสตร์และการออกแบบสิ่งแวดล้อมมหาวิทยาลัย
แม่โจ้ เพื่อออกแบบวางผัง บ้านพักอาศัยต้นแบบ
ในชุมชนวัดจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อ
ปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นทั้งด้านสุขภาพ
กายและสุขภาพจิต โดยการแก้ปัญหาทางด้าน
กายภาพและการสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น

5.3 ขั้นตอนการออกแบบและพัฒนาแบบ

ได้มีการจัดการเพื่อพัฒนาระบบการเรียน
การสอนโดยใช้แนวทางของการออกแบบแบบมี
ส่วนร่วม การเรียนรู้โดยมีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
และการเรียนรู้จากประสบการณ์ในการปฏิบัติ

การจริง มีการบูรณาการการเรียนการสอนรวมกัน
เพื่อลดภาระในการทำงานและส่งงานที่ซ้ำซ้อน
โครงการนี้ได้มอบหมายให้นักศึกษาชั้นปีที่ 3
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ
สิ่งแวดล้อมมหาวิทยาลัยแม่โจ้เป็นผู้รับผิดชอบ
โครงการ

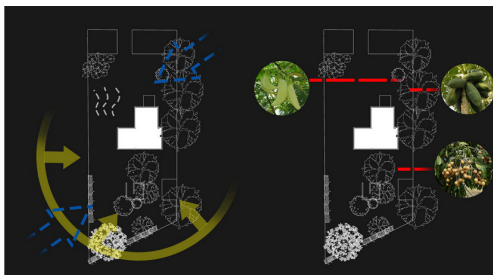
ได้มีการจัดการในระดับคณะและมหาวิทยาลัย
ให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์และเป้าประสงค์ของ
มหาวิทยาลัย ด้านการพัฒนานักศึกษา โดยการ
ส่งเสริมกิจกรรมพัฒนานักศึกษา ให้มีการพัฒนา
ทักษะพื้นฐานที่ใช้ในการประกอบอาชีพ มุ่งให้
นักศึกษามีความรู้ ความสามารถทางวิชาการ
และมีความเชี่ยวชาญในหลักการพื้นฐานของ
วิชาชีพ การพัฒนาจิตสำนึกและทักษะในการ
เรียนรู้ตลอดชีวิต มีสมรรถวิสัยในการแสวงหา
ความรู้โดยอิสระ และ ส่งเสริมให้นักศึกษามี
การพัฒนาความสามารถในเชิงสหวิทยาการใน
การคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ และแก้ปัญหาอย่าง
เป็นระบบ มีความเป็นผู้นำ รู้จักบทบาทและ
หน้าที่ของตนเองในสังคม มีคุณธรรม จริยธรรม
และศีลธรรมในการครองชีพ มีจรรยาบรรณใน
วิชาชีพ มีความตระหนักถึงผลที่เกิดขึ้นจากการ
เปลี่ยนแปลงของสังคมโลก เพื่อการดำรงชีวิต
ที่ดี มีความสุข รวมถึงการส่งเสริมและสนับสนุน
กิจกรรมพัฒนานักศึกษานอกห้องเรียนโดยให้
นักศึกษามีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ ที่มุ่งสู่
วิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์มหาวิทยาลัย

ขั้นตอนของการออกแบบและพัฒนาแบบ
เน้นหลักการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมซึ่งเป็นสิ่ง
สำคัญในการสร้างความพึงพอใจของผู้ใช้ ด้วย
วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview)
การทำกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) การ
ระดมความคิด (Brainstorming) การสนทนากลุ่ม
(Focus Group) โดยขั้นตอนดังนี้

1) แบ่งกลุ่มเพื่อเก็บข้อมูล เข้าสำรวจ วิเคราะห์ศักยภาพพื้นที่เพื่อทราบถึงปัญหาด้านต่าง ๆ ดังรูปที่ 3, 4, 5 และ 6 และการวางแผนเพื่อการออกแบบ ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) บุคคล 5 ท่าน ได้แก่ สมาชิกทั้งสามคนที่เป็นผู้อาศัยในบ้านที่ถูกเลือก ผู้นำชุมชนและตัวแทนของมูลนิธิ เพื่อสอบถามปัญหา ความต้องการ ข้อกำหนด และข้อจำกัดเพื่อมาสร้างเป็นเงื่อนไขและเกณฑ์ในการออกแบบ (Criteria)

รูปที่ 3 การเข้าสำรวจ เพื่อเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ศักยภาพพื้นที่

รูปที่ 4 ขอบเขตและรายละเอียดของพื้นที่ตั้งโครงการ

รูปที่ 5 สภาพแวดล้อมภายนอกของบ้านพักอาศัย

รูปที่ 6 สภาพแวดล้อมภายในของบ้านพักอาศัย

2) แบ่งกลุ่มย่อย เป็น 5 กลุ่ม เพื่อออกแบบเป็นทางเลือกให้เจ้าของบ้าน (Alternative Design) ตามข้อกำหนด (Criteria) ที่ได้สรุปร่วมกันในข้อ 1 โดยใช้วิธีการทำกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) การระดมความคิด (Brainstorming) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อผลิตงานออกแบบเบื้องต้น (Preliminary Design) และพัฒนาแบบ (Design Development) ดังรูปที่ 7

3) นำเสนอผลงาน จำนวน 5 รูปแบบ จากข้อกำหนดที่ได้สรุปร่วมกันต่อเจ้าของบ้าน ตัวแทนชุมชนและตัวแทนมูลนิธิ เพื่อเลือกแบบที่สามารถแก้ปัญหาและเจ้าของบ้านพึงพอใจมากที่สุดมาพัฒนาเป็นแบบขั้นสุดท้าย ดังรูปที่ 8

4) ขั้นตอนของการผลิตแบบในขั้นสุดท้าย ขั้นตอนนี้จะแบ่งกลุ่มใหม่ตามความสนใจของนักศึกษา ซึ่งประกอบด้วย ฝ่ายวางแผนงาน ก่อสร้าง ฝ่ายผลิตแบบ ฝ่ายวัสดุและประมาณราคา

แนวทางการออกแบบบ้านพักอาศัยและสภาพแวดล้อมโดยใช้แนวทางของการออกแบบแบบมีส่วนร่วม
กรณีศึกษานานเพ็ญเด่น
พันธ์ศักดิ์ ภักดี

รูปที่ 7 การทำงานกลุ่มย่อยเพื่อพัฒนาแบบ

รูปที่ 8 การนำเสนอต่อเจ้าของบ้าน ตัวแทนชุมชนและมูลนิธิฯ

5.4 ขั้นตอนของการก่อสร้าง

การทำงานในขั้นตอนนี้ไม่ได้ให้ความสำคัญกับผลของงานขั้นสุดท้ายที่จะสร้างความพอใจกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่จะเน้นการทำงานเป็นทีมและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของทุก ๆ ส่วนเป็นสำคัญ หน้าที่รับผิดชอบของแต่ละส่วนประกอบด้วย

1) ลูกชายเจ้าของบ้านเด็กชายรัฐภูมิ ครัวกระท่อมและเยาวชนในชุมชนทำหน้าที่ทำความสะอาดบริเวณบ้านและร่วมกันจัดพื้นที่และสิ่งแวดล้อมโดยรอบบ้านร่วมกับนักศึกษาชั้นปีที่ 3 สาขาสถาปัตยกรรม

2) เจ้าของบ้านนายอนุชา ครัวกระท่อม (เด่น) จัดเตรียมพื้นที่ก่อสร้างตัดต้นไม้และเป็นหัวหน้าในการทำงานโครงสร้างเนื่องจากเจ้าของบ้านเป็นช่างเชื่อม ดังรูปที่ 9

รูปที่ 9 การจัดเตรียมพื้นที่ก่อสร้าง โดยเจ้าของบ้าน

3) ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ประชาสัมพันธ์ ประสานงานกิจกรรมและแรงจูงใจให้เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชน ช่างชาวบ้านเข้ามาช่วยเหลืองานในส่วนโครงสร้าง ดังรูปที่ 10

รูปที่ 10 การจัดเตรียมงานโครงสร้างโดยช่างชาวบ้าน

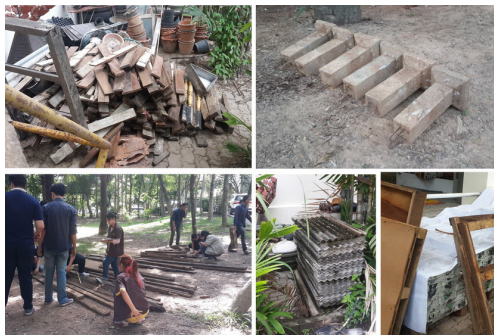
4) กลุ่มแม่บ้าน สนับสนุนเรื่องกำลังแรงในการทำอาหารเลี้ยงทุกมื้อโดยมีภรรยาเจ้าของบ้านนางวันเพ็ญ ต๊ะตานัง (เพ็ญ) เป็นหัวหน้าในการทำอาหารแต่ละมื้อ ดังรูปที่ 11

รูปที่ 11 การจัดเตรียมอาหารโดยกลุ่มแม่บ้าน

5) วัดและโรงเรียน วัดจอมทอง สนับสนุนสถานที่ในการพักอาศัยในช่วงนักศึกษาลงพื้นที่เพื่อก่อสร้าง

6) มูลนิธิตานติวัฒนธรรมและเครือข่ายสนับสนุนกำลังทรัพย์จำนวนสามหมื่นบาท วรรณรงค์และประชาสัมพันธ์ เพื่อทำการรวบรวมวัสดุจากการบริจาค เช่น วัสดุถุงหลังคา ผนัง และประตูหน้าต่างเก่า ผลิตภัณฑ์ไม้คอนกรีตร่วมสนับสนุนวัสดุแผ่นสำเร็จรูปเพื่อก่อสร้างผนัง ดังรูปที่ 12

รูปที่ 12 วัสดุก่อสร้างจากการบริจาค

7) นักศึกษาชั้นปีที่ 3 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบสิ่งแวดล้อมมหาวิทยาลัยแม่โจ้ รับผิดชอบในส่วนของการออกแบบ ระบุรายละเอียดของการออกแบบ และควบคุมงานก่อสร้าง ดังรูปที่ 13

5.5 ขั้นตอนของการติดตามและประเมินผล

การติดตามด้านกายภาพ สํารวจความพึงพอใจในการใช้พื้นที่ด้วยการสังเกตและสอบถามเจ้าของบ้านซึ่งจะติดตามและประเมินผลจากฝ่ายออกแบบ และการติดตามด้านคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งจะติดตามจากผู้นำชุมชนและมูลนิธิระยะเวลาของการติดตามผลทุก ๆ 3 เดือน ในระยะเวลา 1 ปีหลังจากก่อสร้างเสร็จ

รูปที่ 13 การก่อสร้างบ้านเพ็ญเด่น

6 สรุปผลและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผลการทำงาน

การสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมที่ดีน่าจะสามารพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้ และการออกแบบบ้านต้นแบบสำหรับผู้มีรายได้น้อย โดยใช้หลักการในการออกแบบแบบมีส่วนร่วม (Participatory Design) ของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนได้ให้ความสำคัญและเคารพต่อความคิดเห็นและความสามารถของผู้อื่นจะเป็นพื้นฐานการสร้างที่ยั่งยืนในอนาคต ผลของการทำงาน พบว่าในส่วนของการสถาบันครอบครัวหรือบ้านมีปฏิสัมพันธ์ภายในที่ดีขึ้น เกิดความภูมิใจและมีตัวตนในสังคม ได้บ้านพักอาศัยที่มีพื้นที่ตรงตามความต้องการเกิดประโยชน์สูงสุดในงบประมาณและเงื่อนไขที่จำกัด ในระดับชุมชนได้ให้โอกาสและเห็นศักยภาพการพัฒนาของครอบครัวที่ได้

เลือกมาพัฒนาและติดตามผลอย่างต่อเนื่อง เกิดระบบการช่วยเหลือกันภายในชุมชน ในระดับของสถาบันการศึกษาได้มีการบูรณาการการเรียนการสอนโดยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในทุกส่วนได้การสำรวจ วางแผน วิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อออกแบบบ้านพักอาศัยและนำเสนอต่อเจ้าของบ้านเพื่อเลือกและพัฒนาเป็นแบบที่สมบูรณ์ที่สุด แล้วนำไปบริการวิชาการโดยการก่อสร้างร่วมกับเจ้าของบ้าน ชุมชน มูลนิธิและเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

6.2 ข้อเสนอแนะ

การทำงานบริการวิชาการต่อชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาทางด้านสถาปัตยกรรมในหลายๆ สถาบัน เพื่อให้นักศึกษาได้ใช้องค์ความรู้ที่ได้เรียนมาฝึกปฏิบัติในพื้นที่จริง สิ่งสำคัญคือการดำเนินโครงการแล้วได้ประโยชน์จากกระบวนการที่เกิดขึ้นในแต่ละขั้นตอนอย่างแท้จริง การมีส่วนร่วมของทุกส่วนถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด หากขาดส่วนใดส่วนหนึ่งแล้วย่อมทำให้เกิดความล่าช้าและอาจจะไม่สำเร็จได้งานที่มีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมากหรืองานที่มีผลประโยชน์ทับซ้อนเข้ามาเกี่ยวข้องก็ส่งผลต่อการทำงาน ทั้งนี้ งานที่มีขนาดใหญ่ซับซ้อนใช้ระยะเวลาดูแลงบประมาณมากก็ส่งผลต่อการทำงานเช่นกัน

รายการอ้างอิง

- วิสาข์ สอตระกูล. (2560). *ประวัติ Design Thinking*. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2560 จาก <http://www.tcdc.or.th/articles/design-creativity>.
- Agnes, E., & Berg, V. D. (2005). Health impacts of healing environments this publication is a product of the project. *The Architecture of Hospitals Wageningen University and Research Centre*, 2-99.
- Barcellini, F. et al., (2015). Designers' and users' roles in participatory design: What is actually co-designed by participants?. *Journal of Applied Ergonomics*, 50, 31-40.
- Faia, R. L. M., Swensson, E., & Robinson, J. T. (2012). Hospital and healthcare facility design. USA.: Norton & Company.
- Kang, M. (2015). Design for experiencing: Participatory design approach with multidisciplinary perspectives. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 830-833.
- Turan, S. Ö., Pulatkan, M., Beyazli, D., & Özen, B. S. (2016). User Evaluation of the Urban Park Design Implementation with Participatory Approach Process. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 216, 306-315.

การผสานแนวคิดเหือนยง และการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
กรณีศึกษาชุมชนบ้านเวียงยอง จังหวัดลำพูน
Merging an idea of Huan Yong and Sustainable Geo-Social Based
A case study of Ban Wiang Yong, Lumphun Province

จักรพันธ์ จันทรศรี¹ และ ดร. วิทยา ดวงธิดา²
Jakapan Jansree¹ and Wittaya Daungthima, Ph.D.²

¹คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

²คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแม่โจ้

E-mail : stp.scapehouse.m@gmail.com¹, w.daungthima@gmail.com²

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะรูปแบบการวางผังชุมชน ลักษณะสถาปัตยกรรมของเรือนไทยของ ที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางภูมิสังคมของพื้นที่ ชุมชนบ้านเวียงยอง จังหวัดลำพูน โดยวิธีการศึกษาข้อมูล บริบททางภูมิสังคม ของชุมชน คือ การคำนึงถึงกายภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อมความเป็นมาของระบบนิเวศ และสังคมศาสตร์ ผู้คน วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ยังไปถึงความเชื่อต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการใช้ชีวิตดำรงชีวิตด้วยการลงพื้นที่ สังเกตการสอบถามชาวบ้านในพื้นที่ และสละชุมชน (ช่างปลูกเรือน) การบันทึกข้อมูล แล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษา และสรุปผล

จากการศึกษาพบว่าชุมชนบ้านเวียงยอง มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันดีงาม โดยสื่อออกมาทางด้านการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะการอยู่อาศัย วัฒนธรรม และวิถีชีวิตชุมชน ปัจจุบันได้มีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างพื้นฐานและการใช้พื้นที่ จนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนอย่างไร้ทิศทาง ไม่ว่าจะเป็นการสร้างบ้าน การขายที่ดิน และการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมจนก่อให้เกิดผลเสียต่อเอกลักษณ์ทางรูปแบบชีวิต การพัฒนาโดยที่ไม่เข้าใจถึงภูมิสังคมของพื้นที่ชุมชน โดยแนวทางการอนุรักษ์ชุมชน บ้านเวียงยอง ด้วยการสร้างความเข้าใจด้านคุณค่าเอกลักษณ์ของชุมชน ให้คนในชุมชนตระหนักถึงวิถีชีวิตที่มีคุณค่า สามารถนำมาประยุกต์ให้คงอยู่ร่วมกับการพัฒนาที่เปลี่ยนแปลงไปได้ตามบริบททางภูมิสังคมของพื้นที่ชุมชน บ้านเวียงยอง

คำสำคัญ: การวางผังชุมชน สละชุมชน ภูมิสังคม บริบททางภูมิสังคม

Abstract

This article aims to study the community's layout, Tai Yong architecture's housing that is related to geo-social in the area Ban Wiang Yong, Lamphun province. This article studies community context by considering in geography, surrounding's ecology, social, people, culture, economy, and architecture that people made as well as belief that affect the way of life. This

study collect data by observing, recording data, and interviewing both of the builder and the villager in the area, then, analysis and summarize the data.

The result shown that Ban Wiang Yong has a unique culture that can be seen the location in morphology, culture, and community's way of life. However, with the growth of technology changes both of infrastructure and space utilization, the way of life is changed without direction in case of the architecture, land sale and building industrial factory which affect community's identity. Developing without understanding in geo-social of the area is the wrong way. As well as the conservation approach in Ban Wiang Yong by understand in community's identity and also realize in their worth way of life can help geo-social in Ban Wiang Yong in globalization.

Keywords: Community Planning, Construction Worker, Geo-social, Geo-social Context

1. ความสำคัญของการศึกษา

ชุมชนการอยู่อาศัยการตั้งถิ่นฐานมนุษย์เราเรียนรู้ในการสร้างที่อยู่อาศัยมาตั้งแต่อดีตการมีการพัฒนารูปแบบการอยู่อาศัยในรูปแบบต่าง ๆ กันออกไป แล้วแต่สภาพบริบทแต่ละพื้นที่นั้น ๆ ความเป็นอยู่วิถีชีวิตในแต่ละพื้นที่ มนุษย์จะมีความสัมพันธ์กับการอยู่อาศัย โดยระยะเวลาเป็นส่วนสำคัญที่ส่งผลในการสร้างสรรค์ที่อยู่อาศัย โดยที่วิถีสถาปัตยกรรมก็เช่นกันแล้วแต่มีการเกิดขึ้นจากวัฒนธรรม ความเชื่อ สิ่งที่มีมนุษย์นับถือ มาเป็นแนวคิดในการสร้างบ้านสร้างเรือนด้วยเช่นกัน ชาวไทยอง หรือ คนยอง คือกลุ่มคนไทลื้อที่อพยพมาจาก เชียงตุงในประเทศสหภาพพม่าโดยคนไทลื้อเมืองยองก็ได้กระจายตัวไปยังเขตสิบสองพันนา ในมณฑลยูนนานของจีนและในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวด้วย โดยคนไทลื้อเมืองยองที่อยู่ในประเทศจะเรียกตนเองว่า “คนยอง” ตามภาษาถิ่น แล้วจึงเรียกกันต่อ ๆ มาว่าไทยอง เมื่อปี พ.ศ. 2348 กลุ่มคนยองได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมือง ลำพูน-เชียงใหม่

โดยการอพยพมาครั้งใหญ่ของชาวไทยองเกิดขึ้นในสมัยพญากาวิละ ราวปี พ.ศ. 2348 และคนยองก็ค่อย ๆ เรียนรู้แล้วจึงเอาวัฒนธรรมของคนเมืองยวน (ล้านนา) เข้ามาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต รวมไปถึงลักษณะการอยู่อาศัยของชาวไทยองก็จะได้นำรูปแบบความเชื่อดั้งเดิมในการสร้างบ้านปลูกเรือนอยู่และก็รวมเอาศิลปะแบบล้านนาเข้าผสมผสานด้วย ปัจจุบันชนบทรณนิยม องค์ความรู้ วัฒนธรรม ความเชื่อ แนวคิดในการสร้างบ้านปลูกเรือนตามหลักศาสตร์ความเชื่อของชาวไทยอง กำลังจะลบเลือนถูกหลงลืมหายไปด้วยทั้งกระแสการพัฒนาของโลกที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จนทำให้เราลืมความเป็นรากเหง้า ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ในการสร้างบ้านปลูกเรือน การใส่ใจสภาพแวดล้อม ชุมชน บ้านเมือง อีกทั้งความเชื่อดั้งเดิมที่ดีงามก็กำลังจะลบเลือนหายไปโดยที่ลูกหลานอาจจะไม่ได้มีโอกาสที่จะได้เรียนรู้ความดีงามนั้นที่บรรพบุรุษได้ก่อร่างสร้างไว้เลย ก็เป็นไปได้ (ปรารธนา, 2552)

โดยการทำวิจัยครั้งนี้เพื่อการสืบสานข้อมูลมรดกทางภูมิปัญญาในการสร้างบ้านปลูกเรือนความรู้ทางด้านสถาปัตยกรรม ในรูปแบบของ

คนไทยของคหิตความเชื่อ การอนุรักษ์ และการ
ร่วมเสนอแนวทางการออกแบบที่สอดคล้องกับ
วิถีชีวิตที่พลวัตของคนไทยในปัจจุบัน โดย
การใช้แนวคิดการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
เข้าผสานในองค์ความรู้ ดังเดิมที่เป็นมา ในด้าน
สถาปัตยกรรมเพื่อให้ได้เกิดประโยชน์สูงสุด
ต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1) เพื่อศึกษาลักษณะรูปแบบการวาง
ผังชุมชนและสถาปัตยกรรมไทยของที่มีความ
สัมพันธ์กับบริบททางภูมิสังคมของพื้นที่ ชุมชน
บ้านเวียงยอง จังหวัดลำพูน

2) เพื่อศึกษา ภูมิปัญญา คหิตความเชื่อ
สังคม วิถีชีวิตวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม
ที่สอดคล้องกับชาวไทยองในการปลูกเรือน

3. กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง เอื้อนยอง ผสานแนวคิดการ
พัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา ชุมชน
เวียงยอง จังหวัดลำพูน ได้นำมาหลักการทรง
งานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9
แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมา
ใช้เป็นแนวทางการวิจัย ดังต่อไปนี้

3.1 หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9

ระเบิดจากข้างใน พระองค์ทรงมุ่งเน้นเรื่อง
การพัฒนาคนทรงตรัสว่า“ต้องระเบิดจากข้างใน”
หมายความว่า ต้องสร้างความเข้มแข็งให้คนใน
ชุมชนที่เราเข้าไปพัฒนาให้มีสภาพพร้อมที่จะ
รับการพัฒนาศักยภาพก่อน แล้วจึงออกมาสู่สังคม
ภายนอก มีใช้การนำเอาความเจริญหรือบุคคล

จากสังคมภายนอกเข้าไปหาชุมชนหมู่บ้าน ที่ยัง
ไม่ทันได้มีโอกาสได้เตรียมตัวหรือตั้งตัว

*ไม่ติดตารา*การพัฒนาตามแนวพระราชดำริ
ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 มี
ลักษณะของการพัฒนาที่อนุโลมและรวมชอม
กับสภาพธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและสภาพของ
สังคมจิตวิทยาแห่งชุมชน “ไม่ติดตารา” ไม่ผูกมัด
ติดกับวิชาการและเทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมกับ
สภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่เหมาะสมของคนไทย

การมีส่วนร่วม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงเป็นนักประชาธิปไตยจึงทรงนา “ประชา
พิจารณ์” มาใช้ในการบริหาร เพื่อเปิดโอกาสให้
สาธารณชน ประชาชน หรือเจ้าหน้าที่ทุกระดับ
ได้มาร่วมกันแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องที่จะ
ต้องคำนึงถึงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องที่จะ
ต้องคำนึงถึงความคิดเห็นของประชาชนหรือ
ต้องการของสาธารณชน

ภูมิสังคม การพัฒนาใด ๆ ต้องคำนึงถึง
สภาพภูมิประเทศของบริเวณนั้นว่าเป็นอย่างไร
และสังคมวิทยาเกี่ยวกับนิสัยใจคอของคนตลอด
จนวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มี
ความแตกต่างกัน (เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง และ
คณิสฐา เสถียรพิระกุล, 2557)

ระเบิดจากข้างใน	ไม่ติดตารา	การมีส่วนร่วม	ภูมิสังคม
การเรียนรู้จากธรรมชาติ ความต้องการของตนเอง ก่อน เริ่มจากให้ผู้คนภายใน ชุมชนรู้จักความอยาก ทรงงานในสิ่งที่มี สำนึกรักและหวงแหน	เพราะการทำงานต้องหา ข้อมูลแต่อย่าไปจับต้อง ทำตามแบบใครไปตรงมา ตามความต้องการที่ความ เหมาะสมด้วย	เพราะมนุษย์มีสมารถ ทำงานคนเดียว หากงานวิจัยจำเป็นต้อง อาศัยการมีส่วนร่วมใน การแก้ไขปัญหา	การชมทอต้องมีความรู้ ว่าก่อนการพัฒนาใด ๆ ควรที่จะศึกษา เข้าใจ ในสิ่งที่ สัมพันธ์กัน ๆ ก่อนในทุกมิติ

รูปที่ 1 หลักการทรงงานที่นำมาประยุกต์ใช้ในงานวิจัย

3.2 อัตลักษณ์การตั้งถิ่นฐานของชาติพันธุ์ยอง

1) *อัตภาพ* ลักษณะความเป็นตัวตนในแบบ
แผนการใช้พื้นที่และการออกแบบเรือน อัตภาพ
หรือลักษณะความเป็นตัวตนในแบบแผนการ

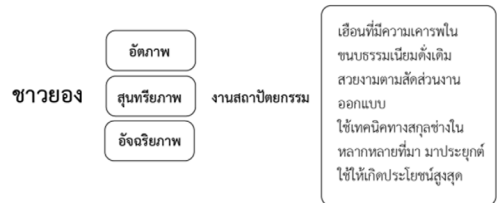
ใช้พื้นที่และการออกแบบเรือน มีสาเหตุสำคัญเนื่องมาจากการเคารพเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและความภาคภูมิใจในขนบธรรมเนียม ศิลปะ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ภาษา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม การอยู่อาศัย ของตนเองที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษเมืองยอง ลักษณะประเพณี พิเศษที่สำคัญประการหนึ่งคือการยกย่องให้ผู้หญิงเป็นหลักในครอบครัว การให้เกียรติ นับถือ ฝึและให้อำนาจการตัดสินใจแก่ฝ่ายหญิงสะท้อนออกมาเด่นชัดในศาสตร์ต่างๆ รวมทั้งทางสถาปัตยกรรม การแต่งงานมักจะให้ฝ่ายชายเข้าเรือนฝ่ายหญิง ผู้หญิงจะได้รับมรดกที่สำคัญคือ บ้านเรือนจากพ่อแม่ ขณะที่สถานภาพฝ่ายชายเป็นเพียงผู้อยู่อาศัย ผู้ใช้แรงงานในการทำเกษตรกรรม ผู้ชายจะได้รับการยกย่องในสังคมต่อเมื่อมีสถานะเป็นผู้นำชุมชน พระ และช่าง เพราะการบวชเรียนและการมีฝีมือในการทำงานช่างเป็นหนทางที่จะทำให้ศาสนาและศิลปวัฒนธรรมดำรงอยู่

2) *สุนทรียภาพ* ความสวยงามและลงตัวของสัดส่วนและส่วนตกแต่งประดับประดาเรือนด้านสุนทรียภาพ บ้านเรือนชาวยองในอดีตจะนิยมความเรียบง่าย การฉลุลวดลาย ไม่กลิ้งลูกกรงและชายคาจึงปรากฏเพียงเล็กน้อย และการที่ชาวยองเป็นผู้เคารพเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจึงนิยมการตกแต่งประดับประดาวิหาร อุโบสถหอไตรอย่างทึ่มเทเต็มไปด้วยความวิจิตร ช่างชาวยองในลำพูนได้มีการทดลองประสมประสานเอาความงามลวดลายฉลุไม้แบบพื้นถิ่นเข้าไปใช้ประดับตกแต่งเรือนของตน เช่น จั่วและบ้านลม ช่องลมหน้าจั่วและช่องลม บานเกล็ด และที่สำคัญ คือ กระจัง หรือส่วนประดับทางสถาปัตยกรรมที่ติดอยู่บนยอดจั่วทั้งด้านหน้าและด้านหลังทำด้วยไม้ตีเหลื่อมหรือกลิ้งให้

กลมตามลวดลายนิยม จั่วลวดลายฉลุไม้พัฒนามาเป็น อัตลักษณ์ประจำพื้นถิ่นในลำพูน

3) *อัจฉริยภาพ* ความสามารถทางด้านช่าง และการประยุกต์ใช้วัสดุก่อสร้าง อัจฉริยภาพหรือความสามารถทางด้านช่าง เกิดจากการยกย่องครูช่างของชุมชนและการทะนุบำรุง ศาสนา สล่าเก่า หรือครูช่างเหล่านี้ บ่มเพาะความสามารถเฉพาะตัวทางช่างในการสร้างวัด บ้านเรือนในหมู่บ้าน โดยการร่วมแรงร่วมใจของแรงงานผู้ชายทั้งหมู่บ้าน วิทยาการในการสร้างเรือนชาวยองที่ครูช่างถ่ายทอดนั้นแตกต่างจากชาวไตอื่น การออกแบบสัดส่วนเรือนของไตลื้อมีความอ่อนไหวพลัดทั้งหลังคาเดี่ยวบนเดี่ยวล่าง หลังคาจะมีความลื่นไหลต่อเนื่องโดยสันหลังคา และมุมหลังคาเชื่อมต่อกันทำให้เกิดตะเข้สัน ตะเข้ราง กิ่งจั่วกิ่งปั้นหยา สลับซับซ้อนไปมา ลักษณะการออกแบบหลังคาแบบนี้จำเป็นต้องมีการต่อเชื่อมโครงสร้างหลายจุด ทำให้เกิดทักษะปากปากไม้และเดือย การใช้ลิ้มสอดเข้าไปที่หัวเดือย การตอกอัดลิ้ม ทำสลักยึดโครงหลังคา ไม้โครงสร้างบางครั้งวางนอนและวางตั้งสลับกัน ทำให้เกิดการถ่ายแรงในโครงสร้างแบบที่ไม่เคยพบในตำราใดๆ และยังคงแตกต่างจากเรือนทั่วไปในล้านนาอย่างชัดเจน เดี่ยวบนภายในเรือนสะท้อนความสามารถทางด้านช่างในการใช้ไม้ สอดขัดกลอนประตูหน้าต่าง การทำประตูฝาไหล บานเพี้ยมกันห้อง บานเกล็ด ช่องฝาที่ออกแบบเพื่อเปิดทำความสะอาดพื้น และการติดมุ้งลวดเป็นหลักฐานถึงการคิดประดิษฐ์มีให้เชิงประจักษ์มานานในเรือนชาวยองที่มีอายุกว่า 70 ปี ได้ทุนเรือนที่สูงโง่งเน้นประโยชน์ใช้สอย เกิดความเบาลอยตัวโปร่งโง่งและร่มรื่น และยังคงเกิดวัสดุใหม่ๆ สำหรับใช้ในชุมชนชาวยอง ได้แก่ ได้แก่ แผงปูนการประยุกต์ใช้วัสดุก่อสร้าง ปูน ซึ่งเริ่มแพร่

หลายและยอมรับที่จะนำมาใช้กับบ้านเรือนตั้งแต่ พ.ศ. 2430 ที่เริ่มมีชาวจีนที่เข้ามาทำการค้าขายในลำพูน เช่น บ้านป่าซาง และบ้านปากบ่องทำให้เกิดรูปแบบเรือนพักอาศัยแบบผสมอิทธิพลจีน ก่อสร้างบ้านเรือนแบบจีน ทำลวดลายแกะสลักและหลังคากระเบื้องวางแบบจีนมาผสมผสานกับบ้านท้องถิ่น ฝีมือช่างจีนนั้นเป็นที่ยอมรับกันว่าประณีตละเอียด มีทั้งบ้านชั้นเดียวและเรือนแถวซึ่งนิยมปลูกริมถนน เป็นบ้านไม้และปูน ยกพื้นสูงจากดินเล็กน้อยหรือแบบใต้ถุนสูง ทำฝ้าถึงผสมฝาประคน หน้าต่างแบบจีน ส่วนตกแต่งทำแบบหล่อปูนผสมปูนขาวสำหรับติดราวระเบียง ราวบันไดมีความสวยงามเรียบร้อยและคงทนถาวร ลวดลายที่ใช้คือ ลายเครือเถา ลายเรขาคณิต ส่วนอาคารร้านค้าเป็นอาคารตึกมีทั้งชั้นเดียวและสองชั้นใช้เทคนิคที่ได้รับจากช่างชาวจีนและแพร่หลายในเวลาต่อมา นั่นคือการผสมหมักปูนก่อและปูนฉาบ ที่มีส่วนผสมของปูนขาว ทราวย ทรายจากพืชและทรายจากหนังสือพิมพ์ ผสมกับกระเบื้องซีเมนต์ การศึกษาทางการช่างสมัยใหม่มีบทบาทมากขึ้น เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 โดยมีการตั้งโรงเรียนการช่างไม้ลำพูน ทำให้การก่อสร้างในช่วงหลังมีการเปลี่ยนแปลงทางวัสดุและเทคนิคการก่อสร้าง มีการใช้คอนกรีต แสดงถึงความเป็นสากลมากขึ้น จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2532 รัฐบาลมีนโยบายปิดสัมปทานป่าไม้ ทำให้ขาดแคลนไม้วัสดุก่อสร้างสำคัญ จึงมีการใช้วัสดุก่อสร้างที่เป็นผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม ตลอดจนเทคนิคการก่อสร้างและสถาปัตยกรรมสมัยใหม่มาทดแทน เรือนชาวยองแบบเดิมจึงเสื่อมความนิยมไปและทยอยถูกรื้อถอนจนถึงปัจจุบัน (ปรารธนา, 2552.)

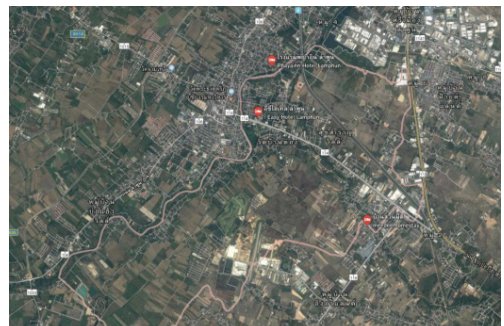

รูปที่ 2 แสดงหลักการถอดความงานออกแบบก่อสร้างของชนชาวยอง

4. วิธิดำเนินการ

วิธีการศึกษาข้อมูล บริบทกายภาพ วิถีชีวิต สังคมวัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชนบ้านเวียงยอง โดยการนำหลักภูมิสังคมเข้าผสมผสานให้เกิดแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนร่วมกัน ตามกระบวนการวิจัยดังต่อไปนี้

4.1 “ภูมิ” ภูมิศาสตร์ “สังคม” สังคมศาสตร์ บริบทพื้นที่

รูปที่ 3 บริบทพื้นที่ที่ศึกษาชุมชนบ้านเวียงยอง

ชุมชนบ้านเวียงยอง อ.เมือง จ.ลำพูน ลักษณะพื้นที่โดยรวมเป็นชุมชนติดลำน้ำใหญ่ อดีตใช้การคมนาคมทางน้ำเป็นหลักปลูกเรือนขนานไปตามแนวทางลำน้ำ มีถนนขนาน 2 ฝั่งน้ำเพื่อใช้สัญจรทางบกและทำเป็นคันกันน้ำในยามน้ำหลาก หลังพื้นที่ถนน เป็นชุมชน ขนาบถนนเป็นเรือนพักอาศัยติดหลังเรือนเป็นสวนครัว

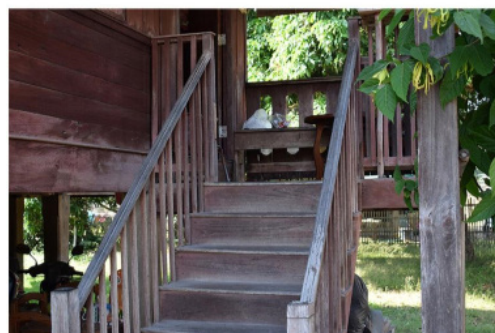

และสวนเกษตรกรรมใช้สำหรับประกอบอาชีพ ต่อมาในปัจจุบัน มีการขยายพื้นที่ทางธุรกิจของเมือง โดยมีการตั้งนิคมอุตสาหกรรม ต่อจากพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชนและมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง

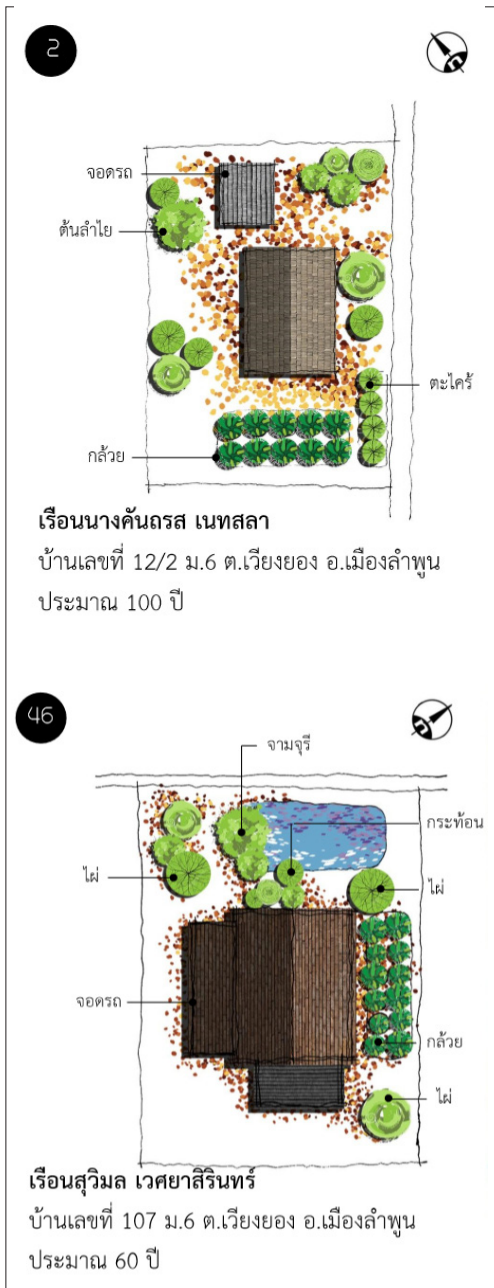

รูปที่ 4 ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างเขื่อนพักอาศัย พื้นที่สวน และการประกอบอาชีพ

“เขื่อน” การอยู่อาศัยในชุมชน เดิมใช้วัสดุที่หาง่ายในชุมชนร่วมกับพื้นที่ที่ติดแม่น้ำหรือแหล่งน้ำ เขื่อนจึงมีลักษณะยกพื้นสูงประกอบกับอาชีพเกษตรกรรม (นกดล ลัมวัฒนะกูร, 2556) อยู่กันแบบเพื่อนบ้าน แบบพี่น้อง และอยู่อาศัยกันในลักษณะของปึกบ้าน (ละแวกบ้าน) ใช้ชีวิตเกื้อกูลกัน โดยแสดงลักษณะการวางผังเรือนที่สอดคล้องกับระบบการใช้ชีวิตในอดีต คือ มีส่วนบ้านพักอาศัย สวนครัว (สวนผสมผสาน) ป่า หนองน้ำ หรือบ่อน้ำ เน้นการพึ่งพาตนเอง ร้อยเปอร์เซ็นต์ มีที่ทำกินอยู่หลังบ้าน ปัจจุบันยังสามารถเห็นลักษณะ รูปแบบเช่นนี้อยู่ แต่ก็จะมีบางส่วนที่ต่อเติมเพิ่มขึ้นมาตามการใช้งานในวิถีชีวิตปัจจุบัน

รูปที่ 5 ตัวอย่างเขื่อนยองในชุมชน เขื่อน ที่อยู่อาศัยภายในชุมชน บอกถึงข้อมูลทางอดีต

รูปที่ 6 ผังเขียนย่อจากการลงพื้นที่สำรวจในชุมชน

5. ผลการศึกษา

5.1 ลักษณะการจัดวางผังชุมชนบ้านเวียงยองจังหวัดลำพูนจะเป็นชุมชนขนานกับเส้นทางแม่น้ำหลัก คือ แม่น้ำกว๊ม โดยที่ชุมชนตั้งถิ่นฐานขนานยาวไปตามลำน้ำ บริเวณหลังบ้านส่วนมากจะปลูกสวนครัว และพื้นที่ทำกิน (การเกษตรปลูกข้าว) จะอยู่หลังที่ดิน

5.2 ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการอยู่อาศัยเนื่องจาก กาลเวลาที่เปลี่ยนแปลง ชาวชุมชนดั้งเดิมได้ทำการขายพื้นที่ การส่งมอบพื้นที่ให้แก่ลูกหลานต่าง ๆ ลักษณะ จนผู้ที่มีสิทธิจัดการพื้นที่ใหม่บางส่วนขาดความเข้าใจในระบบวัฒนธรรมประเพณี ได้มีการซด ปรับ ถม ตัด เปลี่ยนแปลงจากพื้นที่บ้านเรือนเป็นอาคารพาณิชย์ พื้นที่เกษตรกรรมเป็นโครงการบ้านจัดสรร การรื้อทำลายและก่อสร้างเรือนใหม่โดยขาดความรู้ ในหลักการก่อสร้างเรือนแบบอดีตที่ใส่ใจในรายละเอียดงานสถาปัตยกรรมและคำนึงถึงบริบทเป็นสำคัญ จึงมีความจำเป็นในการจัดศึกษาและจัดทำรูปแบบการให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์ชุมชนกับบริบททางชุมชนให้คงอยู่ร่วมกับการเปลี่ยนแปลง

6. สรุป

ภูมิสังคม มีความจำเป็นต่อการอนุรักษ์ การพัฒนา ในรูปแบบต่าง ๆ “ภูมิ” คือ ภูมิศาสตร์ บริบททางกายภาพของพื้นที่นั้น ๆ กายภาพที่สั่งสมความเป็นมาทางอดีตรูปแบบสถาปัตยกรรม ลักษณะปัจจุบันลักษณะกายภาพในอดีตที่ส่งผลต่อไปยังอนาคตได้ “สังคม” คือ ความรู้ ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี จิตวิญญาณ จึงต้องเป็นแนวทางหลักในการส่งเสริมการพัฒนาเพื่อแก้

ปัญหาจากพลวัตของชุมชน (ปรารธนา ยศสุข และปฏิภาณ สุทธิกุลบุตร, 2557) เมื่อเกิดการ พัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงในชุมชน จากความไม่ เข้าใจในบริบทชุมชนเพื่อจะได้สร้างความรู้ จิตสำนึกในการรักถิ่นเกิดและสร้างการพัฒนา จากชุมชนอย่างยั่งยืนนั้นควรจะเริ่มจากจุดเล็ก ที่สุดของชุมชนก่อนคือ เขื่อน หรือครอบครัว แล้วส่งผลหรือความเชื่อมโยงทางภูมิสังคมไปยัง ชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

รายการอ้างอิง

เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง และ คนิษฐา เสถียรพิระกุล.

(2557). *แนวคิดทฤษฎีในพระราชดำริ*. คณะ
ผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

นภดล ลิ้มวัฒนะกุล. (2556). *20แนวคิดทาง
สถาปัตยกรรมในศตวรรษที่ 20*. กรุงเทพฯ:
คอมมอนบุ๊ก.

ปรารธนา ยศสุข และ ปฏิภาณ สุทธิกุลบุตร.

(2557). *ปรัชญาและแนวคิดในการพัฒนา*.
คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัย
แม่โจ้.

ปรารธนา. (2552). *เรือนพื้นถิ่นภาคเหนือ: เรือน
ไทยของจังหวัดลำพูน*. สืบค้นเมื่อ 22 กุมภาพันธ์
2561 จาก <http://poomusic.blogspot.com/>
2009.

คลินิกทันตกรรม กม.7

สะอาด ได้มาตรฐาน ราคาไม่แพง

สอบถาม/นัดหมาย : 02-945-9330

ติดตามข่าวสารและสิทธิประโยชน์ต่างๆได้ที่

FACEBOOK : สมาชิกทันตกรรม

เว็บไซต์ : <https://www.raminttradentalclinic.com>

เปิดทุกวัน

10.00-20.00

คลินิกทันตกรรม กม.7

02-9459330

บริการ

- ตรวจรักษาฟันตามสิทธิประกันสังคม (ไม่ต้องสำรองจ่าย)
- เอ็กซเรย์ฟัน
- ขูดหินปูน + ขัดฟัน
- เกลารากฟัน
- อุดฟัน
- รักษาโรคฟัน
- จัดฟัน
- ฟันปลอมถอดได้
- ครอบฟัน
- ฟอกฟันขาว
- ถอนฟัน / ผ่าฟันคุด
- นอนกัดฟัน
- ทำฟันเด็ก

**แสดงบัตรสมาชิก / นักศึกษาคณะทันตแพทยศาสตร์และการเมืองร่วมส่วนลด / ของที่ระลึก (ขึ้นกับการพิจารณาของคลินิก)

การเดินทาง

SATHAPORN ESTATE

บริษัท สถาพร เอสเตท จำกัด

บริษัท พัฒนาอสังหาริมทรัพย์ ที่พัฒนาโครงการอยู่ในย่านรังสิต มานานกว่า 20 ปี
เดิมเปิดในนาม บริษัท เฉลิมนคร จำกัด ปัจจุบัน กำลังจะ rebrand เป็น สถาพรเอสเตท